

**TELEVİZYON PROGRAMLARINDA GELİN-KAYINVALİDE
İLİŞKİLERİNİN SUNUMU**

Yüksek Lisans Tezi

Canan DÖNER

Eskişehir 2022

**TELEVİZYON PROGRAMLARINDA GELİN-KAYINVALİDE
İLİŞKİLERİNİN SUNUMU**

Canan DÖNER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yaprak İŞCİBAŞI

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2022

ÖZET

TELEVİZYON PROGRAMLARINDA GELİN-KAYINVALİDE İLİŞKİLERİNİN SUNUMU

Canan DÖNER

Sinema Televizyon Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yaprak İŞCİBAŞI

Türk toplumunda evlilik, kadının hayatını erkeğin hayatına göre daha çok değiştirmektedir. Aynı zamanda evlilik ile yeni akrabalık türleri kurulmaktadır. Evlilik bağı ile kurulan akrabalık ilişkilerinde kadınlar arası ilişkiler, ön yargılı anlatıların konusu olmuştur. Özellikle gelin-kayınvalide ilişkileri toplumda geçimsizliği çağrıştırmıştır. Olumsuz gelin ve kayınvalide ilişkileri, televizyona da yansımıştır. Günümüzde de gelin-kayınvalide temalı yarışma programları oldukça popülerdir.

Televizyonda yayınlanan gelin-kayınvalide temalı yarışma programlarında genellikle gelinler ve kayınvalideler, geleneksel roller ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden temsil edilmiştir. Bu temsiller içerisinde gelin ve kayınvalide ilişkileri, geleneksel ataerkil değerlere ve toplumsal cinsiyet rollerine uygun kurulmuştur. Bu çalışmanın amacı gelin-kayınvalide ilişkilerinin televizyon programlarında ataerkillik, toplumsal cinsiyet ve ailevi değerler bağlamında nasıl sunulduğunu incelemektir. Çalışmanın kuramsal kısmında bir kitle iletişim aracı olan televizyonun tarihsel ve hukuki gelişimi, aile kurumu ve türleri, toplumsal cinsiyet kavramı, evlilik kurumu, gelin-kayınvalide ilişkileri adlı konular farklı yönleriyle ele alınmıştır. Bu çerçevede tipik durum örnekleme yöntemi ile ardışık yıllardan seçilen Damat Bayıldı, Zahide Yetiş’le Gelin Görün, Gelinim Mutfakta adlı programlar incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Evlilik, Gelin, Kayınvalide, Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet.

ABSTRACT

PRESENTATION OF BRIDE-MOTHER-IN LAW RELATIONS IN TELEVISION PROGRAMS

Canan DONER

Department of Cinema and Television

Anadolu University, Graduate School of Social Sciens, January 2022

Supervisor: Dr. Öğr. Uyesi Yaprak ISCIBASI

In Turkish society, marriage changes woman's life more than man's life. At the same time marriage establishes new types of kinship. In the kinship relations established by marriage, women's relationship have been subject of biased narratives. In particular, there is an opinion in society that the bride and the mother-in-law can not get along. Negative bride and mother-in-law relationships are reflected in television programs. Nowadays, bride-mother-in-law themed contest programs are also very popular.

Brides and mother-in-laws have usually been represented through traditional roles and gender roles in bride-mother-in-law themed competition programs broadcast on television. Within these representations, the bride and the mother-in-law relations have been established in accordance with traditional patriarchal values and gender roles. The aim of this study is to examine how bride-mother-in-law relations are presented in the context of patriarchy, gender and family values in television programs. In the theoretical part of the study, the concept of mass communication, the functions of mass media, the historical and legal development of television, the family institution and its types, gender concept, the institution of marriage, the relationship between the bride and the mother-in-law were discussed in different aspects. In this context, the programs named "Damat Bayıldı", "Zahide Yetiş'le Gelin Görün", "Gelinim Mutfakta" which were selected from consecutive years by the typical case sampling method were examined.

Keywords: Marriage, Bride, Mother-in-law, Patriarchy, Gender.

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez çalışmam boyunca düşüncelerini ve yardımlarını esirgemeyen, bana yol gösteren danışmanım Dr. Öğr. Üy. Yaprak İşçibaşı olmak üzere, akademik hayatım boyunca üzerimde emeği olan tüm kıymetli hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili aileme, özellikle anneme ve babama teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu süreçte desteğini hissettiğim değerli arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	x
GÖRSELLER DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Problemi.....	1
1.2. Çalışmanın Amacı.....	2
1.3. Çalışmanın Önemi	3
1.4. Varsayımlar.....	3
1.5. Sınırlılıklar	4
2. KİTLE İLETİŞİMİ	5
2.1. İletişim ve Kitle İletişimi	5
2.2. Kitle İletişim Araçları ve İşlevleri.....	6
2.2.1. Televizyon yayıncılığı ve Türkiye	8
2.2.1.1. Radyo ve televizyon üst kurulu.....	11
2.2.1.2. Televizyon program türleri	13
2.2.1.3. Televizyon yayıncılığında yasal düzenlemeler.....	15
2.2.1.4. Program düzenleme serbestliği.....	17
2.2.1.5. Yasal yayın hizmeti ilkeleri	18

2.2.1.6. Televizyon ve popüler kültür	19
3. TÜRK TOPLUMUNDA AİLE VE TOPLUMSAL CİNSİYET.....	20
3.1. Türk Toplumunda Aile	20
3.1.1. Aile kavramı	20
3.1.2. Ataerkil aile	23
3.1.3. Geleneksel geniş aile.....	26
3.1.4. Modern çekirdek aile	28
3.1.5. Ailenin sosyokültürel değişimi	30
3.2. Türk Toplumunda Toplumsal Cinsiyet.....	33
3.2.1. Toplumsal cinsiyet kavramı	33
3.2.2. Toplumsal cinsiyet rolleri.....	34
3.2.3. Aile ve toplumsal cinsiyet rolleri.....	38
3.2.4. Mekân ve cinsiyet ilişkisi: kadın ve mutfak.....	44
3.2.5. Toplumsal cinsiyet bağlamında kadının medyada temsili	46
4. EVLİLİK VE EVLİLİK BİRLİĞİ İLE KURULAN AKRABALIK İLİŞKİLERİ.....	49
4.1. Evlilik Kavramı ve Türleri	49
4.2. Evlilik Bağı ile Kurulan Akrabalıklar ve Kadınlar Arası İlişkiler	52
4.3. Sözlü Kültür Ürünlerinde Evlilik Kurumu Bağlamındaki Kadın Temsilleri.....	56
4.4. Gelin ve Kayınvalide İlişkileri	61
4.4.1. Toplumsal roller: gelinlik-kaynanalık etmek	65
4.4.2. İdealize edilen gelin-kayınvalide ilişkisi.....	68
4.4.3. Gelin statüsünden kayınvalide statüsüne geçiş	71
4.4.4. Gelin-kayınvalide çatışmasının sebepleri.....	72
4.4.5. Gelin ve kayınvalide stereotipleri	77

4.4.6. Medyada gelin ve kayıñvalide temsilleri.....	79
5. GELİN VE KAYINVALİDE TEMALİ TELEVİZYON PROGRAMLARI.....	83
5.1. Damat Bayıldı Program Formatı	83
5.1.1. Damat Bayıldı programında gelin temsilleri	85
5.1.2. Damat Bayıldı programında kayıñvalide temsilleri	87
5.1.3. Damat Bayıldı programında gelin-kayıñvalide ilişkileri.....	89
5.1.4. Damat Bayıldı programında gelin-kayıñvalide ilişkileri ekseninde toplumsal cinsiyet	93
5.2. Zahide Yetiş'le Gelin Görün Program Formatı	96
5.2.1. Zahide Yetiş'le Gelin Görün programında gelin temsilleri	98
5.2.2. Zahide Yetiş'le Gelin Görün programında kayıñvalide temsilleri	107
5.2.3. Zahide Yetiş'le Gelin Görün programında gelin-kayıñvalide ilişkileri.....	117
5.2.4. Zahide Yetiş'le Gelin Görün programında gelin-kayıñvalide ilişkileri ekseninde toplumsal cinsiyete bakış	124
5.3. Gelinim Mutfakta Program Formatı	128
5.3.1. Gelinim Mutfakta programında gelin temsilleri.....	130
5.3.2. Gelinim Mutfakta programında kayıñvalide temsilleri	132
5.3.3. Gelinim Mutfakta programında gelin-kayıñvalide ilişkileri.....	135
5.3.4. Gelinim Mutfakta programında gelin-kayıñvalide ilişkileri ekseninde toplumsal cinsiyete bakış	145
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	151
KAYNAKÇA.....	159
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 5.1. “Damat Bayıldı” programı yarışmacı bilgileri.....	85
Tablo 5.2. “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programı yarışmacı bilgileri.....	98
Tablo 5.3. “Gelinim Mutfakta” programı yarışmacı bilgileri.....	130

GÖRSELLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Görsel 5.1.1. Paravanın arkasından stüdyoya doğru dönen damat.....	90
Görsel 5.1.2. Gelinler odası.....	91
Görsel 5.1.3. Kaynanalar odası.....	91
Görsel 5.1.4. Tadım yapan damat.....	94
Görsel 5.1.5. Hafta finalinde verilen büyük ödül.....	95
Görsel 5.2.1. Kayıinvalideler gelinin mutfağında.....	100
Görsel 5.2.2. Kayıinvalideler gelinin odasında.....	101
Görsel 5.2.3. Gelin günün konseptiyle kayıinvalidelerin karşısında.....	125
Görsel 5.3.1. Hafta finalinde beş bileziği kazanan gelin.....	149

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Problemi

Kitle iletişim araçları toplum hayatında önemli bir yer edinmektedir. Bilgi edinme, haber alma, kültürlenme ve eğlenme işlevleri; kitle iletişim araçlarını, toplumsal hayatın vazgeçilmez unsurları haline getirmektedir. Özellikle bir kitle iletişim aracı olarak televizyonun toplumdaki yeri yadsınamaz bir gerçektir. Türk televizyon yayıncılığının başladığı günden bu yana televizyon, toplumun ilgi odağı olmuştur. Nitekim televizyon kanalları da bu ilgiyi sürdürebilmek için çeşitli içerikler üretmiş ve günümüzde de üretmeye devam etmektedir.

Kitle iletişim araçlarının toplumu etkileme ve yönlendirme gücü, bu araçlara toplumsal görevler ve sorumluluklar yüklenmesine neden olmuştur. Kitle iletişim araçları içinde yer alan televizyon, ilk görsel-işitsel yayın hizmeti sunduğu ve hâlâ evlerin vazgeçilmez bir demirbaşı olduğundan dolayı toplum üzerindeki etkileri günümüze değin tartışılmalıdır. Sosyalizasyon sürecinin bir parçası haline gelen televizyon, kültürel kodların sunumunda ve toplumun kültürel reflekslerinin dönüşümünde aktif bir rol oynamaktadır. Tek kanallı dönemden çok kanallı yayın dönemine geçiş, program formatlarındaki çeşitlilik, küreselleşme süreci; televizyona biçilen rolleri ve atfedilen işlevleri arttırmıştır.

Televizyon üzerine yapılan çalışmaların bir kısmını temsiliyet konusu oluşturmaktadır. Temsiliyet konusu içerisinde kadının ve erkeğin medyadaki görünürlüğü ağırlıklı yer almaktadır. Kadının ve erkeğin görünürlüğü ile ilgili yapılan araştırmalar, toplumsal cinsiyetle eklemlenmektedir. Toplumsal cinsiyet bağlamında televizyon programları aracılığıyla kadın ya da erkek hakkındaki kalıp yargılar yeniden üretilmekte ve seyirci tarafından tüketilmektedir.

Ataerkil yapı üzerine inşa edilen toplumsal cinsiyet, kadına ve erkeğe ayrı roller biçmektedir. Kadına ve erkeğe biçilen bu roller, toplumsal cinsiyet rolleri olarak adlandırılmaktadır. Televizyon programlarında yer alan kimi görüntü, eşya, sembol, söz, eylem, kanaat; toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bir değer taşımaktadır. Televizyonda kadının ve erkeğin görünürlüğü, bu değerler etrafında şekillenmektedir.

Kadın, televizyonda özellikle yarışma programlarında erkeğe göre belirli alanlarda daha çok görünürlük kazanmaktadır. Bu görünürlük; mutfak, moda, kuaför, temizlik gibi alanlarda ön plana çıkmaktadır. Günümüzde kadınların yer aldığı bazı yarışma

programlarındaki rekabet anlayışı, gelin-kayınvalide rekabetine dönüşmüş durumdadır. Karşıtlığı temsil eden iki prototip olarak gelin-kayınvalide temalı bu programlar, geçmiş yüzlerce yıl öncesine dayanan gelin-kayınvalide anlatılarının popüler kültür ile birlikte değişimini ekranlara getirmektedir. Gelin ve kayınvalide arasındaki ev içi iktidar hiyerarşisi ve cinsiyet rollerine yönelik tatminkâr beklentiler bir kez daha televizyonda kadının temsil biçimlerini sorgulatmaktadır.

Gelin-kayınvalide ilişkilerinde kurulan karşıtlık klişesinin temellerinde toplumsal cinsiyet ve ataerkillik anlayışının bulunduğundan hareketle televizyon aracılığıyla bu anlayışların nasıl işlendiği çalışmanın ana problemi olarak belirlenmiştir. Problem; aile, evlilik, toplumsal cinsiyet ile gelin-kayınvalide ilişkilerinin dinamikleri bağlamında ele alınacaktır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma gelin-kayınvalide ilişkilerinin; ailevi değerler, geleneksel roller ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden nasıl sunulduğunu çeşitli televizyon programları üzerinden araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın kuramsal kısmı ile televizyon programlarının incelenmesi ve sunumundaki amaç:

1. Kitle iletişim araçlarını ve işlevlerini, bir kitle iletişim aracı olarak televizyonu, Türkiye’de televizyon yayıncılığının tarihsel ve hukuki gelişimini, televizyon program türlerini ve program düzenleme serbestliğini, televizyon ve popüler kültür arasındaki bağı; hukuki düzenlemelerin ve kurumların televizyon programları üzerindeki etkisini, çeşitli yönleri ile aile ve toplumsal cinsiyet kavramını, evlilik kavramını ve gelin-kayınvalide ilişkilerini ortaya koyan kuramsal bir çerçeve oluşturmak.
2. Gelin-kayınvalide ilişkilerini; aile kavramı ve aile türleri, ailenin sosyokültürel değişimi ve toplumsal cinsiyet rolleri, evlilik kavramı ve evlilik türleri, evlilik bağı ile kurulan akrabalıklar bağlamında açıklamak.
3. Medyada kadının toplumsal cinsiyet bağlamında temsil edilişi ile gelin-kayınvalide anlatısını bağdaştırarak kadının televizyon programlarındaki görünürlüğünü incelemek.
4. Gelin-kayınvalide temalı programların gelin-kayınvalide ilişkilerine yönelik ön yargıları meşrulaştırıcı ve aile kurumuna zarar verici etkilerini irdelemek.

1.3. Çalışmanın Önemi

Toplumsal cinsiyete yönelik televizyon programları üzerinde birçok araştırma yapılmış ve hâlen yapılmaktadır. Günümüzde gelin-kayınvalide anlatısının yer aldığı çeşitli televizyon kanallarında yayınlanan yarışma programlarında, toplumsal cinsiyet başka bir bağlam üzerinden şekillenmektedir. Bu bağlam; kadının kadın üzerinde kurduğu, geleneklerin referans alındığı ve ideal gelin adı altında ideal kadının inşa edildiği bir bağlamı ifade etmektedir. Bu bakımdan çalışma; televizyon programlarında kadının kadına yaklaşımını başka bir deyişle kayınvalidenin geline, gelinin kayınvalideye bakışını geleneksel değerlerle toplumsal cinsiyet perspektifinden incelediği için önem arz etmektedir.

1.4. Varsayımlar

Bu çalışmada aşağıdaki varsayımlardan yola çıkılarak sonuca ulaşılması planlanmaktadır:

1. Kitle iletişim araçları toplumdan etkilenerak yayınlar hazırlamakta ve hazırladığı yayınlar aracılığıyla da toplumu etkilemektedir.
2. Televizyonu, diğer kitle iletişim araçları içinde farklı bir yerde konumlandırmak gerekmektedir.
3. Televizyonun toplum üzerindeki etkileri düşünüldüğünde topluma karşı sorumlu yayın anlayışının gerekliliği açığa çıkmaktadır.
4. Televizyon programları ailevi değerleri olumsuz yönde etkileyebilir.
5. Televizyon programları toplumsal cinsiyet eşitsizliği üretebilir.
6. Kadınların televizyon programlarında temsil biçimlerinde kadınlara yüklenen ev içi roller öne çıkabilir.
7. Televizyon programlarında toplumda kabul görmüş basmakalıp yargılar yeniden sunulabilir.
8. Televizyon programları aracılığıyla gelin ve kayınvalide ilişkileri medyatikleşebilir.
9. Televizyon programları aracılığıyla aile hayatının mahremiyeti ihlâl edilebilir.

10. Televizyon programları, toplumsal hafızada ön yargılar sonucu yer edinmiş gelin-kayınvalide stereotiplerini ve gelin-kayınvalide anlaşmazlığını meşrulaştırıcı bir rol oynayabilir.

1.5. Sınırlılıklar

Çalışmanın ilk sınırlılığı gelin-kayınvalide ilişkilerini; geleneksel kodlar ve toplumsal cinsiyet rolleri etrafında temsil edebilecek televizyon programları belirlenerek oluşturulmuştur. Çalışmanın ikinci sınırlılığı ise ardışık yıllardan seçilen televizyon programlarının eylül ayının ilk haftasının izlenmesi ile oluşturulmuştur. Gelin-kayınvalide ilişkilerinin inceleneceği televizyon programları, ana akım medyada yayınlanan yarışma programlarından seçilmiştir. Çalışma; Damat Bayıldı (2019), Zahide Yetiş’le Gelin Görün (2020) ve Gelinim Mutfakta (2021) adlı televizyon programlarının incelenmesi ile sınırlıdır.

2. KİTLE İLETİŞİMİ

İletişim kişiler arasında sınırlı bir fikir alışverişini ifade ederken kitle iletişimi kendine özgü iletişim araçları aracılığıyla geniş bir kitle ile tek yönlü kurulan iletişim biçimini ifade etmektedir. Kitle iletişimini sağlayan araçlara günümüze değin birtakım işlevler yüklenmiştir. Bu işlevlerin başında topluma haber verme, toplumu bilgilendirme ve toplumda bir kamuoyu oluşturma gelmektedir. İlerleyen zamanla birlikte kitle iletişim araçları aynı zamanda toplumu eğlendirme, toplumun kültürlenmesi ve bireylerin sosyalleşmesi işlevlerini de üstlenmiştir. Bununla birlikte kitle iletişim araçlarının mutlak bir serbestiye sahip olamayacakları düşüncesinden hareketle hukuk devletlerinde kitle iletişimi yasal düzenlemelere bağlanmıştır. Çalışmanın konusu bağlamında kitle iletişimi kavramının, kitle iletişim araçlarının ve işlevlerinin, bir kitle iletişim aracı olarak televizyonun tarihsel gelişimi ve yasal düzenlemelerin anlaşılması önem taşımaktadır.

2.1. İletişim ve Kitle İletişimi

İletişimin geçmişi, insanlığın geçmişi kadar eskiye dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle insanın var olduğu her dönemde iletişim de var olmuştur. Eski çağlardan beri var olan gelen iletişim kurma şekilleri, iletişimsel metotlar ve iletişim teknik becerileri gelişim evrelerinden geçerek günümüze ulaşmıştır (Işık, 2012, s. 9).

Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğünde iletişim kavramı; “duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, komünikasyon” olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle iletişim; objeleri, toplumla olan bağları ve siyasal sistemleri birleştirme üzerine kurulmaktadır (Maigret, 2014, s. 18). Dolayısı ile iletinin üretilmesi, taşınması ve iletilmesi aşamalarından oluşan iletişim, içerdği iletler aracılığıyla eylemler arasında bağ kurulmasını sağlamaktadır. İletiler; kelime, tümce, sayı, fotoğraf, simge, gösterge ve şifre benzeri yazılı, görsel ya da sesli biçimlerde oluşturulabilmektedir (Yücel, 1998, s. 1-2).

Bununla birlikte kitle iletişimi kavramı ise Güncel Türkçe Sözlüğünde; “dağınık insan topluluklarının örgütlenmiş bir kaynaktan iletilen haberlere veya uyarılara aynı anda maruz kalması, birtakım kaynaklardan elde edilen bilgi ve haberlerin değişik araçlarla geniş halk topluluklarına yaygın olarak duyurulması, kitle haberleşmesi”

biçiminde tanımlanmaktadır. Bir başka tanımla kitle iletişimi kavramı; “kitle iletişim araçlarından yararlanılarak, bilgi, düşünce ve tutumların insan topluluklarına tek veya çok yanlı olarak ulaştırılması” şeklinde açıklanabilir. Bu tanımlardan hareketle kitle iletişiminin öne çıkan özellikleri; kendine özgü iletişim araçlarının bulunması, taşınan mesajların geniş bir topluluğu hedef alması ve tek yönlü ya da çok yönlü olmasıdır. Kitle iletişiminin taşıdığı bu özellikler, kitle iletişimini diğer iletişim türlerinden ayırmaktadır (İçel, 2015, s. 43).

Kitle iletişimi, kişiler arası iletişimin boyutunu aşarak sistemli bir yapıdan üretilen bilgilerin geniş topluluklara aktarılma sürecini ifade etmektedir. Bir başka anlatımla iletişim, karşılıklı fikir alışverişine dayanan; duygu, düşünce ve bilgilerin sınırlı araçlar aracılığıyla kodlandığı ve karşı tarafa iletiildiği bir hareket dizisini ifade ederken; kitle iletişimi ise aynı duygu, düşünce ve bilgilerin gelişen araçlar aracılığıyla kodlanarak sayıca belirsiz ve düzensiz kitlelere aktarıldığı iletişim sürecini ifade etmektedir (Çakıral, 2016, s. 20-21). Buna bağlı olarak kitle iletişiminde iletişimin yönü; gelişen araçlardan, sayısı bilinmeyen insan topluluğuna doğru gerçekleşmektedir. Dolayısı ile kitle iletişimi dendiğinde kitleye erişimi sağlayacak olan iletişim araçları ön plana çıkmaktadır. Bu araçlar da kitle iletişim araçları olarak adlandırılmaktadır.

2.2. Kitle İletişim Araçları ve İşlevleri

Kitle iletişimi kendine özgü araçlar aracılığı ile sağlanmaktadır. Bu sebeple kitle iletişim araçları dendiğinde kişiler arası iletişimi sağlayan araçlara göre daha gelişmiş araç ve gereçler akla gelmektedir.

Kısaca medya olarak da adlandırılan kitle iletişim araçları, günümüzde etkinliklerini yaygın bir şekilde sürdürmektedir. Nitekim kitle iletişim araçları ürettikleri her türlü bilgi, düşünce ve kanaatler aracılığıyla topluma yön vermektedir. Aynı zamanda toplulukları ve bireyleri etki altına almaktadır (Çiftci, 2015, s. 319-320). Bir diğer ifadeyle kitle iletişim araçları hem toplumu etkilemekte hem de toplumdan etkilenmektedir.

Kişiler arası iletişimde kullanılan araçlar telefon, mektup, telsiz, telgraf gibi araçlar iken; toplumu bilgilendirme amaçlı kullanılan kitle iletişim araçları ise kitap, gazete, dergi, radyo, televizyon, sinema, internet yayınları gibi araçlardır (Yücel, 1998, s. 8).

Diğer bir deyişle bireyler arası haberleşme vücut, yüz, kıyafet, dil ve yazı aracılığı ile sağlanırken; kitle iletişimi basın, radyo, televizyon, sinema gibi kitlelere erişimi mümkün kılan araçlar vasıtası ile gerçekleştirilmektedir (Işık, 2012, s. 25). Diğer yandan topluma ulaşma ve bir mesaj verme amacı taşıyan kitle iletişim araçlarına günümüze değin birçok işlev yüklenmiştir.

Kitle iletişim araçlarının işlevlerini genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür; kamuoyu oluşturma ve oluşan kamuoyunu açıklama işlevi, haber verme ve toplumu bilgilendirme işlevi, denetleme ve eleştirme işlevi, devlet faaliyetlerini tanıtmaya işlevi, eğlendirme işlevi, ürün ve hizmetleri tanıtmaya işlevi, dördüncü güç işlevi (Çiftci, 2015, s. 320-322).

Kitle iletişim araçlarının dördüncü güç olma işlevinden kısaca şu şekilde söz edilebilir: Basını ilk kez 1828’de yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak adlandıran İngiliz siyasetçi Thomas Macaulay günümüze değin basının, daha geniş bir ifadeyle medyanın üstlendiği temel görevin ne olduğunun âdeta belirleyicisi olmuştur (Hargreaves, 2006, s. 10). Nitekim medya, demokrasi ile yönetilen ülkelerde kendine özgü nitelikler taşıyan ve en tanımlayıcı iletişim fenomeni olarak görülmektedir (Maigret, 2014, s. 20). Bu sebeple kitle iletişim araçları ve onlara yüklenen dördüncü güç işlevi için denilebilir ki medya; yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak görülüp medyaya birtakım kamusal sorumluluklar yüklenmektedir. Bu durumda medyanın haber alma, haber verme, eleştirme, kamuyu bilgilendirme, kamuoyu oluşturma özellikleri diğer işlevlerine göre daha öne çıkmaktadır.

Günümüzde kitle iletişim araçları; bireylerin, güncel olaylardan haberdar olma ve bilgilenmelerini sağlayan önemli aygıtlara dönüşmüştür. Diğer haber kaynaklarına erişim konusunda eşit haklara sahip olmayan bireylerin, bu sebeple kitle iletişim araçlarına duyduğu güven dünden bugüne artmıştır. Ortaya çıktığı dönemde, toplumsal sistemin bir ögesi olan ve toplumun bazı ihtiyaçlarını giderme amacı güden kitle iletişim araçları; zamanla artan güçlerine bağlı olarak, farklı amaçların gerçekleştirilmesinde de bir aracı görevi görmeye başlamıştır (Cereci, 2016, s. 63-64).

Öyle ki kitle iletişim araçları, farklı statülere sahip bireyleri herhangi bir konu hakkında belirli bir düşünceye yönlendirmekte ve bu bireylerin aynı görüş etrafında bir araya gelmelerini sağlamaktadır (Geçer, 2015, s. 51). Buna bağlı olarak kurumlar ve kurumsallaşmış kişilerden söz etmek mümkündür. Kitle iletişiminde iletiyi gönderen

taraf, bir kurum olarak veya kurum bünyesindeki bir kişi olarak öne çıkabilmektedir. Örneğin basın kuruluşları, yayın kuruluşları, basımevleri ve sinema filmleri kurumları belirtirken; basın mensupları ve yayın mensupları ise kurumsallaşmış kişileri belirtmektedir (Çakıral, 2016, s. 21). Dolayısı ile kurumlar ya da kurumlar bünyesindeki kurumsallaşmış kişiler toplumun yönlendirilmesinde ve ikna edilmesinde etkin bir rol oynamaktadır.

Bununla birlikte kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve sınırötesi yayınların yapılması; küreselleşmeye giden süreçte ve dünyanın küresel bir köy haline gelişinde kuşkusuz önemli bir rol oynamaktadır (Yücel, 1998, s. 9). Kitle iletişim araçlarının günümüzde bu denli yaygınlaşmış olması, aynı zamanda bu araçların kitlelere ilettiği mesajların meşruluğunu da yaygınlaştırmaktadır (Cereci, 2016, s. 85). Diğer bir ifadeyle kitle iletişim araçları değer yargılarının meşruluğunu kaybetmesinde ya da tekrar kazanmasında etkili olabilmektedir. Böylece üretilen yeni kültürel değerler, toplum tarafından paylaşılr duruma gelirken eski değerler ise toplumda geçerliliğini yitirmektedir.

Bireyleri eğitime, eğlendirme ve toplumsallaşmalarına katkıda bulunma işlevleriyle ön plana çıkan kitle iletişim araçları tüm bu dinamiklere bağlı olarak toplumsal dönüşümün de bir diğer ayağını oluşturmaktadır. Nitekim bireyler kitle iletişim araçları aracılığıyla deneyimlediği kültüre ilişkin unsurları ve hayat tarzlarını kabullenmekte ve etkilendikleri karakterleri kendilerine rol model almaktadırlar. Bu bağlamda toplumun yeme-içme pratikleri, giyinme biçimleri, tutumları, davranışları, bakış açıları kitle iletişim araçları aracılığıyla değişime uğramaktadır (Çakıral, 2016, s. 23).

Özellikle görsel-işitsel kitle iletişim araçları olan sinema, televizyon ve internet ortamında yapılan yayınların toplumsal değişimler ve rol modeller üretme açısından diğer kitle iletişim araçlarına göre daha etkili olduğu söylenebilir. Çalışmanın konusu gereği kitle iletişim araçları içinde televizyon üzerinde daha çok durulacaktır.

2.2.1. Televizyon yayıncılığı ve Türkiye

Görsel ve işitsel bir kitle iletişim aracı olan televizyon göze ve kulağa hitap ediş biçimiyle diğer kitle iletişim araçlarından, başta basından olmak üzere belirgin bir şekilde ayrılmaktadır (Erdoğan ve Budak, 2016, s. 18). Bununla birlikte günümüz kitle iletişim

araçları arasında diğer iletişim araçlarına göre etki alanı daha geniş olan medya aracının da televizyon olduğunu ifade etmek mümkündür. Hayatın bir parçası haline dönüşen televizyon, aynı zamanda okuma oranı düşük Türkiye’de bilgi edinme kaynağı bakımından önde gelen kitle iletişim araçlarından biridir (Geçer, 2015, s. 56).

Televizyonun ortaya çıkışı diğer kitle iletişim araçlarında yaşanan ilerlemelerle gerçekleşmiştir. Nitekim 1800’lü yıllarda telgrafın icadıyla başlayan iletişim araçlarındaki gelişim süreci, ses ve görüntüyü aynı anda iletebilen yeni kitle iletişim araçlarının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Televizyon yayıncılığının tarihsel seyrine bakıldığında ise 1949’ta Amerika Birleşik Devletleri’nde birden fazla tecimsel, bir diğer deyişle ticari televizyon ortaklıkları kurulmuştur. Bununla birlikte iletişim yayınlarını düzenleyen ve denetleyen Federal İletişim Komisyonu, kurulan televizyon ortaklıklarına yayın izni vermediğini belirtmek gerekmektedir. Nitekim komisyonun talebi, bir türe dayalı ve ulusallık üzerine kurulu bir yayın yapısının oluşturulması üzerinedir. Bu sebeple 1941’te Ulusal Televizyon Sistemleri Komitesi açılmış ve bazı televizyon ortaklıkları yayın hayatına başlamıştır. Buna karşın İkinci Dünya Savaşının yaşanması televizyon yayıncılığını da kötü etkilemiş ve bazı televizyon şirketleri yayın hayatına son vermek durumunda kalmıştır. Savaştan sonra 1950’li yılların başında ise Amerika Birleşik Devletleri’nde renkli televizyon yayıncılığına geçilmiştir. O dönem yüzden fazla televizyon şirketinin aktif olduğu televizyon yayıncılığına, ilerleyen yıllarla beraber pek çok yeni televizyon şirketi daha katılmıştır (Yücel, 1998, s. 17-18).

Türkiye radyo yayıncılığı anlamında başta gelen ülkelerden biri konumunda iken, televizyon yayıncılığına geçişte sona gelen ülkelerden biri olmuştur (Sarmaşık, 2000, s. 19). Buna bağlı olarak Amerika ve Avrupa kıtalarında renkli televizyon kullanımının yaygınlaştığı yıllarda Türkiye’de siyah-beyaz televizyon satışının hâlen devam ettiği görülmektedir.

Hukuki çerçevede Türkiye’deki televizyon yayıncılığına bakıldığında ise 1982 Anayasasının değiştirilmeden önceki 133. maddesinde yer alan “radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eli ile kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği hâlinde düzenlenir” hükmüne göre radyo ve televizyon istasyonlarının kuruluşu ve işletilmesi devlet tekeline bırakılmış ve özel girişimlere bu konuda herhangi bir serbesti tanınmamıştır. Bununla birlikte 14 Kasım 1983’te yürürlüğe giren 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu ise anılan anayasal hüküm doğrultusunda hazırlanmıştır.

Söz edilen Kanunun 4'ncü maddesine göre “radyo ve televizyon verici istasyonlarının kurulması, işletilmesi, yayınlarının düzenlenmesi ile yurt içine ve yurt dışına yayın yapılması, Devletin tekelindedir. Bu tekel, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu tarafından kullanılır” kararı gereği radyo ve televizyon işletmeye ilişkin devlet tekeli, kanunen de hüküm altına alınmış ve bu işletim hakkının kullanımının sadece Türkiye Radyo-Televizyon Kurumuna verilmesi kararlaştırılmıştır (İçel, 2015, s. 366). Bu bağlamda Türkiye’de televizyon yayıncılığına geçiş ilk kez, kamusal yayın anlayışı güden Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu aracılığıyla olmuştur (Erdoğan ve Koçer, 2018, s.1).

Türkiye’de ilk televizyon yayını denemeleri ise 1952 yılında İstanbul Teknik Üniversitesince belirli alanlarla sınırlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Kamu yayıncılığı amacı gütmeyen İstanbul Teknik Üniversitesi Televizyonu, kendi olanakları doğrultusunda haftada bir gün yayın gerçekleştirmiştir. 1951 yılında başlayan bu yayınlar, 1971 yılına değin kesintisiz bir şekilde sürmüştür. (Sarmaşık, 2000, s. 19). 1968 yılına gelindiğinde Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu tarafından siyah beyaz deneme yayınları başlamıştır. Türkiye’de ilk resmî televizyon yayını ise 31 Ocak 1968’de Ankara’da yapılmıştır (Çakıral, 2016, s. 33).

Özel televizyon yayıncılığına izin verilmemesi, bununla birlikte özel televizyon yayıncılığını engelleyici düzenlemelerin de kanunda yer almaması nedeniyle oluşan hukuk boşluğu, televizyon girişimcileri için hareket serbestisi oluşturmıştır. Nitekim 7 Mayıs 1990 tarihinde deneme yayınlarına başlayan Star 1 kanalı, 4 Ekim 1990’da deneme yayınlarını sonlandırarak fiilî yayın hayatına geçmiştir. Bu sebeple özellikle 1990 senesi, özel televizyon girişimciliği için özendirici bir sene olmuştur (Öztürk, 2004, s. 101). Böylece radyo ve televizyon istasyonlarının ancak devlet eli ile kurulacağını ön gören anayasal hüküm de değişmek durumunda kalmıştır. Nitekim yeni hükümde “radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir” denilerek televizyon yayıncılığı anayasal güvenceye kavuşturulmuştur (Can Maraşlı, 2017, s. 389).

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu kanalının siyah-beyaz yayınlardan renkli yayınlara ve tek kanallı televizyon yayıncılığından çok kanallı televizyon yayıncılığına geçişi getiren süreç, Türk seyircisinin 1990 yılında ilk kez ticari televizyon yayıncılığı ile buluşmasıyla devam etmiştir. İlk ticari televizyon yayıncılığı ile birlikte kitle iletişim

alanında tecimsel televizyon kanalları da yer almaya başlamıştır. Zaman içinde de televizyon her evde bulunabilen bir tüketim malı haline dönüşmüştür. Bir diğer ifadeyle Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunun yayın hayatına başladığı zamanlarda bir televizyona sahip olmak herkes için olanaklı olmayan, lüks bir tüketim malı iken günümüzde her evde bulunan sıradan bir tüketim malı haline gelmiştir (Erdemir Göze, 2015, s. 172-173).

Televizyon seyretme pratiklerinin ülke genelinde yaygınlaşması ve televizyon izleyici sayısındaki büyük artış doksanlı yılların başına denk gelmektedir. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunun televizyon yayıncılığına adım atışından, tecimcel televizyon kanallarının yayıncılığa adım atışına değin geçen zaman dilimi; televizyonun her eve girmeye ve yerleşik düzenin bir parçası haline gelmeye başladığı süreci içermektedir (Geçer, 2015, s. 97).

Tüm bu gelişim süreci içinde televizyonun tecimsel boyutu ile toplumun kültürel değerleri arasında kurulan ilişkinin biçimi de günümüze değin önem ifade edegelmiştir. Nitekim televizyon kuruluşlarının amaçları ile toplumun değer yargıları arasında bir denge mekanizması kurulamadığında, özellikle tecimsel yayın yapan televizyon kanallarının çıkarları doğrultusunda yayın politikalarını şekillendirmelerine neden olabilmektedir (Cereci, 2016, s. 77). Öyle ki program türlerindeki değişimler ve ticari düşüncelerden kaynaklı çeşitlendirmeler; yukarıda değinilen kitle iletişim araçlarının işlevleri açısından televizyonu, üstlendiği toplumsal işlevlere karşı yabancılaştırabilmektedir (Geçer, 2015, s. 57).

2.2.1.1. Radyo ve televizyon üst kurulu

Ülke genelinde yaygınlaşan radyonun ve televizyonun önemli kitle iletişim araçları durumuna gelmesi ve devletin yayıncılık üzerindeki tekelinin kalkmış olması, radyo ve televizyon istasyonlarının kurulmasını hukuki şartlara bağlayacak ve yayınlanan programların düzeni ile denetimini sağlayacak bir devlet kurumunun gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Buna bağlı olarak 1994 yılında yürürlüğe giren 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun ile radyo ve televizyon yayıncılığını düzenlemek ve denetlemek üzere bağımsız bir idari otorite şeklinde tanımlanan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu kurulmuştur (Sarmaşık, 2000, s. 142).

Devlet; elektronik yayıncılığın diğer bir deyişle televizyon yayıncılığının yasal zeminini ve yayın kuruluşlarının yükümlü oldukları hukuki kuralları düzenlemiş ve kuralların uygulanırlığını denetlemek için ayrı bir tüzel kişilik olarak Radyo ve Televizyon Üst Kurulunu kurmuştur.

Günümüzde 3984 sayılı kanunu yürürlükten kaldıran 3 Mart 2011 tarihli 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanunda, Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun kuruluşu şu şekilde açıklanmaktadır (Çiftci ve Kırgıl, 2015, s. 82): “Radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetleri sektörünü düzenlemek ve denetlemek amacıyla, idarî ve malî özerkliğe sahip, tarafsız bir kamu tüzel kişiliği niteliğinde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu kurulmuştur.”

Yukarıda da ifade edildiği üzere Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun görev alanına radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetleri girmektedir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu sözü edilen yayın hizmetlerini düzenleme ve denetleme ile sorumludur. Aynı zamanda kamu tüzel kişiliğine sahip olan kurul, özerk bir yapıya sahiptir ve kurulun tarafsız olduğu belirtilmiştir. Sözü edilen Kanunun 35’nci maddesine göre ise “Üst Kurul; en az dört yıllık yüksek öğrenim görmüş, meslekleriyle ilgili konularda kamu kurum ve kuruluşları veya özel kuruluşlarda en az on yıl süreyle görev yapmış, meslekî açıdan yeterli bilgiye, deneyime ve Devlet memuru olma niteliğine sahip, otuz yaşını doldurmuş kişiler arasından Türkiye Büyük Millet Meclisince seçilen dokuz üyeden oluşmaktadır.” Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun görev ve yetkileri 6112 sayılı Kanunun 37’nci maddesinde aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

Madde 37- ç) Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun görev ve yetkileri saklı kalmak kaydıyla, platform, multipleks, altyapı işletmecileri ile verici tesis ve işletim şirketinin radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerinin iletimi faaliyetlerine ilişkin uymaları gereken idarî, malî ve teknik şartları belirlemek, bunlara yayın iletim yetkisi vermek ve gerektiğinde iptal etmek.

e) Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yerleşik medya hizmet sağlayıcıların yayın hizmetlerini, bu Kanun hükümlerine ve Türkiye Cumhuriyeti’nin taraf olduğu uluslararası andlaşmalara uygunluğu açısından izlemek ve denetlemek.

g) Yayın hizmetlerinin izlenmesi ve denetlenmesi için gerekli izleme ve kayıt sistemlerini, gerekli hâllerde yayıncı kuruluş stüdyolarına da cihaz yerleştirerek kurmak.

ğ) Medya hizmet sağlayıcılarının yayın hizmetlerinde yer verecekleri koruyucu sembol sistemi ile ilgili usul ve esasları belirlemek.

h) Medya hizmet sağlayıcılarının sunduğu yayın hizmetlerinde ve platform, multipleks, altyapı işletmecileri ile verici tesis ve işletim şirketinin sunduğu hizmetlerde bu Kanuna ve ilgili diğer mevzuata aykırılık tespit edilmesi veya yayın lisansı şartlarına uyulmaması hâlinde gerekli müeyyideleri uygulamak (Çiftci ve Kırgıl, 2015, s. 85).¹

Yukarıdaki maddelerden hareketle Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, yayın kuruluşlarının hukuki kararlara uygun davranıp davranmadığını kontrol etmekle sorumlu bir üst kuruldur. Bununla birlikte Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun düzenleme ve denetleme yetkileri dışında yayın kuruluşlarına yaptırım uygulama yetkisi de bulunmaktadır. Bu yaptırımları adli ve idari yaptırımlar şeklinde sınıflandırmak mümkündür. İdari yaptırımlar; para cezası uygulamak, ilgili programa beş defaya kadar yayın durdurma cezası vermek ve yayın kataloğundan çıkarmak şeklindedir. Diğer yandan adli yaptırımları gerektiren hususlar ise yayın lisansı olmadan yayın yapmak, yayın durdurma cezası alındığı hâlde yayını durdurmamak ve yayına devam etmek ya da yayın lisansı iptal edildiği hâlde yayına devam etmek. Bu gibi durumlar söz konusu olduğunda kişilere adli para cezası ve hapis cezaları verilebilmektedir. Aynı zamanda tüzel kişiler için de güvenlik tedbirleri uygulanmaktadır (Yiğit, 2019, s. 76).

Yukarıda da belirtildiği üzere kısaca Radyo ve Televizyon Üst Kurulu; görevleri ve yetkileri kanunda belirtilen, radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen, yönlendiren, denetleyen, gerekli durumlarda yaptırım uygulayan, kamu tüzel kişiliğine sahip, tarafsız bir kuruldur.

2.2.1.2. Televizyon program türleri

Özel televizyonlar, 1990'lı yıllarda medya alanında üstün durumda bulunan kimselerin, ortaklık girişimleriyle kurulmuştur. Ulusal temelde yayın yapan pek çok kanalın art arda kurulmasıyla beraber bölgesel kanal ve belirli bir tema etrafında yayın yapan kanal sayıları artmıştır. Özel televizyon kanalları yeterli bir donanımına sahip olarak kurulmadıklarından dolayı, ilk yıllarda ürettikleri programlar yurtdışı kaynaklı olmuştur. Özel televizyonların Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile rekabete girilen ve seyirciyi kendi kanallarına çekmek isteyen yayın politikaları; kanallarında eğlenceye, dizilere, spora ve magazinsel içerikli programlara ağırlık vermelerine neden olmuştur. Bu

¹https://www.rtuk.gov.tr/mevzuat_56 (Erişim Tarihi: 18.09.2021)

programlarda da tanınır isimlere yer verilerek izlenme oranlarının yüksek tutulması hedeflenmiştir. İlerleyen süreçle birlikte belirli bir popüleriteyi yakalamış özel televizyon kanallarında çocuk izler kitleye yönelik programlar ile müzik programları sayısı azaltılmış ve yarışma temalı programların sayısı arttırılmıştır (Erdoğan ve Koçer, 2018, s. 1-2).

Bir diğer ifadeyle 1990'lı yıllarla birlikte televizyon yayıncılığındaki devlet tekelinin kalkması ve özel televizyonların yayınlarına izin verilmesi kitle iletişim alanında yeni bir dönemi başlatmıştır. Televizyon kanal sayılarındaki artış ve teknolojiye yaşanan gelişimler; televizyon yayıncılığının niteliğini, içerik çeşitliliğini ve seyircinin izleme pratiklerini değiştirmiştir. Yaşanan bu değişim süreci, özellikle televizyon programlarının format ve türlerinde öne çıkmaktadır. Yurtdışı kaynaklı televizyon yapımlarından etkilenme sonucu, yabancı türdeki ve formattaki programlara yerel unsurlar da eklenerek bu programlar Türk televizyon kanallarına uyarlanmıştır (Özsoy, 2011, s. 127-128).

Günümüzde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu televizyon programlarını belirli türlere göre ayırmaktadır. Bu türlerin adları ve ifade ettikleri program biçimleri aşağıdaki şekildedir:

Haber: Kamuoyunu bilgilendirme amacıyla ve nesnel bir bakış açısıyla izleyici ve dinleyicilere iletilen güncel, toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel ve benzeri olay, konu ve gelişmelerin sunulduğu program türü.

Güncel Programlar: Toplum ve insan yaşamında karşılaşılan çarpıcı ve genellikle münferit olayları konu alan program türü.

Kültür Programları: Toplumun düşünce ve hayat şekline konu teşkil eden ve nesilden nesile aktarılan inanç, bilgi ve uygulamaların korunması, geliştirilmesi, yayılması ve zenginleştirilmesi amacıyla hazırlanan program türü.

Eğitim Programları: Toplumun farklı kesimlerine hitap eden ve hayatta gerekebilecek farklı bilgi ve beceri türlerini kapsayan eğitim amaçlı hazırlanmış program türü.

Gerçek Yaşamlar: Kişilerin gerçek yaşamlarına dayanan olayların ele alındığı program türü.

Drama: Bir sözcüğün, bir kavramın, bir davranışın, bir fikir ya da yaşantının veya bir olaylar dizisinin, tiyatro ve sinema tekniklerinden yararlanarak canlandırıldığı yapıt türü.

Eğlence Programları: Neşeli ve hoşça vakit geçirilmesi amaçlanan program türü.

Çocuk Programları: Çocuklara yönelik hazırlanmış, çocukların zevklerini ve öğrenim alışkanlıklarını oluşturan ve bunlara uygun program türü.

Ticari İletişim ve Tanıtım: Radyo ve televizyon reklamları, program desteklemesi, tele-alışveriş ve ürün yerleştirmeyi de kapsamak üzere, ekonomik bir faaliyette bulunan gerçek veya tüzel kişinin, ürün, hizmet veya imajını, doğrudan veya dolaylı olarak tanıtmak amacıyla tasarlanmış sesli veya sessiz görüntülerin bir ücret veya benzeri bir karşılıkla ya da öz tanıtım amacıyla bir programla birlikte ya da bir program içine yerleştirilerek verilmesi (RTÜK, 2014, s. 11-19).

2.2.1.3. Televizyon yayıncılığında yasal düzenlemeler

Türkiye’de televizyon yayıncılığı ile ilgili yasal düzenlemeler dendiğinde akla anayasal ve yasal düzenlemeler gelmektedir. Nitekim devlet, televizyon yayıncılığında bir serbesti getirmemekte ve televizyon yayıncılığını izin sistemine tabii tutmaktadır. Anayasanın 133’ncü maddesinde de serbesti kavramından şu şekilde bahsedilmektedir: “Radyo ve televizyon istasyonlarını kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir.”² Böylece devlet, televizyon istasyonlarının kurulmasını ve işletilmesini belirli şartlara bağlamış ve bu şartlar dahilinde televizyon yayıncılığına serbesti tanımıştır. Aynı zamanda bir üst kurul oluşturarak televizyon yayıncılığının düzenlenmesini ve denetlenmesini amaçlamıştır.

Anayasal düzenlemeleri, yasal düzenlemeler takip etmiştir. Devlet gözetiminde televizyon yayıncılığına ilişkin kanunî düzenlemeler devlet kanalı ve özel televizyon kanalları için ayrı kanunlar altında düzenlenmiştir. Günümüzde televizyon yayıncılığı açısından öne çıkan iki kanun; 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu ile 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanundur. 2954 sayılı Kanun tek tüzelkişiliğe sahip Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunun yayıncılığını düzenlemektedir. 6112 sayılı Kanun ise Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu dışında kalan özel televizyonların yayıncılığını düzenlemektedir.

Diğer yandan 2011 yılında yürürlüğe giren 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, medya alanında birçok yeni düzenleme getirmiştir.

²<https://www.mevzuat.gov.tr/>, Mevzuat Bilgi Sistemi web sitesi (Erişim Tarihi: 20.12.2021)

Mülga³ 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanun, Avrupa Birliği kazanımlarına uyum sürecinde yürürlükten kaldırılmıştır. Yerine 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun 3 Mart 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 6112 sayılı Kanun yayıncılık alanında birçok yeni düzenleme getirmiştir. Nitekim Avrupa eserleri, bağımsız yapımcı, editoryal sorumluluk, gizli ticari iletişim, medya hizmet sağlayıcı, isteğe bağlı yayın hizmeti, koruyucu sembol, sayısal yayın, ürün yerleştirme, verici tesis ve işletim şirketi, multipleks kapasitesi gibi tanımlar, yeni Kanunla Türk mevzuatına girmiştir.

Mevzuatta 6112 sayılı Kanunla ilk defa yer verilen ve yeniden düzenlenen kavramlar ile bu kavramların tanımları 3'ncü maddede aşağıdaki şekildedir:

Editoryal sorumluluk: programların içeriği ve seçimi ile radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde bir yayın akış çizelgesi, isteğe bağlı yayın hizmetlerinde ise bir katalog içinde sunulmasına ilişkin düzenleme ve kontrol yetkisine sahip olma.

İsteğe bağlı yayın hizmeti: Programların kullanıcının seçtiği bir zamanda ve münferit isteği üzerine medya hizmet sağlayıcı tarafından düzenlenmiş bir program kataloğuna bağlı olarak izlendiği veya dinlendiği yayın hizmeti.

Koruyucu sembol: Yayın hizmetinin içeriği hakkında izleyicilerin bilgilendirilmesi amacıyla medya hizmet sağlayıcılar tarafından kullanılan ortak semboller.

Medya hizmet sağlayıcı: Radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmeti içeriğinin seçiminde editoryal sorumluluğu bulunan ve bu hizmetin düzenlenme ve yayınlanma biçimine karar veren tüzel kişi.

Program: Bir medya hizmet sağlayıcı tarafından hazırlanan bir yayın akış çizelgesi veya katalog içinde yer alan bir dizi görsel ve/veya işitsel unsurun oluşturduğu tek bir bütün.

Televizyon yayın hizmeti: Programların bir yayın akış çizelgesine dayalı olarak eş zamanlı izlenebilmesi amacıyla bir medya hizmet sağlayıcı tarafından sunulan şifreli veya şifresiz görsel-işitsel yayın hizmeti.

Tematik yayın: Günlük yayın süresinin en az yüzde yetmişini haber, belgesel, eğitim, ekonomi, kültür, tarih, spor, müzik, sinema, dizi film, pazarlama veya benzeri konularda olmak üzere sadece belli bir türe veya genel izleyici kitlesi dışında belli bir izleyici kesimini hedef alan programlara ayıran yayın.

Ulusal yayın: Ülke nüfusunun asgari yüzde yetmişine ve Üst Kurulca belirlenen yerleşim yerlerine karasal ortamdan ulaştırılan yayın hizmeti.

³Güncel Türkçe Sözlüğünde “varlığı kaldırılan, kapatılan” şeklinde tanımlanmaktadır.

Yayıncı: Televizyon ve/veya radyo yayın hizmeti veren medya hizmet sağlayıcı.

Yayın hizmeti: Medya hizmet sağlayıcının editoryal sorumluluğu altında ve temel amacı kamuoyunu bilgilendirmek, eğlendirmek veya eğitmek üzere elektronik iletişim şebekeleri yoluyla program sunmak olan, bireysel iletişim hariç olmak üzere, televizyon yayın hizmeti ve ticari iletişim ile radyo yayın hizmeti (Çiftci ve Kırgıl, 2015, s. 53-56).

2.2.1.4. Program düzenleme serbestliği

Televizyon yayıncılığı bağlamında program kavramı 6112 sayılı Kanunda “bir medya hizmet sağlayıcı tarafından hazırlanan bir yayın akış çizelgesi veya katalog içinde yer alan yer alan bir dizi görsel ve/veya işitsel unsurun oluşturduğu tek bir bütün” şeklinde tanımlanmaktadır (Çiftci ve Kırgıl, 2015, s. 55). Bu bağlamda program düzenleme serbestliği kavramını yasal düzenlemelere uygun olmak şartıyla televizyon programlarının içerik bakımından serbest biçimde hazırlanıp yayınlanabilmesi şeklinde ifade etmek mümkündür (Zubir, 2017, s. 77).

Sorumluluk açısından bakıldığında televizyonun toplum üzerinde olumsuz etkileri öne çıkmaktadır. Nitekim medya hizmet sağlayıcıları, sundukları yayınlar aracılığı ile var olan değer yargılarını yeniden üretebileceği gibi yeni değer yargıları ve sağlıklı olmayan düşünceler de üretebilmektedir. Bununla birlikte televizyon yayınları; şiddetin normalleştirilmesi, kültüre ve eğitime dair program sayılarının azlığından dolayı izler kitlenin kültür ve eğitim seviyesinin de azalması, değer yargılarının bozulması, toplumsal kurumlara ve diğer bireylere duyulan güvenin sarsılması ve Türkçenin yanlış kullanımı gibi sonuçlar da doğurabilmektedir (Yücel, 1998, s. 84). Bu sebeplere bağlı olarak medya hizmet sağlayıcılar gerekli sorumlulukları almakla yükümlü tutulmuştur.

Dolayısı ile medya hizmet sağlayıcıları, program düzenleme serbestliğine sahip olmakla birlikte yayın kuruluşlarına mutlak bir serbesti hakkı tanınmamış ve medya hizmet sağlayıcılarının yayın hizmetlerini kamusal sorumluluk anlayışına uygun şekilde yapmaları yasal düzenlemelerde ön görülmüştür. Medya hizmet sağlayıcılarının kamusal sorumluluk anlayışı içinde sunacakları yayınlarında uymaları gereken ilkeler de yasal düzenlemelerle belirlenmiştir.

2.2.1.5. Yasal yayın hizmeti ilkeleri

Medya hizmet sağlayıcılarının yayınlarında uymaları gereken ilkeler kanunlarla düzenlenmiştir. Günümüzde yürürlükte bulunan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunun yayıncılığını ve kurumsal yapısını düzenleyen 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunun 5'nci maddesinde yer alan genel yayın esasları aşağıdaki şekildedir:

- *Anayasanın sözüne ve ruhuna bağlı olmak; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, milli egemenliği, Cumhuriyeti, kamu düzenini, genel asayiş, kamu yararını korumak ve kollamak.
- *Genel ahlakın gereklerini, milli gelenekleri ve manevi değerleri gözetmek.
- *Türk milli eğitiminin temel görüş, amaç ve ilkelerine uymak.
- *Kolayca anlaşılabilir, doğru, temiz ve güzel bir Türkçe kullanmak.
- *Toplumun beden ve ruh sağlığına zarar verecek hususlara yer vermemek.
- *Kişilerin özel hayatlarına, şeref ve haysiyetlerine saygılı olmak ve dürüstlük anlayışına bağlı kalmak.⁴

Bununla birlikte günümüzde yürürlükte bulunan ve özel medya hizmet sağlayıcılarının yayıncılığını düzenleyen 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun; yayınların kamusal sorumluluk anlayışı içinde sunulacağını belirtmekte ve 8'nci maddesinde yayın hizmeti ilkelerini düzenlemektedir. Adı geçen kanunda yer alan yayın hizmeti ilkelerinden bazı ilkeler şu şekildedir:

- *İnsan onuruna ve özel hayatın gizliliğine saygılı olma ilkesine aykırı olamaz, kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliğinde ifadeler içeremez.
- *Toplumun millî ve manevî değerlerine, genel ahlaka ve ailenin korunması ilkesine aykırı olamaz.
- *Türkçenin, özellikleri ve kuralları bozulmadan doğru, güzel ve anlaşılır şekilde kullanılmasını sağlamak zorundadır; dilin düzensiz, kaba ve argo kullanımına yer verilemez.
- *Müstehcen olamaz.
- *Kişileri fal veya batıl inançlar yoluyla istismar edemez.
- *Toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden ve kadını istismar eden programlar içeremez.
- *Şiddeti özendirici veya kanıksatıcı olamaz.⁵

⁴https://www.rtuk.gov.tr/mevzuat_56 (Erişim Tarihi: 24.09.2021)

⁵https://www.rtuk.gov.tr/mevzuat_56 (Erişim Tarihi: 24.09.2021)

2.2.1.6. Televizyon ve popüler kültür

Güncel Türkçe Sözlüğünde kültür kavramı; “bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü, hars, ekin” şeklinde tanımlanırken, popüler kültür kavramı ise; “belli bir dönem için geçerli olan, hızlı üretilen ve hızlı tüketilen kültürel öğelerin bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Popüler kültür; modern çağın getirdiği problemlerin içine sıkışan bireyleri, kendi problemlerinden uzaklaştırabilmek amacıyla bireyleri eğlendirecek ürünler oluşturmaktadır. Popüler kültür ürünleri olarak adlandırılan bu ürünler bir kalıcılık taşımamaktadır. Tanımından da hareketle bu ürünler çabuk tüketilen ürünlerdir. Popüler kültürün ve popüler kültür ürünlerinin yaygınlaşmasında televizyon önemli bir rol oynamaktadır. Birçok insan televizyon programlarından edindiği düşünce biçimleri ve davranış kurallarını kendi yaşam biçimine uyarlamaktadır. Bu bakımdan kanaat liderleri ve entelektüellere duyulan ihtiyaç giderek azalmaktadır. Nitekim kanaat liderliği işlevini toplumda televizyon üstlenmektedir (Cereci, 2016, s. 27-28).

Televizyonun bulunuşu ve 1930’lu yıllarla başlayan televizyon yayıncılığından günümüze değin kitle iletişiminde televizyon, popüler bir araç olarak var olagelmıştır. Böylece televizyon; yalnızca teknolojinin bir ürünü olmamakla birlikte ekonomiye ve sosyokültüre ilişkin değerlerin üretilmesinde, tüketilmesinde ve tekrar üretilmesinde etkin bir rol oynamaktadır (Özsoy, 2011, s. 81).

Televizyon; yayınlanan programlar, reklamlar, diziler ve haberler aracılığıyla yeni bir kültürün oluşmasını sağlamaktadır. Örnek olarak dizi karakterlerinin; davranış, tutum, hayatı yorumlayış biçimi, üzüntüleri ve eğlence anlayışları izlerkitleye sunularak yeni bir hayat tarzı üretilmektedir. Dolayısı ile bu hayat tarzı var olan kültürü yeniden biçimlendirebilmekte ve dilsel anlamda kurulan iletişim şekillerini etkileyebilmektedir (Geçer, 2015, s. 19). Diğer yandan kişiler arası iletişimde tercih edilen kelimelerden, siyasi seçimlerde bireylerin oy tercihini belirlemeye kadar geniş bir alanda bireyin hayatının her evresini tasarlayan popüler kültür; televizyon programlarının da konusunu oluşturarak yayınların devamlı seyredilmesini sağlamaktadır (Cereci, 2016, s. 29).

Diğer yandan popüler kültür; geleneğe ilişkin değerlerin gelenekle bağlarını koparttığı, insani duyguları zayıflattığı, kültürü oluşturan değer ve unsurların yıpratılmasına sebep olduğu gerekçesiyle gelenek kavramıyla da sık sık karşı karşıya kalmakta ve gelenekçi kesim tarafından eleştirilmektedir (Geçer, 2015, s. 40).

3. TÜRK TOPLUMUNDA AİLE VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Günümüzde gelin ve kayınvalide ilişkilerini anlamlandırmak için, öncelikle aile kurumunu incelemek gerekmektedir. Aile kurumunun ifade ettiği anlam, aile değerleri, aile türleri ve aile içindeki kadın-erkek ilişkileri incelenmeden; gelin ve kayınvalide ilişkilerinin doğru bir şekilde kavranabilmesi olanaklı değildir. Ayrıca, kadının ve erkeğin toplumdaki yerinin ve rollerinin öğrenildiği ilk yer olarak aile kurumu öne çıktığından dolayı; toplumsal cinsiyet kavramının da incelenmesi gelin-kayınvalide ilişkilerinin anlamlandırılması açısından oldukça önem taşımaktadır.

3.1. Türk Toplumunda Aile

Toplumun dinamiklerindeki değişim süreci ve buna bağlı olarak aile kurumunun geçirdiği tarihsel süreç; kadının ve erkeğin toplumsal konumunun inşasını etkilemektedir. Bu nedenle Türk toplumunda aile kurumuna; aile kavramı, ataerkil aile, geleneksel geniş aile, modern çekirdek aile ve ailenin sosyokültürel gelişimi bağlamında bakmak gerekmektedir.

3.1.1. Aile kavramı

Güncel Türkçe Sözlüğünde aile kavramı “evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik” olarak tanımlanmaktadır. Kuşkusuz aile bir toplum için en önemli kurumlardan biridir. Toplumun içinde bulunduğu siyasi, hukuki ve sosyal yapıyı doğru konumlandırabilmek, o toplumun çekirdeğini oluşturan aile kurumunu çözümlemekten geçmektedir. Bir başka deyişle aileyi irdelemek, o ailenin içinde bulunduğu toplumu irdelemekle eşdeğerdir. Nitekim toplumu oluşturan da o ailelerdir (Ahmetbeyoğlu, 2015, s. 342). Bu sebeple toplumların varlığını sürdürebilmeleri için aile, kesinlikle gerekli olan ana ögedir (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 21).

Aile dendiğinde akla; anne, baba ve çocuklardan oluşan topluluk gelmektedir. Karı ve koca tarafından kurulan bu toplulukta çocuklar, ailenin bütünleyici öğeleridir. Doğal bir sonuç olarak toplumların özüne inildiğinde onları oluşturan birimlerin en küçüğünün aile olduğu görülmektedir (Doğan, 2016, s. 3). Bununla birlikte genel geçer bir aile tanımından söz etmek mümkün değildir. Nitekim indirgemeci bir yaklaşımın sonucu

olarak aile yalnızca anne, baba ve evlenmemiş çocuklar şeklinde tanımlanmaktadır. Oysaki aile kavramı toplumdan topluma değişen farklı anlamları ve değerleri taşımaktadır. Dolayısı ile Türk toplumunda da aile önemli bir kurumu ifade etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde Türk toplumundaki aile kurumunun önemliliği günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir.

Eski Türklerde aile kavramı yerine daha çok, bu kavramı karşılayan “ev, ocak” sözcükleri kullanılmıştır. Bu sebeple Türklerde aile kavramı, ev kavramı ile aynı anlamı taşımaktadır. Nitekim bu kullanım biçimi atasözleri ve deyimlere de yansımıştır: “Ev yapanla, evlenene Tanrı yardım eder”, “taş taş üstüne olur, ev ev üstüne olmaz” , “ocağı sönmek”, “ocağı tütmek” gibi ifadeler bu kullanım biçimini örneklemektedir. Türkler, İslamiyet’e geçişle birlikte Arapça kökenli aile kavramını, ev kavramı yerine kullanmaya başlamıştır. Böylece ev ve aile kavramları anlamsal olarak farklılaşmıştır (Canatan, 2011, s. 55). Özellikle aile kavramı, toplumsal ve kültürel sistemlerin açıklanmasında kilit bir kavrama dönüşmüştür.

Türk toplumu, aile teşkilatlanması üzerinden inşa edilen kültürel bir sisteme sahiptir (Doğan, 2016, s. 62). Örneğin tarihsel sürece bakıldığında Türk ailesinde baba imgesinin koruma, gözetme anlamında himaye kelimesiyle bütünleştiği görülmektedir. Baba himaye eden, anne ve çocuklar ise himaye edilendir. Dolayısı ile anne ve çocuklardan beklenen babaya bağlılık ve itaat olmaktadır. Nitekim ailede görülen bağlılık, itaat ve himaye değer yargıları; toplumsal ve siyasal yapının temelinde de yer almaktadır (Doğan, 2016, s. 39). Diğer yandan politik bir sistem olarak devlete yönelik “devlet baba” şeklindeki hitap biçimi, aile bünyesindeki rol dağılımlarının siyasal yapıya yansımalarının bir örneğidir. Bu hitap biçiminden hareketle ailedeki baba, görevini siyasal yapıda devlet başkanı olarak sürdürmektedir (Güney, 2002, s. 10). Buna bağlı olarak “devlet baba” da tıpkı ailedeki baba gibi toplumu himaye etmektedir. Himaye edilen toplum da bağlılık ve itaat duygularıyla devlete karşılık vermektedir.

Devlet, toplum ve din açısından aile; neslin devamı ve devletin genç nüfusa duyduğu ihtiyaçtan dolayı önemi her yerde vurgulanan sosyal bir kurumdur. Aile birliğinin meşru bir temele dayanması da önemli bir diğer husustur. Aile kurumu, kadının ve erkeğin evlilik olarak adlandırılan hukuki beraberliğiyle kurulmaktadır. Evlilik sözleşmesine dayanan bu birliktelik aile kurumunun hukuki ve toplumsal zeminini

oluşturmaktadır (Doğan, 2016, s. 3). Diğer bir deyişle yasalara göre kurulan evlilik birliği, devlet ve toplum tarafından meşrulaştırılmış aile kurumunu ifade etmektedir.

Ailelerin birleşerek çok büyük bir organizasyon olan devleti oluşturuyor olmaları, aile kurumunun yapısındaki köklü değişimlerin beraberinde toplumsal dönüşümleri de getirmesine sebep olmaktadır. Nitekim aile toplumdan etkilenen ve toplumu etkileyen dinamik bir kurumdur. Bir başka ifadeyle toplumsal yapı ve aile sistemi arasında diyalektik bir ilişki bulunmaktadır. Toplumsal yapıdaki değişimler aile sistemini dönüştürürken, aile sistemindeki değişimler toplumsal yapıyı dönüştürmektedir. Ailede kısa bir zamanda köklü değişimler yaşanmamakla birlikte, yapısal dönüşümler geniş bir zaman dilimine yayılarak etkisini toplumsal kurumlarda göstermektedir (Doğan, 2016, s. 107). Dolayısı ile toplumsal değişim ve dönüşümlerin aile kurumu üzerindeki olumsuz etkileri devleti, aile kurumunu korumaya ve toplumu ailevi değerleri sürdürmeye itmektedir.

Öte yandan Türk hukuku “aile hukuku” adı altında evliliğe ve aileye ilişkin kuralları düzenlemiştir. Aile hukuku; resmiyete dayalı evlilik birliğini kurmuş kişileri bağlamaktadır. Türk Medeni Kanunun İkinci Kitabında düzenlenen Aile Hukuku, evliliğin yetkili memurun önünde yapılması şartı getirmiştir.⁶ Bu şarta uygun gerçekleşen evlilikler, aile olarak adlandırılmıştır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 41’nci maddesi: “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet ailenin huzur ve refahı ve özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır” hükmüne yer vererek aileyi Türk toplumunun temeli görmekte ve ailenin, annenin, çocuğun korunması konusunda devlete birtakım ödevler yüklemektedir (Canatan, 2011, s. 99). Bu bağlamda hukuki ve toplumsal açıdan aile kurumundan söz edebilmek için öncelikle evlilik birliğinin kurulmuş olması gerektiğini söylemek mümkündür.

Ailenin işlevleri ise çeşitli biçimlerde açıklanabilir. Bu işlevleri; biyolojik işlev, psikolojik işlev, eğitim işlevi, toplumsal işlev, kültürel ve ekonomik işlev olarak sınıflandırmak mümkündür (Kır, 2011, s. 385). Bu sınıflandırma içerisinde özellikle ailenin toplumsal işlevi, var olan toplumsal yapının gelecek nesillere öğretilmesinde ve yeniden şekillendirilmesinde etkili olmaktadır (Karataş, 2001, s. 90). Diğer bir ifadeyle

⁶<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> (Erişim Tarihi: 03.01.2021)

ailenin toplumsallaştırma işlevi bireyi doğduğu aileye ve topluma uyumlaştırmayı ifade etmektedir. Toplumsal değerleri, kültürel âdetleri, ahlakî yargıları; birey öncelikle aile kurumunda deneyimlemektedir. Bu durumda bireyin ilk önce toplumsallaştığı ortam olarak aile kurumu öne çıkmaktadır.

Aile içi toplumsallaşma; aile üyelerinde ait oldukları toplum ve kültür üzerine mensubiyet hissinin gelişmesini sağlamaktadır (Doğan, 2016, s. 4). Dolayısı ile birey kendini içine doğduğu ailenin ve toplumun bir parçası kabul etmektedir. Özümsemiği değer yargıları, bireyin kimliğinin inşasında yol gösterici olmaktadır. Bu sebeplerle aile kurumu yukarıda da belirtildiği üzere toplumun inşası sürecinde dinamik yapısı gereği önem ifade etmektedir.

3.1.2. Ataerkil aile

Güncel Türkçe Sözlüğü, ataerkil kavramını “soyda, temel olarak babayı alan ve ailede çocukları baba soyuna mâl eden topluluk düzeni” olarak tanımlamaktadır. Dolayısı ile ataerkil ailenin temsiliyeti babada toplanmaktadır. Baba, ailenin ve evin salt otorite sahibi olmaktadır. Buna bağlı olarak evlenmek, kadının erkeğin yaşam biçimine uyumunu ifade etmektedir. Bu sebeple aileyi oluşturan bireylerin dini inançlarında ve uygulamalarında belirleyici olan taraf, baba tarafıdır (Canatan, 2011, s. 77). Diğer bir deyişle ataerkillik; aile kurumunda erkeğin egemenliğini, belirleyiciliğini, salt söz sahibi oluşunu ifade etmektedir.

Tarihsel sürece bakıldığında Türk ailesinin hiyerarşik düzeninin de baba imgesinin iktidarlığı ve otoritesi üzerinden biçimlendiği görülmektedir. Baba figürünün taşıdığı güçlü konuma sahiplik; erkekliğin, erkek olmanın getirisi. Diğer bir ifadeyle baba; gücünü erkek oluşundan almakta, erkek olduğu için güçlü bir konuma sahip olmaktadır. Bu sebeple eski Türk toplumlarında gözlemlendiği üzere erkek çocuklarına, kız çocuklarından daha fazla değer verilmiştir. Çocuklar arasındaki bu eşitsiz değer dağılımı; Türk ailesinde kız çocuklarını erkek çocuklarının, kadınları ise erkeklerin gölgesinde bırakan bir değer yargısı üretmiştir (Doğan, 2016, s. 38). Günümüze değin ulaşan bu değer yargıları, geçerliliğini kaybetmiş değildir. Soyun baba üzerinden devam ettirilmesi bu durumun en somut örneği olarak verilebilir.

Ataerkil düzende aile kavramı erkekler ve kadınlar için farklı anlamlar taşımaktadır. Erkekler eşlerinin soyadlarını almayıp yaşayacakları yer hakkında seçim yapabilmektedir. Kadınlar ise bu kararlara uyum sağlamakla yükümlüdür. Uyumsuzluk toplumca hoş karşılanmamaktadır (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 37). Ataerkil aile düzenine göre kadının yeri evi, diğer bir deyişle kocasının yanındır (Bülbül, 2014, s. 2). Bu söylem erkeğin kadına değil, kadının erkeğe adapte olmasını eril bir dille ifade etmektedir. Erkeğin kadının kararlarına uyumsuzluğu toplum tarafından normal karşılanırken, kadının erkeğin kararlarına uyumsuzluğu yine aynı toplum tarafından normal olmayan bir davranış biçimi olarak karşılanmaktadır.

Eşinin ve onun ailesinin de kadına uyum sağlaması beklenmekle birlikte asıl uyumu sağlaması gereken kişi olarak kadın öne çıkmaktadır. Nitekim ev kendine ait olmadığından dolayı kadın, o yerin göreneklerine uygun değişimi yaşaması gereken kişi olarak görülmektedir (Delaney, 2014, s. 220). Geleneksel değerlerin ataerkil söylem üzerinden inşa edildildiği toplumlarda aile kurumu, yukarıda da belirtildiği üzere erkeğin etrafında şekillenmektedir. Kadının erkeğin soyadını alışı, erkeğin yerleşim yerine taşınışı, erkeğin ailesine uyum sağlayışı; ataerkil ailede öne çıkan özellikler olmaktadır. Öyle ki ataerkil düzende hem evlilik kurumu hem de aile kurumu, erkeği ön plana çıkarmakta ve kadını geri planda bırakmaktadır.

Kadın, çocukken babasının ve erkek kardeşinin; evlilikle birlikte kocasının ve erkek çocuğunun gerisinde kalmaktadır (Delaney, 2014, s. 141). Diğer bir ifadeyle kız çocukları; babaları ve erkek kardeşleri aracılığıyla kadınların erkeklerle aynı konumu paylaşmadıklarını, erkeklerle kadınların toplumsal konumlarının farklı olduğunu öncelikle aile ortamında öğrenmektedir. Bu öğrenim kadının evlilik sürecine de birebir yansımaktadır. Bu defa kadının; eşi ve erkek çocuğu ile kurduğu ilişki, ataerkil anlayışa uygun bir biçimde şekillenmektedir.

Ataerkillikte ön plana çıkan anlayış, kadının bir nesne olarak erkeğin sahipliğinde anlamlandırılmasıdır (Tezcan, 2000, s. 24). Ailede “erkek”; aileyi yöneten, evin geçimini sağlayan, aileyi koruyan, karar mekanizmasına sahip, son sözü söyleyen bir aktör iken; “kadın” aile içi düzenden, çocuklarının ve kocasının bakımından sorumlu, genelde hizmet eden, ailevi kararlarda çok da söz hakkı olmayan bir nesnedir. Kadının bu edilgenliğinin altında yatan nedenlerden birkaçı eğitim ve ekonomik özgürlükten yoksunlukla ilişkilidir. Nitekim kadın, erkeğe bağımlıdır. Erkek de kadın üzerinde hegemonik bir güce sahiptir.

Erkeğin kadın üzerindeki hegemonik gücü, kadının kendini ifade ediş şeklinde de ortaya çıkmaktadır. Ataerkil ailelerde kadınlar kendi konumlarını genellikle erkeğin toplumsal konumu üzerinden "...'nın karısı, ...'nın kızı" şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımlamanın temelinde yatan neden, ailenin içinde yer aldığı toplumsal sınıfı; erkeğin toplumsal konumunun, mesleğinin belirliyor oluşudur (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 23). Diğer bir anlatımla ataerkil aile düzeninde kadının karar süreçlerinin dışında bırakılması, kendi ekonomik bağımsızlığının olmaması; kadının kimliğinin de erkek merkezli inşasıyla sonuçlanmaktadır. Böylece kadın kendi kimliğini, erkeğin kimliği üzerinden oluşturmaktadır.

Kadınlar, dünyaya gelişleriyle birlikte anneliğe ilişkin geleneksel rollere göre yetiştirilmekte ve toplumsal, ailesel beklentilerle birlikte annelik kavramı üzerine bir duyarlılık oluşturmaktadırlar. Çocuk sahibi olmayan ya da olamayan kadın, toplumsal bir baskıyla karşılaşmaktadır. Anneliğe, çocuk büyütmeyle yüklenen kutsiyet; kadına eksiklik duygusu, acı hissettirmektedir (Yıldırım, 2007, s. 51) Nitekim ataerkil toplumlarda kadının doğurganlığı önemlidir. Kadın doğurganlığı sayesinde özellikle de erkek çocuk doğurmakla toplumda saygı görmekte, itibar kazanmaktadır. Kadınların erkek çocuk doğurma isteğini ve toplumun erkek çocuğa bakışını, tarihsellik bağlamında ele alan Dilaver Cebeci bu istekten şu şekilde söz etmektedir:

Türk evinde bir bebeğin dünyaya gelmesi en çok kadınlar arasında kutlanırdı. Doğacak çocuğun erkek olması en çok arzu edilen bir şeydi. Fakat çocuk sevgisi sebebiyle kız da olsa sevinilirdi (Cebeci, 2017, s. 113).

Dolayısı ile erkek çocuk doğurmak, kadınlar için çok istenilen bir dilektir. Buna karşın kız çocuğunun dünyaya gelişinin de çocuk sevgisine bağlanarak sevinçle karşılandığı belirtilmektedir. Bununla birlikte erkek çocuk doğurmaya yüklenen üstünlük özellikle ataerkil düzende görünürlük kazanmaktadır.

Ataerkil düzen içinde cinsiyet, bireyin hem ailedeki hem de toplumdaki rolünü ve konumunu belirleyen en önemli ölçüttür. Bu ölçütün değişimi, başka bir anlatımla bireyin cinsiyeti üzerinden kendine toplumda bir rol biçilmesinden vazgeçilmesi çok zor değişen bir ölçüttür. Ataerkil ailede cinsiyetle birlikte yaş da önemli bir diğer ölçüttür. Hem kadının hem de erkeğin yaş aldıkça aile içindeki konumları yükselmektedir (Özbay, 2015, s. 34). Bu durum, erkek egemenliğine dayalı ilişkilerde kadına da erkekle eşdeğer bir güç verebilmektedir.

Gelenek ve göreneklerin “töre” adı altında tabulaştırıldığı ailelerde hayatta olan en yaşlı üye bir kadın ise ona duyulan saygı ve kararlarına verilen değer kadını güç sahibi yapabilmektedir. Bu güç; ataerkil zihniyetten kopuş için değil, ataerkil zihniyeti sürdürüş için kullanılmaktadır. Nitekim ataerkil düzen içinde kadınlar da ataerkil zihniyeti kanıksamakta ve kendilerini nesneleştirmektedir. “Almak”, “vermek”, “satmak”, “istemek” gibi sözcüklerin kadınlar için ifade ediliyor oluşu, dil aracılığı ile kadını nesneleştiren söylemin doğrudan doğruya kadın tarafından da benimsenmesine neden olmaktadır (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 99). Ataerkil düzende kadının konumu ve alınan, verilen, satılan bir nesne olarak görülmesi; kadınlar tarafından da benimsenmektedir. Bu benimseyişin bir sonucu olarak gelecek kuşaklar da bu değerler etrafında yetiştirilmektedir.

Bu döngü nesiller boyu devam ettirilerek eril söylem yeniden üretilmekte, kadın ve erkek tarafından kabullenilmektedir. Kadın, erkeğin söylemesine gerek duymaksızın erkek egemen anlayışa uygun bir zihniyetle hareket etmektedir. Dolayısı ile kadın toplumsal hayatta erkekten sonra geldiğine inandırılmakta, cinsiyetinden dolayı kendi yetersizliğini özümsemektedir (Fırıncıoğulları, 2018, s. 19). Kadının bu eril algıyı benimsemesi ve gelecek kuşaklara da aktarması kısır döngünün kırılmasını zorlaştırmaktadır. Erkek de ataerkil aile düzeninin sürdürülmesi için küçüklükten başlayarak ataerkil düzenin kurallarına uygun yetiştirilmektedir. Böylece ataerkillik hem kadınlar hem de erkekler tarafından tekrar ve tekrar üretilmektedir (Bülbül, 2014, s. 5). Kadın-erkek eşitsizliğine dayanan ilişkiler ağını içeren ataerkillik, aynı zamanda toplumun farklı kurumlarına da yansımaktadır.

3.1.3. Geleneksel geniş aile

Geniş aile; anne-baba ve çocuklar dışında kardeş, büyükanne ve büyükbaba, kuzen vb. aile bireylerini bünyesinde barındıran kalabalık bir aile yapısını ifade etmektedir. Geniş aile, geleneğe ilişkin değerlerin benimsendiği toplumların özgün aile biçimini oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak geniş aile ve geleneksel aile kavramları iç içe geçen kavramlardır. Bu sebeple geleneğe dayalı toplumlarda görülen işbirliği, dinsel değerler, tarım, görenek unsurları; geniş aile kurumunu da tanımlayan önemli değişkenlerdir. Bu tip ailelerde erkek; iktidar sahibi evi geçindiren kimse, kadın; aile üyelerine hizmet eden kimse, çocuklar; anne-babaya bakmakla yükümlü kimseler olarak öne çıkmaktadır. Aynı

zamanda geniş aile, akrabalık ilişkilerinin yoğun yaşandığı bir aile biçimidir. Nitekim hala, amca, dayı, teyze, kuzen vb. akrabalar ailenin doğal bir parçası olarak görülmektedir (Canatan, 2011, s. 73). Bir diğer ifadeyle niceliksel anlamda aile bireyleri sayısındaki çokluğu ifade eden geniş aile, genellikle yetişkin çocukların evlendikten sonra da ebeveynleriyle beraber yaşamaya devam etmeleri sonucu kurulmaktadır. Yetişkin bireylerin ebeveynleriyle birlikte oturmalarında özellikle geçim kaynakları ve bu geçim kaynaklarına bağlı olarak yaşanan coğrafi bölge etkili rol oynamaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde de geçim kaynağı ile aile tipolojisi arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. Örneğin toprağa bağımlılığın fazla olduğu zamanlarda insanlar kırsal kesimde geniş aile kurmaya daha yatkın iken; kentleşme ve sanayileşme ile birlikte bu geniş aile tipolojisi azalmaya başlamıştır. Nitekim geleneksel yöntemlerle yapılan tarımsal faaliyetlerde ekonomik üretimin büyük bir kısmının insan emeği ile gerçekleşiyor oluşu ve babadan oğula geçen üretim ağı zinciri; bir coğrafyadan başka bir coğrafyaya geçişi bir başka deyişle göçü güçleştirmektedir. Dolayısı ile oğul, evlendiğinde dahi baba evinde kalarak üretimi devam ettirmektedir. Diğer bir deyişle baba ocağını tıttırmaktadır (Karataş, 2001, s. 93). Oysaki kent kültürü toprağa bağımlılığın olmadığı ve yeni iş olanaklarının bulunduğu bir bölgeyi ifade etmektedir. Geleneksel geniş ailede görülen birlikte üretim ve birlikte tüketim anlayışı, kent yaşamında ayrılmaktadır.

Sanayi öncesi toplumlarda aileler, üretimin ve tüketicinin birlikte gerçekleştiği kurumlardır. Ev halkının ortaklaşa üretime katıldığı bir ekonomik sistem üzerine kurulu bu aile yapılarında kadınlar çoğunlukla kendi ailevi işlerinde çalışmaktadır (Çağan, 2011, s. 86). Diğer yandan geleneksel geniş aile türünde ekonomik sistemin kapalı ve toprağa dayalı oluşu, insan gücüne duyulan ihtiyaç; ailelerin çok çocuklu, kalabalık bir nüfusa sahip olmalarına neden olmaktadır (Doğan, 2016, s. 6). Bir diğer ifadeyle geleneksel geniş ailelerin aynı zamanda küçük birer ekonomik birimler olduğundan hareketle özellikle toprağa ve hayvancılığa dayalı geleneksel geçim kaynakları, insan gücüne gereksinmektedir. Bu sebeple geniş aileler, nüfusca kalabalık bireylerden oluşmaktadır.

Çoğunlukla kırsal kesimlerde, geçimini tarımla sağlayan toplumlarda görülen bu aile tipolojisinde ataerkillik daha çok ön plana çıkmaktadır. Eşitlikten uzak bir şekilde yürütülen aile içi ilişkilerde kadın erkeğin boyunduruğu altında iken, yaşça büyük bireyler de diğer genç bireyler üzerinde egemenlik kurmaktadır. Gücün belirleyici unsuru olarak

öne çıkan yaş ve cinsiyet, karar mekanizmasını erkek ve yaşça büyük bireylere bırakmaktadır (Karataş, 2001, s. 93).

Dolayısı ile geleneksel geniş aile ve ataerkil aile türlerinin ortak anlamları paylaştığını söylemek mümkündür. Nitekim geleneksel geniş ailede de ataerkil ailede olduğu üzere kadın; eşinin annesi ve babası, kardeşleri ile aynı evde oturmakta, kendine biçilen geleneksel rolleri yerine getirmektedir. Aynı zamanda bu tip ailelerde, aileden ayrılmak kolay bir süreci ifade etmemektedir.

Geleneksel değerlere ve aileye olan bağlılık, bireyin ayrı bir eve çıkmasını sert kolektif kararlara bağlamaktadır (Karataş, 2001, s. 93). Öyle ki ailenin her şeyin üstünde tutuluyor oluşu, yapısal değişimlere karşı direnç göstermektedir. Diğer bir deyişle baba ocağından ayrılmak ve yerleşim yerinden göç etmek; bu aile formunda kolay bir şekilde gerçekleşmemektedir. Bununla birlikte üretim biçimlerindeki değişimler ve şehirleşmeye bağlı toplumsal hareketlilikler, geleneksel geniş aile yapısını da değiştirmektedir.

3.1.4. Modern çekirdek aile

Anne-baba ve evlenmemiş çocukların oluşturduğu aile türüne çekirdek aile denmektedir (Doğan, 2016, s.7). Nitekim ailenin alışlagelen tanımını oluşturan anne, baba ve çocuk öğeleri; evrensel bir aile tanımı olmaktan çok, çekirdek aile kavramını tanımlamaktadır (Canatan, 2011, s. 59). Bir diğer ifadeyle aile kavramının bilinen tanımı ile gerçekte çekirdek aile kavramı tanımlanmaktadır. Diğer yandan geleneksel toplum ile birlikte değerlendirilen geniş aile türünde olduğu gibi, çekirdek aile türünü de modern toplum ile birlikte değerlendirmek mümkündür.

Sosyal hayata yansımalarıyla modernizm; geleneksel, kültürel ve dinî değer yargılarını değişime uğratmıştır. Değişen değer yargıları, toplumsal sisteme uyumsuzlaşırken işlevselliğini de yitirmiştir. Modernizm; işlevlerini kaybeden değer yargılarının boşluğunu, yeni değer yargıları ve yeni kurumlar ile doldurarak, toplumda var olan hayat biçimini dönüştürmüştür (Geçer, 2015, s. 45).

Sanayileşme ile birlikte yaygınlık kazandığı düşünülen çekirdek ailenin, sanayileşmeden önce de var olan bir aile türü olmakla birlikte genellikle sanayi devriminin tipik bir aile modeli olduğu öne sürülmektedir (Çağan, 2011, s. 91). Sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte toplumsal ve ekonomik sistemlerdeki dönüşümler,

geleneksel geniş aile profilini geleneksellikten uzaklaşan çekirdek aile yapısına dönüştürmüştür. Anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile, çoğunlukla sanayileşmiş toplumlarda yaygınlaşmıştır (Karataş, 2001, s. 94).

Özellikle modernizmin öncelikle ataerkil aile yapısında yaşattığı değişim, kadının konumunu yalnızca aile temelinde kalmayıp toplum temelinde de dönüşüme uğratmıştır. Böylece modernizm ve kadın, eşdeğer anlamları ifade eder duruma gelmiştir. Nitekim modernizmin ailedeki ve toplumdaki karşılığı, kadının konumunda görünürlük kazanmakta ve yine kadında sembolleşmektedir (Geçer, 2015, s. 45). Böylece ataerkil ve geleneksel geniş ailelerde erkeğin gerisinde konumlanan kadın, modern çekirdek ailelerde kendi konumunu belirleme olanaklarına görece daha çok sahip olmaktadır.

Aynı zamanda çekirdek aileyi doğuran modern toplumdaki bireylerin, evlenecekleri kişilere ve oturacakları yerlere çoğunlukla kendilerinin karar verdiği görülmektedir. Dolayısı ile çekirdek aile evlilikleri çoğunlukla egzogami denilen dış evlilik biçimiyle gerçekleşmektedir. Bununla birlikte eş eşli evlilik, cinsiyet eşitliği, iktidarın eşit dağılımı; çekirdek ailenin öne çıkan diğer özellikleridir (Çağan, 2011, s. 91).

Öte yandan geleneksel değerlerin baskın olduğu toplumlarda bireyin bağımsızlığından ve bireysel kararlardan söz etmek olanaklı değildir. Nitekim kuşaktan kuşağa aktarılan toplumsal normlar, bireylerin davranış biçimlerini yönlendirmektedir. Bu bağlamda modern toplum, geleneksel değerleri geri planda bırakmaktadır. Böylece bireyin bağımsızlığı ve bireysel kararlar daha çok önem ifade etmeye başlamaktadır.

Geleneksel ailedeki toplumcu bireyin yerini, modern çekirdek ailede daha çok bağımsızlaşan birey almaktadır. Geleneksel ailede erkek ve yaşça büyük aile üyelerinin baskın olduğu değerler, çekirdek ailede yeniden bireye indirgenerek üretilmektedir. Bununla birlikte çekirdek ailenin üstlendiği işlevler, geleneksel geniş ailenin işlevlerine göre daha azalmıştır. Çocuk sahibi olma ve duygusal tatmin; çekirdek ailenin öne çıkan işlevleri olmaktadır (Doğan, 2016, s.7). Ailenin sosyalleşme, eğitim gibi diğer işlevleriyle değişen hayat koşullarına bağlı olarak başka yapılar ilgilenmeye başlamıştır. Nitelikli iş gücüne duyulan ihtiyaç; çocukların bakımı, eğitimi ve toplumsallaşmalarında, aile dışı kurumların da sorumluluk almasına sebep olmuştur. Kitle iletişim araçları da bu süreç içerisine eklenmiştir (Karataş, 2001, s. 94).

Diğer bir anlatımla ailenin bazı işlevleri, modern çekirdek ailede farklı toplumsal kurumlar tarafından üstlenilmektedir. Bu nedenle aile eğitim, sosyalleşme gibi işlevlerin gerçekleştiği temel kurum olma niteliğini yitirmektedir. Bununla birlikte aile kurumu; neslin devamı, çocuğun büyütülmesi ve bireylerin kişiliğinin geliştirilmesini içeren ana işlevini devam ettirmektedir (Canatan, 2011, s. 75).

Toplumu birçok yönüyle etkileyen modernleşme, ailenin bazı işlevlerini yeni kurumlara devretmektedir. Yalnızca ailede sosyalleşen, eğitim gören, zanaat öğrenen bireyler; başka kurumlarda sosyalleşmeye, eğitim görmeye ve zanaat öğrenmeye başlamaktadır. Çocuk yuvaları ve okul kurumları, iş yeri ortamları ve kitle iletişim araçları aracılığıyla bu işlevler yerine getirilmektedir.

Bununla birlikte Türk aile yapısında çoğunlukla çekirdek aile türünün egemen olmasına karşın, akrabalık bağları sıkıdır. Dolayısıyla çekirdek aileler; ebeveynlerden, kardeşlerden, onların çocuklarından meydana gelen kocaman aileden kopmuş ve özgür birimler olarak değerlendirilmemelidir (Yıldız, 2021, s. 72). Bir diğer ifadeyle akrabalık ilişkilerini zayıflatan yalıtılmış bir aile tipi olarak görülen çekirdek aile kurumu; Türk toplumunda aile içi ve aileler arası yakınlığa verilen değerden ötürü işlevsel olarak geniş aile biçimini yansıtmaktadır.

3.1.5. Ailenin sosyokültürel değişimi

İlerleyen teknoloji ve iyileşen hayat şartları aile kurumunun tarihsel bir gelişim geçirmesine neden olmuştur. Eski dönemlerde görülen geniş ataerkil aile yapısı, Orta Çağ döneminde yerini küçük ataerkil aileye bırakırken günümüzde ise modern demokratik aile yapısı öne çıkmaktadır. Geniş ataerkil ailede anne-baba, evli oğulları ile aynı evi paylaşıırken; küçük ataerkil ailede ise anne-baba, evlenmemiş çocuklar, erkeğin anne ve babası ile birlikte oturmaktadır. İki aile yapısında da üstünlük erkeğe aittir. Değişen ekonomik koşullar, aile kurumundaki sert ataerkil yapıyı demokratik bir yapıya dönüştürmeye başlamıştır. Özellikle ekonomik özgürlüğe kavuşan gençlerin üzerindeki anne-baba otoritesi eski gücünü kaybetmiştir. Bununla birlikte gençler evlenecekleri zamana ve kişiye kendileri karar vermeye ve evlendiklerinde ayrı evlere çıkmaya başlamışlardır (Ağdemir, 1991).

Ailenin işlevleri de dünden bugüne değişmiş ve günümüzde de değişmeye devam etmektedir. İlk zamanlarda aile; ekonomik, toplumsal, sosyokültürel, politik, dini işlevleri yerine getiren bir kurum iken zamanla üretim birimi olmaktan çıkmış; devlet siyasi otorite olarak belirmiş, din kurumsallaşmış görevlilere bırakılmıştır (Çağan, 2011, s. 85).

Teknolojide yaşanan gelişmelerle kadının ev içi rolleriyle ilgili işleri de dönüşüme uğramıştır. Geleneksel değerlerin baskın olduğu toplumlarda kadına yüklenen birtakım özellikler, modernleşen toplumlarda değişim göstermiştir. Örneğin elde çamaşır yıkanan bir zaman diliminden, evde çamaşır makinelerinin yaygınlaştığı bir zaman dilimine geçilmiştir. Ev işlerindeki makineleşme (bulaşık makinesi, mutfak robotu, elektrikli süpürge, fırın vs.) zaman ve güç kaybını azaltmıştır. Modernleşmeyle birlikte kadının geleneksel toplumlardaki rolleri daralmıştır. Öte yandan modern ve geleneksel toplumlardaki sosyokültürel farklılıklar, kamusal alanlarda görünürlüğü artan kadını; iyi birer eş ve anne olmak ile meslek sahibi olmak arasında kararsız kılmıştır (Apalı, 2011, s. 56).

Üretim ağlarındaki dönüşüm sosyal hayattaki kadının ve erkeğin konumunu da dönüştürmektedir. Özellikle demokrasinin benimsendiği ülkelerde kadın ve erkek eşitliğinin her alanda olmasına yönelik istenç, kanunlarla da desteklenmiştir. Bir başka ifadeyle değişim demokratik taleplerden de etkilenmiştir. Hukuki bağlamda eski Medeni Kanun'da ataerkil yapıyı destekleyen birtakım hükümler yer almıştır.

Nitekim eski Kanun; kocanın evlilik birliğinin reisi olduğuna hükmetmiştir. Aynı zamanda koca, karısının ve çocuklarının bakımından tek başına sorumlu tutulmuştur. Toplum babayı evin direği olarak görürken, yasal düzen de babayı evin reisi olarak tanımlamıştır. Bu hüküm yeni düzenlemelerle evlilik birliğinin yönetiminde kadına ve erkeğe eşit söz hakkı tanınmak biçimiyle değiştirilmiştir. Bir diğer yer alan hüküm ise toplumun erkeğe yüklediği evi geçindirme işlevi hakkındadır. Eski düzenlemede koca, “kadının ve çocuklarının bakımından sorumlu” olarak görülmüştür. Bu ilke de eşit malî sorumluluk ilkesi ile değiştirilmiştir. Kadının çalışmasını, kocasının iznine bağlayan bir diğer kanun hükmü de 1990 yılına kadar geçerliliğini korumuştur.⁷ Hüküm “Eşlerden her biri, meslek ve iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda değildir.” biçiminde

⁷<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21272.pdf> (Erişim Tarihi: 14.12.2021)

değiştirilmiştir (Madde 192).⁸ Böylece kadının iş yaşamına katılmasını erkeğin iznine bağlayan düzenlemeye de son verilmiştir.

Evlilik biçimlerinde yaşanan değişimler aile kurumunun da yapısını etkilemektedir. Nitekim Türk toplumunda geleneğe dayalı ve baskın olan evlilik düzeni, baba yerli oturmaktır. Cumhuriyetle birlikte yaşanan ailedeki değişim, oturma biçimlerini de dönüştürmüştür. Baba yerlilikten uzaklaşan yeni oturma düzeninde; evlenen çiftler kendi evlerine çıkmakta ve aileler bu konuda çiftlere yardım etmektedir. Kimi zaman baba yerli oturmaya başlayan çiftler, ilerleyen süreçte kendi evlerine çıkmayı seçebilmektedir (Canatan, 2011, s. 59).

Bununla birlikte kitle iletişim araçları da toplumsal değişimlerde rol oynamıştır. 1980'li yıllarla birlikte televizyon üzerindeki devlet tekeli kalkmış, çok kanallı ve renkli yayınlar hizmete girmiştir. Radyo ve televizyon yayıncılığı alanında yaşanan özel girişim serbestisi ile kitle iletişim araçları; toplumun dolayısıyla onu oluşturan ailelerin, genç kuşakların istek ve beklentileri doğrultusunda ortak bir noktada buluştukları vazgeçilmez yeni sosyalleşme alanları olmuştur (Doğan, 2016, s. 210). Televizyon, toplumda yer edinmeye başladığı günden bu yana aile hayatında yadsınamaz bir öneme sahip olmuştur. Nitekim televizyon aracı, aile bireylerine ortak bir seyir etkinliği sunmuştur. Ortak gerçekleştirilen bu etkinlik televizyonu aynı zamanda ailesel bir araca da dönüştürmüştür (Özsoy, 2011, s. 175).

Kitle iletişim araçları içerisinde baskın bir yeri olan televizyonun kültüre ve kültürün en önemli aktarıcısı konumunda olan aileye hiç şüphesiz birtakım etkileri bulunmaktadır. Televizyon, izleyicilere aile içinde kolektif bir seyir biçimi sunmaktadır. Diğer bir deyişle televizyon aygıtı, gelir düzeyi düşük ailelerde daha ön plana çıkmakla birlikte, insanların özel alanlarında ailecek birlikte izleyebildikleri zamanı ve mekânı sağlayan bir iletişim aracıdır. Buradan hareketle televizyon Türk ailesinde birlikte seyredilen önemli bir ev içi etkinliğidir. Bu sebeple televizyon genellikle oturma odalarının, salonların baş köşelerinde yer almaktadır. Aile bireyleri televizyondan gelen iletilerden farklı şekillerde de olsa etki altında kalmaktadır. Aile bireylerini ayrı ayrı etkileyen televizyon, aynı zamanda bütünsel olarak aile kurumunu da etkilemektedir.

⁸<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> (Erişim Tarihi: 03.01.2021)

Bireyin ailesi aracılığıyla kazanacağı kültürün önemli bir kısmını televizyon bireye kazandırmaktadır (Batmaz ve Aksoy, 1995, s. 4).

Genel olarak söylenebilir ki fabrikalaşma, şehirleşme, teknolojik gelişmeler, eğitim seviyesinin yükselmesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanmaya çalışılması, kurumsallaşma, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve modernleşme hareketleri; aile kurumunu ve işlevlerini etkilemiş ve günümüzde de etkilemeye devam etmektedir.

3.2. Türk Toplumunda Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet, kadının ve erkeğin aile kurumu içindeki ve toplumdaki konumunu biçimlendirmektedir. Özellikle gelin-kayınvalide ilişkilerini anlamlandırmada toplumsal cinsiyet önem taşıyan bir diğer konuyu oluşturmaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet kavramını ve Türkiye’deki yansımalarını, toplumsal cinsiyet rollerinin ne olduğunu ve Türkiye’deki rol dağılımlarına yansımalarını, aile kurumu ile toplumsal cinsiyet rollerinin ilişkisini, kadın ve mutfak arasında kurulan bağı ve toplumsal cinsiyet çerçevesinde kadının medyada temsil biçimlerini incelemek gerekmektedir.

3.2.1. Toplumsal cinsiyet kavramı

Güncel Türkçe Sözlüğü, cinsiyet kavramını “bireye üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiği ayırt ettiren yaradılış özelliği, eşey, cinslik, seks” şeklinde tanımlamaktadır. Diğer bir söyleyişle cinsiyet kavramı, biyolojik olarak kadın ya da erkek olmayı ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı ise toplum ve kültür tarafından biyolojik cinsiyete yüklenen anlamları ifade etmektedir. Bu sebeple kadın ya da erkek olmanın biyolojik olarak karşılığı herkesçe değişmezken, toplumsal anlamda “kadın ya da erkek olmak” üzerine kültürden kültüre değişen yargılar bulunmaktadır. Bununla birlikte cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını birbirinden ayrı tutarak farklı bağlamlarda değerlendirmek mümkün değildir. Nitekim toplumsal cinsiyete yönelik yargılar biyolojik cinsiyet temelli üretilmektedir. Bu bakımdan çoğunlukla kadınlar kadınsı, erkekler erkeksi olarak toplumsallaştırılmaktadır (Y. Dökmen, 2015, s. 19-22).

Dünya Sağlık Örgütü toplumsal cinsiyet kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “Toplumsal cinsiyet (gender); toplumsal olarak inşa edilen kadına, erkeğe, kız ve erkek çocuklarına ilişkin nitelikleri anlatır. Toplumsal cinsiyet (gender); kadın ya da erkek

olmak, kız ya da erkek çocuk olmakla ilgili kuralları, rolleri, davranışları ve bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerini kapsar. Sosyal bir sistem olarak toplumsal cinsiyet (gender) toplumdan topluma farklılık gösterir ve zamanla değişime uğrayabilir.”⁹

Toplumsal cinsiyetin, cinsiyet kavramını içermesinden dolayı toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaynağının biyolojik faktörler olduğunu öne süren görüşler de mevcuttur. Oysaki cinsiyetle özdeşleştirilen çoğu tutum ve davranış ancak kültürel değerler bağlamında anlaşılabilir. Bundan ötürü toplumsal cinsiyete ilişkin kabul görmüş geleneksel normları, salt biyolojik farklılıklarla açıklamak olanaklı değildir. Nitekim kişi biyolojik cinsiyet farklılıklarını doğuştan getirirken, toplumsal cinsiyetle ilgili farklılıkları sonradan sosyalleşerek öğrenmektedir (Y. Dökmen, 2015, s. 25).

Sosyalleşme süreciyle birlikte kişinin zihninde kadınlığa ve erkekliğe dair belirli bir resim oluşmaktadır. Bu resimlerde yer alan figürler, toplumsal-kültürel normların kadınlığa ya da erkekliğe yönelttiği izleri taşımaktadır. Kadın, hem kendi kadınlığını hem de diğer hemcinslerinin kadınlığını; erkek ise hem kendi erkekliğini hem de diğer hemcinslerinin erkekliğini zihninde yer alan resimlerdeki figürler aracılığıyla algılamaktadır (Cesur Kılıçaslan ve Işık, 2016, s. 3).

3.2.2. Toplumsal cinsiyet rolleri

Güncel Türkçe Sözlüğünde sinema, tiyatro alanında rol kavramı; “bir kişiliği canlandıran oyuncunun söylemesi ve yapması gereken hareketlerin genel adı” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak toplumsal hayatta da her bir bireyin üstlendiği birtakım roller bulunmaktadır. Bu roller mesleki olarak da kategorize edilebileceği gibi insanlar arası ilişkiler bakımından da kategorize edilebilir. Başka bir deyişle her meslek sahibi bir birey; anne ya da baba, abla ya da abi gibi akrabalık ilişkilerine dayalı kimliklere de sahip olabilmektedir. Bu sahipliğin toplumdaki karşılığı; anneliğe, babalığa, kadınlığa, erkekliğe yüklenen rollerin bireyler tarafından canlandırılması şeklinde gerçekleşmektedir.

Genel olarak toplumsal cinsiyet kavramıyla ilgili başlıca tanım; biyolojik cinsiyet üzerine inşa edilen, topluma ve kültüre ilişkin kadınlık ve erkeklik şablonları üzerinedir (Akıncı Yüksel, 2016, s. 9). Bu şablonlar bireylere, kadın ve erkek olmaya dair birtakım

⁹https://www.who.int/health-topics/gender#tab=tab_1 (Erişim tarihi: 10.09.2021)

roller yüklemektedir. Diğer bir anlatımla toplumsal cinsiyet rolleri olarak adlandırılan bu roller; cinsiyete dair kalıplaşmış yargıları kapsamaktadır. Bununla birlikte sürekli geçerlilik taşıyan, sınırları kesinleşmiş cinsiyet rollerinden bahsetmek mümkün değildir. Toplumdan topluma değişen cinsiyet rolleri; üretim ilişkilerinin değişiminden, kır ve kent kültürü ayrımından, demokratikleşme çabalarından etkilenmektedir.

Toplumun kadından ve erkekten beklediği tutum, davranış ve roller; toplumsal cinsiyet kalıp yargıları olarak ifade edilmektedir. Kadına özel alana ilişkin roller (çocuk bakan, ev işleri yapan vb.) ve naif bir ruh hali (sakin, fedakâr, hoşgörölü vb.) yakıştırılırken; erkeğe kamusal alana ilişkin roller (çalışan, evini geçindiren, ailesini koruyan vb.) ve güçlü bir ruh hali (cesur, çalışkan, özverili vb.) yakıştırılmaktadır (Cesur Kılıçaslan ve Işık, 2016, s. 20).

Kadın çabuk neşelenen ve çabuk üzülen duygulu, hassas bir varlıktır. Erkekler gibi sert bir mizaca sahip değildir. Bundan ötürü kadın “cinsilatif” şeklinde adlandırılır. Güncel Türkçe Sözlüğü kelimenin anlamını “güzel, alımlı, hoşça giden kadın” şeklinde açıklamaktadır (Çalışkan, 2002, s. 194). Öte yandan toplumun taşıdığı geleneksel değerler ise aileyi koruma ve geçindirme işlevini erkek bireylerle bütünleştirmektedir (Strauss, 1997, s. 112). Erkek çalışma, para kazanma, evini geçindirme zorunluluğu taşıırken duygusal anlamda da güçlü ve cesur olmalıdır. Toplum erkeğin korkmasını ve ağlamasını yasaklamaktadır (Bülbül, 2014, s. 14).

Çoğunlukla toplumsal cinsiyet rollerinin erkeğin lehine kadının ise aleyhine bir eşitsizlik doğurduğundan söz edilse de toplumun erkeğe ilişkin beklentileri de erkeği kötü yönde etkileyebilmektedir. Nitekim erkek bu beklentileri gerçekleştirmediğinde erkekliği, toplum tarafından sorgulanmaktadır. Örneğin bir işi olmayan erkek; doğrudan erkekler tarafından erkekler topluluğuna alınmamakta ve yok sayılmaktadır (Sancar, 2011, s. 53).

Bununla birlikte toplumsal cinsiyete yönelik kalıplaşmış yargıların değişimi zordur. Kadından ve erkekten beklenen rollerin cinsiyet üzerine inşa edilmesi bireyler arasında paylaşımı, dayanışmayı ve empati kurmayı zorlaştırmaktadır. Kadın, erkeğe bırakılmış görevleri erkeğin yapmasını beklemekte; erkekte kadına bırakılmış görevleri kadının yapmasını beklemektedir. Görevler yapılmadığında “Nasıl kadınsın ya da erkeksin?” sorusuyla kadının kadınlığı, erkeğin erkekliği sorgulanmaktadır. Nitekim toplumsal cinsiyet rolleri kadına ve erkeğe dair güçlü ön yargılar içermektedir. Kadının ya da

erkeğin ondan beklenen şeyi yapamıyor oluşu, onun için bir eksiklik olarak algılanmaktadır. Kadının ve erkeğin davranışlarını kısıtlayan bu cinsiyet kalıp yargılarına uyulmadığı durumlarda kadın ve erkek, toplum tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Kadına ve erkeğe yüklenen ön yargılar yumağına dönüşmüş cinsiyet rolleri, cinsiyet ayrımcılığının da temelini atmaktadır (Y. Dökmen, 2015, s. 106-115).

Kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığını iki farklı açıdan bakarak değerlendirmek mümkündür. İlki kadını güçsüz, korunmaya muhtaç bir varlık olarak gören bakış açısının yarattığı ayrımcılıktır. İkinci bakış açısında ise kadını küçümseyen, yetersiz bulan bir ayrımcılık söz konusudur (Cesur Kılıçaslan ve Işık, 2016, s. 31).

Kadının ve erkeğin kamusal ve özel alanda görünürlük kazanmalarına karşın Türk toplumunda kadın kamusal alanın, erkek ise özel alanın misafiri/konuğu gibidir (Akıncı Yüksel, 2016, s. 110). Öyle ki erkeğin evin ekonomik olarak geçimini sağlayamaması ve kadının ev işlerini gereğince yapmaması boşanmaya gerekçe oluşturabilecek hususlardandır (Doğan, 2016, s. 178). Bu konuda Yargıtay'ın aldığı bir karar örnek verilebilir. Karara göre “Ev kadının aile konutunda temizlik ve ev işlerini yapmaması, çocukları ile ilgilenmemesi; boşanma sebebi” sayılmıştır.¹⁰ Aynı zamanda erkeğin çalışmaması da boşanma sebepleri arasında yer almaktadır.¹¹ Böylece toplumun dayattığı cinsiyet rolleri hukuk düzeni tarafından da desteklenmektedir.

Bununla birlikte toplumun dayattığı cinsiyet rollerinin dışına çıkan birey; küçümsenme, alay konusu edilme, isim takılma, aşağılanma, dışlanma, şiddete maruz kalma gibi sorunlarla karşılaşabilmektedir. Örneğin “kılıbık” ve “soğan erkeği” adlandırmaları, erkeğin cinsiyet rollerine aykırı davranışına toplum tarafından yakıştırılan hitap biçimleri olarak değerlendirilebilir. Nitekim Güncel Türkçe Sözlüğü, kılıbık sözcüğünü “karısının baskısı altında bulunan erkek” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımla karşıt bir anlama sahip olan maço sözcüğü ise “sert karakterli, kaba erkeği” ifade etmektedir. Dolayısı ile erkek olmanın sağladığı imkânlardan ve güçten yoksun kalmak istemeyen erkek, toplumun dayattığı erkeklik rollerine uygun davranmayı seçmektedir (Bülbül, 2014, s. 3).

¹⁰<https://hukuklu.com/gonderi/bir-ev-kadininin-aile-konutunda-temizlik-ve-ev-islerini-yapmaması/> (Erişim Tarihi: 24.09.2021)

¹¹<https://yaseminmersin.av.tr/erkegin-calismamasi-bosanma-sebebi/> (Erişim Tarihi: 24.09.2021)

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde kadının ikincil konumda bırakılışı, toplumsal yapının kuruluşunda erkeği öne çıkarmaktadır. Bu sebeple başarmaya ve erdemliliğe ilişkin pek çok değerde çoğu şey yalnızca erkeğe özgülenmektedir (Fırıncıoğulları, 2018, s. 15). Bu konuda “baba” ve “adam” sözcüklerinin kullanım alanları örnek verilebilir. Baba sözcüğünün Güncel Türkçe Sözlüğündeki ilk anlamı “çocuğu olan erkek”, bir diğer anlamı ise “bir ülkeye veya bir topluluğa yararlı olmuş kimse” şeklindedir.

Günlük hayatta ebeveyn olarak baba imgesi dışında baba sözcüğü ile kavramsallaştırılan, dile yerleşmiş ve kalıplaşmış bazı ifade biçimleri bulunmaktadır: Aile babası, devlet baba, fikir babası, ad babası, iskele babası, mafya babası, para babası gibi. Bilim alanında bakıldığında ise babalık kavramına ilişkin örnekler şöyle sıralanabilir: Antik Yunan tarihçi ve yazar Herodot “tarihin babası”; birçok bilimsel alanda çalışmalar yapmış Fars bilim insanı Harizmi, İskenderiyeli Diophantus ile birlikte “cebirin babası”; İyon hekim Hipokrat “tıbbın babası”; Fransız sosyolog Auguste Comte “sosyolojinin babası”; Thales “felsefenin babası” vb. biçiminde günümüze kadar anılagelmiştir.¹²

Bilim alanında çalışan insanlar için yaygın hitap biçimi olan “bilim adamı” ifadesi günümüze değin uzun yıllar kullanılagelmiştir. Güncel Türkçe Sözlüğünde adam sözcüğü ilk anlamında “insan” olarak tanımlanmaktadır. İkinci anlamı ise “erkek kişi” şeklindedir. Adam sözcüğünün “doğru düzgün davranmak” biçiminde yaygın kullanılan bir anlamı da bulunmaktadır (Akıncı Yüksel, 2016, s. 105).

Genellikle erilliği, erkekliği çağrıştıran “adam” sözcüğü belirli alanların sadece erkeklere özgü bir alan olduğu yönünde bir izlenime yol açmaktadır. Bu izlenime ilişkin şu şekilde örnekler verilebilir: siyaset adamı, bilim adamı, iş adamı, devlet adamı, din adamı, kanun adamı, kültür adamı, hukuk adamı gibi. Adam sözcüğü ile bitişik yazılan bu kullanım biçimleri; siyaseti, bilimi, işi, devleti, dini, kanunu, hukuku, kültürü erkeğin inşa ettiği, dolayısı ile bu alanların kadının yer almadığı alanlar olarak görülmesine neden olmaktadır. Bu yüzden kadınlar, bu alanlarda da var olduklarını kanıtlayabilmek için mücadele vermek durumunda kalmaktadır.

¹²<https://tr.wikipedia.org/wiki/Anasayfa> (Erişim Tarihi: 20.09.2021)

3.2.3. Aile ve toplumsal cinsiyet rolleri

Birey ve toplum arasında aidiyet duygusunun gelişimi; bireyin toplumdaki konumunu öğrenimi, diğer bir ifadeyle toplumsallaşma ve kültürlenme süreci ile başlamaktadır. Kültürün aktarılması sürecinde aile toplumda öne çıkan önemli bir birimdir. Ailenin kültür aktarma işlevi, yeni nesillere toplumsal kültürü öğretme süreciyle süreklilik kazanmaktadır (Doğan, 2016, s. 105). Yeni nesiller; aile, eğitim kurumları, iş yerleri, sokak, pazar alanları, çevre gibi birimler aracılığıyla içine doğduğu toplumun kültürünü öğrenmekte ve o kültürü temsil etmektedir. Bir toplumun parçası olan her birey; o toplumun kültürel öğelerini, dil, din, inanç, gelenek, görenek sistemlerini üstünde taşımaktadır. Bu çerçevede kültür, bireyleri aşan ve bireylere biçim veren maddi ve manevi değerler bütünüdür ifade etmektedir (Kaplan, 2016, s.27).

Toplumlar kendini oluşturan bireylerin; toplumsal normlara ve değerlere uyumlaştırılma amacı üzerinden kurumsallaşmaktadır. Böylece bireyler bu kurumlar aracılığıyla içine doğdukları toplumun normlarını, değerlerini öğrenerek toplumsallaşmaktadır. Öte yandan birey topluma uyum sağlayamadığında toplumun dışına itilme, toplum tarafından soyutlanma ve bir tehdit olarak görülme, diğer bireyler tarafından yaşam hakkına müdahale gibi önemli sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu sebeple bireyin topluma uyumlaştırılması diğer bir ifadeyle sosyalleşmesi, toplumsal rollerle sağlanmaktadır. Şüphesiz her toplum, bireylerde cinsiyet temelli rol paylaşımına dayanan toplumsal yargılara sahiptir. Bu cinsiyetçi toplumsal yargılar, kadın ve erkek imgelerini üretmektedir (Akıncı Yüksel, 2016, s. 20). Bu bağlamda bireylerin toplumsal değerlere uygun şekilde sosyalleşmesinde cinsiyet temelli kalıplaşmış yargılar etkin rol oynamaktadır.

Bireylere yalnızca cinsiyetlerinden ötürü toplum tarafından yüklenen birtakım kanaatler, davranışlar; kurumlar aracılığıyla da bireylere empoze edilmektedir. Böylece çocukluktan itibaren bireyler objeleri, faaliyetleri, oyunları, iş kollarını, tutum ve davranışları kendileri için “yakışır” ya da “yakışmaz” şeklinde ayırımsayıp toplumsallaşmakta ve cinsiyet rollerini öğrenmektedir (Y. Dökmen, 2015, s. 29).

Aile kurumu da tanımı gereği toplumsal cinsiyetle ilişkili bir kurumdur (Cesur Kılıçaslan ve Işık, 2016, s. 7). Nitekim temeli aile kurumunda atılan toplumsal cinsiyet rolleri, gelecek kuşaklara da en çok aile kurumu aracılığıyla aktarılmaktadır. Bu sebeple ailevi iletişim şekilleri, iş bölümü paylaşımı gibi unsurlar cinsiyetler arası eşitliği

sağlamada ya da eşitsizliği arttırmada önemli bir görev üstlenmektedir (Atila Demir ve Nam, 2019, s. 70).

Aile, bireyi hayata hazırlayan ve ilerleyen yaşantısında bireye yön verecek birçok unsuru bünyesinde barındıran toplumsal bir kurumdur. Dolayısı ile birey aile içinde edindiği tecrübelerin, ilerleyen yaşantısında etkisi altında kalmaktadır (Karataş, 2001, s. 90). Nitekim bireylerin toplumsal cinsiyet rollerini öğrendiği, kadın ve erkek kimliğinin insan zihninde inşa edildiği ilk yer olarak aile kurumu öne çıkmaktadır.

Çoğunluk tarafından aile; aynı evi paylaşan, hayatını bir evde sürdüren anne-baba ve çocuklardan oluşan bir birlik olarak ifade edilmektedir. Bu bakımdan aileye yüklenen belirli sorumluluklar, iş bölümüne dayalı olarak aile üyeleri arasında paylaştırılmaktadır (Doğan, 2016, s. 3). Oysaki ev işlerinin yapılışında kadın ve erkek sorumlulukları eşit bir şekilde paylaşmamaktadır. Kadınlar bu işlerden birincil olarak sorumlu görülmekte ve kadınlardan ev işlerini takip etmeleri beklenmektedir. Kadınlar da ev işlerine dair kendilerine biçilen bu rolleri yadsımamaktadır (Y. Dökmen, 2015, s. 194). Aynı zamanda erkekler de evin geçiminin sağlanmasından birincil derecede sorumlu tutulmaktadır.

Diğer yandan kadının yerinin evi olduğu söylemi ve ev işlerindeki ücretsiz emeği romantize edilerek kadının var oluşu ev içi alanla sınırlandırılmaktadır (Akıncı Yüksel, 2016, s. 37). Kadını aile kurumunun temeline yerleştiren Türk kültürü, geleneğe dayanan iş bölümü nedeniyle kadına ev içi roller yüklemekte ve erkeğin yokluğunda ev içi otoriteyi kadına bırakmaktadır (Canatan, 2011, s. 54).

Bununla birlikte sosyokültürel değişim süreci; kadının toplumdaki etkinliğini, geleneksel anlatılarda yer alan aile içindeki konumunu büyük ölçüde farklılaştırmamaktadır (Doğan, 2016, s. 136). Nitekim kadın çalışıyor da olsa ev işlerinden, çocuğunun ve eşinin bakımından sorumlu görülmektedir. Diğer yandan kadın ve ev arasında kurulan bağ ile ilgili birtakım kavramsallaştırmalar da dikkat çekmektedir. Aile kurumu içinde ücretli bir işte çalışmayan kadınlar için “ev kadını” ya da “ev hanımı” kavramsallaştırmalarının kullanılışı; kadını özel alanla, erkeği kamusal alanla tanımlayan görüşün bir ürünüdür. Aynı ifade ücretli bir işte çalışmayan erkekler için “ev erkeği” ya da “ev beyi” şeklinde kavramsallaştırılarak kullanılmamaktadır. Geleneksel anlatılarda kadın evin hanımı, erkek ise evin reisi olarak görülmektedir.

Geleneksel değerlerin egemen olduğu toplumlarda evlilik, aileye ve topluma uyum sağlamanın önemli bir aracıdır (Berk Yılmaz, 2019, s. 74-75). Diğer bir deyişle evlilik, bireyi içine doğduğu toplumun değerlerine uygun toplumsallaştırmaktadır. Nitekim çocuklar renkleri, oyuncakları, dili cinsiyetlendirmeden ebeveynleri aracılığıyla cinsiyetlendirilmiş olarak öğrenmektedir. Yvette Strauss, bu öğrenme sürecini şu şekilde açıklamaktadır:

Beş ya da altı gibi erken yaşlarda, çocuğumuz, yaşamının geri kalan bölümünde karşılaşacağı her türlü sosyal ya da psikolojik duruma nasıl tepki vereceğine dair bir dizi talimatı aklının derinliklerine yerleştirir. Anababasının yediği yemekleri tercih etmeyi öğrenir, bizlerin konuştuğu tonda konuşur, bizim değer verdiğimiz şeylere o da değer verir, hoşlanmadığımız şeyleri o da bir kenara iter. Bizim rollerimizi, isteklerimizi, tepkilerimizi, nasıl başa çıktığımızı, ihtiyaçlarımızı karşılamak için ne gibi metodlara başvurduğumuzu, neye dokunduğumuzu, neler duyduğumuzu, nasıl oynadığımızı, nasıl sevdiğimizi ve nasıl nefret ettiğimizi öğrenir (Strauss, 1997, s. 17).

Ebeveynlerin çocuklarına rol model olduğundan hareketle atasözlerine de bakıldığında “annesinin kızı, babasının oğlu” deyişinin arka planında kız ve erkek çocuklarının kendilerine örnek olarak aldıkları ilk kimselerin anneleri ve babaları olduğuna ilişkin yaygın kanaat bulunmaktadır (Türküne, 2018, s. 25). Ebeveyn ve çocuk ilişkisini rol modellik bağlamında yansıtan atasözleri de bulunmaktadır. Bu atasözlerine bakıldığında toplumsal cinsiyet rollerini gözlemlemek mümkündür. Nitekim atasözlerinde kadınlar çoğunlukla iyi birer eş olarak ve annelik rolleriyle yer alırken erkekler ise evin geçiminden sorumlu, cesaretli ve babalık rolleriyle öne çıkmaktadır (Berk Yılmaz, 2019, s. 73). Örneğin:

Anadan gören inci dizer; babadan gören sofra yazar.

Oğlan atadan öğrenir sofra açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi.

Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.

Yukarıdaki atasözleri annenin ve babanın çocuklarını yetiştirme biçimlerini ve çocukların da ebeveynlerini kendilerine örnek alacaklarını ifade etmektedir.

Çocukların oyuncakları, renk tercihleri, giysileri, tutum ve davranış biçimleri; toplumsal ve kültürel isteklere göre inşa edilmektedir (Berk Yılmaz, 2019, s. 74). Bebeklikten başlayan dayatmalar kendine birçok alanda karşılık bulmaktadır. Bebeklikte kız çocuklar için pembe, erkek çocuklar için mavi rengin giysilerde ve eşyalarda tercih edilmesi renkleri de cinsiyetçi öğretinin içine almaktadır. Ebeveynler erkek çocuklarına

okul çağında pembe çanta, pembe defter, pembe suluk, pembe kalem vb. ürünleri almayı genel olarak tercih etmemektedir. Ebeveynlerin renk seçimlerine göre alınan okul eşyaları, erkek çocukların zihninde pembe rengin “kız rengi” olduğu yönünde bir kanaat oluşturmalarına neden olmaktadır. Renklerle başlayan “kız rengi”, “erkek rengi” ayrımcılığı; oyuncak seçimlerinde de “kız oyuncacı”, “erkek oyuncacı” şeklinde devam etmektedir.

Genellikle ebeveynler tarafından kız çocuklarına uygun görülüp en çok alınan oyuncak türü, bebek oyuncaklarıdır. Çocuklar, ataerkil yapının kadınlığa ve erkekliğe ilişkin geleneksel cinsiyet rollerini küçük yaşlarda oyuncaklar aracılığıyla öğrenmektedir. (Akıncı Yüksel, 2016, s. 46-47). Çoğunlukla kız çocuklara bebek, mutfak eşyaları; erkek çocuklara araba, tabanca gibi oyuncaklar alınmaktadır. Örneğin kız çocukları oyuncak bebeklerle oynayıp onları uyutmakta ve oyuncak mutfak eşyaları ile çay hazırlayıp yemek yapmaktadır. Diğer yandan erkek çocuklar ise oyuncak arabaları, kamyonları sürüp oyuncak tabancalarla, oklarla oynamaktadır. Çocuklara oynaması için verilen oyuncakların arka planında toplumsal cinsiyetlerine atfedilen roller bulunmaktadır. Kız çocuklar bebek bakmaya, yemek yapmaya; erkek çocuklar araba ve tabanca kullanmaya oyuncaklarıyla adım atmaktadır. Bunun sonucunda bir başka ayrım belirlemektedir: “kadın işi”, “erkek işi”. Dolayısı ile işler de cinsiyetlendirilmektedir. Yemek hazırlamak, bebek bakmak gibi özel alanla bütünleşen eylemler genellikle “kadın işi” olarak görülür iken; kamusal alanla bütünleşen araç kullanmak, kolluk kuvvetlerine dayalı toplumu korumak, tabanca kullanmak gibi eylemler de genellikle “erkek işi” olarak görülmektedir.

Ebeveynlerin erkek çocuklarına “koçum, aslanım”, kız çocuklarına ise “meleğim, prensesim” şeklinde seslenişleri de kadın ve erkek olmaya yüklenen rollerle benzerlik göstermektedir. Çocuklara verilen isimler de toplumun kadından ya da erkekten ne beklediğine ilişkin izler taşımaktadır. Kız çocuklarına yumuşak, neşeli; Damla, Neşe, Nehir, Yağmur, Sakine, Çiçek, Hanım, Sultan, Narin, Nezaket gibi isimlerin tercih edilişi toplumsal beklentilerle ilişkilidir. Erkek çocuklarına ise daha sert, güçlü; Hıncal, Öcal, Volkan, Tufan, Demir, Savaş, Yiğit, Alp, Kaan gibi isimlerin tercih edilişi yine toplumun erkeği konumlandırışı ve erkekten beklentileri ile ilgilidir (Akıncı Yüksel, 2016, s. 42-44). Diğer bir ifadeyle toplum kadını sakin, sessiz, ağırbaşlı olarak betimlemektedir. Oysaki erkek toplum tarafından güçlü, cesur, çevik, korkusuz olarak betimlenmektedir.

Tarihsel sürece bakıldığında Osmanlı toplumunda anne; kız çocuğunun, baba ise erkek çocuğunun edebinden sorumlu tutulmaktadır. Çocukların geleceğe yönelik idealleri de anne ve baba ekseninde belirlenmektedir. Anne, kız çocuğunu ev işlerini öğreterek evlilik hayatına hazırlamaktadır. Baba ise erkek çocuğunu çoğunlukla kendi iş hayatı etrafında gelişen bir toplumsallaşma sürecine dahil etmektedir. Diğer bir ifadeyle Osmanlı'da aileler kız çocuklarını evliliğe hazırlarken, erkek çocuklarını baba mesleğini öğrenmeye yönelik yetiştirmektedir (Doğan, 2016, s. 140-141). Nitekim erkek çocuklar; sünnet edilene dek harem denilen bölümde anneleri tarafından edep ve görgü kuralları öğretilerek büyütülmektedir. Sünnet ile birlikte harem dışına babalarının gözetiminde yetiştirilmektedir (Cebeci, 2017, s. 114-115).

Günümüzde de kız çocuklarının aile içinde yetiştirilme biçimi geçmişin izlerini taşımaktadır. Nitekim geleneksel değerlerin baskın olduğu toplumlarda çoğunlukla anneler, kız çocuklarını ev işleri öğretmek ve evliliğe hazırlamaktadır. Annenin, kız çocuğunu ev işleri konusunda yeterince eğitmeyişi kendine verilen görevi iyi yapamadığı anlamını taşımaktadır. Dolayısı ile bu durum kızı evlendiğinde, ev işlerindeki beceriksizliği nedeniyle, çoğunlukla da kayınvalide tarafından hem kızın hem de annenin kınanmasıyla sonuçlanmaktadır (İnce, 2015, s. 146).

Erkek ve kız çocuklarının cinsiyet rollerine benzer şekilde yetiştirilişine ilişkin bir diğer konuyu geleneklerde ve göreneklerde yer alan alışkanlık biçimleri oluşturmaktadır. Örneğin Türk gelenek ve göreneklerinde sünnet; erkekliğe, yetişkinliğe geçişte bir basamak olarak kabul edilmektedir. Tıbbi bir işleme yüklenen anlam, aileleri ve toplumu bu değer etrafında bir araya getirmektedir (Doğan, 2016, s. 79). Dolayısı ile sünnet törenleri erkekleri sembolik biçimde kırılmaz, yaralanmaz yaparken; kadınlığa geçme kızların zayıflığını, kırılabilirliğini sunmaktadır (Delaney, 2014, s. 112).

Nitekim toplumun geniş kesiminde erkek çocuğun sünneti, eğlencelerle kutlanırken; toplumun kimi kesimlerinde ise kız çocuğunun ilk âdet kanaması, tokat atma geleneği ile karşılanmaktadır (Şenyürek, 2019, s. 120). Tokat atılan genç kız; âdet kanamasının utanılan ve kimseyle paylaşılmaması, gizlice yaşanması gereken bir süreç olduğunu ailevi baskıyla birlikte deneyimlemektedir. Gerek sünnet düğünleri gerek ise ilk kez âdet kanaması yaşayan kız çocuğuna atılan tokat geleneği; toplumun kadına ve erkeğe biçtiği rolleri aile kurumu içinde gelecek nesillere aktarmaktadır.

Kadın toplumda erkekten sonra geldiğini, erkeğin baskın bir karakter olduğunu öncelikle aile ortamında deneyimlemektedir. Erkek çocuklarının, kız çocuklarına göre daha önde yer aldığı, babaların annelere karşı nezaketsizliklerinin normal görüldüğü aile ortamında annelerin güçsüzlüğü, sinikliği karşısında kadının statüsüne ilişkin kız çocuklarının belleklerinde ilk izler oluşmaktadır. Kız çocukları kadının statüsünün, erkeğin statüsüne nispeten yetersiz ve çekinceli bulunduğunu da aile ortamında öğrenmektedir (Fırıncıoğulları, 2018, s. 38).

Bu bakış etrafında kadının bakılan, istenilen, alınan, verilen, kaçırılan bir nesne olduğu yönündeki cinsiyetçi anlayış da yine öncelikle aile ortamında öğrenilmektedir. Nitekim evliliğe ilişkin “kız bakmak”, “kız istemek”, “kız vermek”, “kız almak”, “kız kaçırmak” gibi ifadeler erkekler için kavramsallaştırılmamaktadır. Gelenek ve görenek adı altında kadını nesneleştiren bu söylem, her kesimden aile tarafından âdet olarak pratik şekilde devam ettirilmektedir (Akıncı Yüksel, 2016, s. 31).

Ekonomik özgürlüğe sahip olmak isteyen veya ailelerinin daha iyi şartlarda yaşamasını isteyen kadınlar, değişen şartlar ve gelişen olanaklarla birlikte çeşitli iş kollarında çalışmaya başlamışlardır. Kadının iş hayatında aktif biçimde yer alıyor oluşu, toplumu ve de doğrudan kadınların kendisini bu durumun çocuklar üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkileri üzerine düşünmeye yönlendirmekte ve kadınlarda iş hayatlarının; çocuklarını geri planda bıraktığı ve onlara yeteri kadar vakit ayıramamalarına sebep olduğu düşüncesini oluşturmaktadır (Strauss, 1997, s. 120). Bunun sonucu olarak çalışan kadının evine, ailesine yeterince vakit ayıramadığı görüşü; çalışan kadını ihmalkârlıkla suçlamaktadır. Oysaki aynı toplumda çalışan erkeğin bu tür bir ihmalkârlığından bahsedilmemektedir (Mor Söyleşiler, 2018, s. 22). “Çalışan anne” kavramsallaştırması dahi kadına öncelikle anneliğini hatırlatmakta, bir diğer ifadeyle ev içi rollerine, özel alana gönderme yapmaktadır.

Toplum tarafından idealize edilen kadın imgesinde de ebeveyn olarak anneliğe bir kutsallık yüklenildiği, buna karşın aynı kutsallığın babalık için yapılmadığı da görülmektedir (Akıncı Yüksel, 2016, s. 28). Bu sebeple toplumda babalık rolü, annelik rolü kadar ön planda tutulmamaktadır. Nitekim “çalışan anne” biçiminde bir kavramsallaştırma yaygın şekilde kullanılırken “çalışan baba” kavramsallaştırması yaygın bir kullanım biçimi değildir. Bu biçimlerdeki farklılık erkeği daima çalışmakla sorumlu tutan toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgilidir (Yıldırım, 2007, s. 51).

Hukuki bağlamda babalık kavramına bakıldığında Türkiye’de yeni düzenlemelerle birlikte kadına tanınan doğum iznine, baba adayları için de babalık izin hakkı tanındığı görülmektedir. Bu süreler kamu sektöründe çalışan memurlar için on gün, özel ya da kamu sektöründe sözleşmeli çalışan personeller için iki gün, özel sektörde işçi statüsünde çalışanlar için beş gün ile sınırlandırılmıştır (Ezer, 2019, s. 494). Babalık izin süresinin en uzun on gün oluşuna bağlı olarak denilebilir ki erkek en kısa sürede işine dönmek ve çalışmak zorundadır. Dolayısı ile gerek toplum ve gerekse hukuk düzeni erkeğin çalışmakla yükümlü olduğu görüşünü paylaşmaktadır.

3.2.4. Mekân ve cinsiyet ilişkisi: kadın ve mutfak

Genellikle bütün toplumlarda kadın ve mutfak arasında özel bir bağ bulunmaktadır. Tarihsel sürece bakıldığında ateşin ilk keşfedildiği çağlarda avcı-toplayıcı olarak geçimini sağlayan insanlar ava çıkmak ve avı pişirmek konusunda görev dağılımına gitmişlerdir. Erkek av aramak, yiyecek bulmakla sorumlu iken kadın ise getirilen avı ve yiyecekleri pişirmekle sorumlu tutulmuştur (Çelik, 2008, s. 47).

Bu sorumluluklar tarihsel süreç içinde değişime uğramış olsa da erkeğin evin gıda ihtiyacını sağlama ve kadının yemek yapma sorumlulukları büyük ölçüde bir değişiklik geçirmemiş, kadın ve mutfak arasındaki özel bağ günümüze kadar devam edegelmiştir. Bir diğer ifadeyle toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadınlara yemek yapmak, erkeklere ise bir işte çalışıp evi geçindirmek rolleri yüklenmektedir. Bu konuda şöyle bir örnek verilebilir: “Yemek yapar mısınız? Mutfakta eşinize yardımcı olur musunuz?” soruları, genellikle erkeklere sorulduğundan toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirildiğinin ve cinsiyet ayrımcılığı yapıldığının bir göstergesini oluşturmaktadır. Nitekim aynı sorular çoğunlukla kadınlara yöneltilmemektedir.

Kamusal ve özel alan bağlamında bakıldığında erkeği kamusal alanla ilişkilendiren toplum, kadını özel alanla ilişkilendirmektedir. Özel alan olarak ise ev nitelendirilmektedir. Ev içinde mutfak, kadın için evin diğer bölümlerden farklı anlamlar ifade etmektedir. Mutfaka egemen olan kadın; o evin sahibi, kadını olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple mutfak, evin bölümlerinde kadının yönettiği alan olarak öne çıkmaktadır (Aydemir, 2021, s. 14).

Evin içindeki mutfak bölümü; kadına kendini ifade etmek, başarmak, kendini mutlu hissetmek için evin diğer bölümlerden daha çok olanak sağlamaktadır. Mutfak; seçeceği malzemeler, ne gibi karışımlar yapacağı konularında âdeta kadını özgürleştiren bir alan olarak öne çıkmaktadır. Kadın mutfakta düşünmek, yapmak ve üretmek konularında tek yetkili kimsedir. Bu sebeple mutfak kadının üretmesini sağlamakta ve ona kendini diğer bireylere gösterme fırsatı vermektedir. Buna bağlı olarak mutfak düzeni, beyaz eşyalar, masa, tabak ve tencere gibi nesneler kadının kendi kimliğini ve beğeni düzeyini yansıtmada bir araç görevi üstlenmektedir (İnce, 2015, s. 140-141).

Mutfak kadının hamaratlığını, maharetini gösterdiği yerdir. İyi yemek yapabilmek; bir kadın için övünç kaynağı, diğer insanlar tarafından takdir görme sebebidir. Öte yandan kadının yemek yapamıyor oluşu ayıplanmasına neden olmaktadır. Erkekler açısından ise böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Erkeğin hamaratlığı sorgulanmaz iken kadının hamaratlığı daha çocukluktan sorgulanmaya başlamaktadır. Bundan dolayı geleneksel değerlerin egemen olduğu ailelerde anneler, kız çocuklarını mutfakta bir şeyler öğretmekle büyütmektedir. Nitekim kızı büyüdüğünde ya da evlendiğinde yemek yapımını bilmeyişi tepkiyle karşılanmasın diye anneler verebileceği çoğu pratik bilgiyi çocukluktan itibaren kızlarına aktarmaktadır.

Yemek yapımına ilişkin kadın-erkek ilişkilerinde yaygın olarak söylenen; “erkeğin kalbine giden yol, midesinden geçer” sözü ise ataerkilliğin cinsiyetlere paylaştırdığı iş bölümünü romantize etmektedir. Ataerkilliğin pekiştirdiği düzene göre kadın evde kalmalı, çocuklarına ve kocasına bakmalı, yemek pişirmeli, ev işleriyle uğraşmalıdır. Genel anlamda ev ve kadın arasındaki, özelde mutfak ve kadın arasındaki bağın kırılmamasının nedenlerinden biri kadınların da bu bağı benimsemeleridir (Çelik, 2008, s. 47). Nitekim bir erkeğin mutfağa girip yemek pişirmesini garipseyen kadınlar da bulunmaktadır. Dolayısı ile kadınlar, mutfağı ailedeki diğer kadın akrabalar ya da kız çocuklarıyla birlikte idare etmeyi tercih etmektedir.

Bu süreçte kadına yüklenen mutfağa ilişkin tüm rollerde kadın kendine biçilen rolü âdeta bir görev bilinciyle benimsemekte ve aynı bilinci kızına da aşılamaktadır. Bu durum atasözlerine de çeşitli şekillerde yansımaktadır. Örneğin “anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al”, “ananın çıktığı dala, kızı salıncak kurar” sözlerinde annelerin kızlarını yetiştirme biçimine gönderme yapılmaktadır.

Diğer yandan Türk gelenek ve göreneklerinde evlenecek kızın güzel bir çeyizinin olması önem ifade eden bir âdettir (Yıldız, 2021, s. 78). Günümüzde evlilik âdetlerine bakıldığında çoğu yörede her kızın çeyizinde mutlaka mutfak eşyaları bulunmaktadır. Tencere, yemek takımı, örtü gibi eşyalar kızın çeyizinde bulunan mutfak malzemelerine örnek verilebilir (Karakelle ve Özbaşı, 2019, s. 676). Dolayısı ile çeyiz aracılığıyla kadın ve mutfak arasındaki bağın nesiller boyu kültürel aktarımı sağlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle kadına yüklenen yemek yapma rolü, çeyizinde mutfak eşyalarının yer alışıyla bütünleşmektedir. Nitekim kadın kendi mutfağını kendi döşemekte ve mutfak işlerini benimseyerek yetişmektedir.

3.2.5. Toplumsal cinsiyet bağlamında kadının medyada temsili

Toplumsal cinsiyete ait yargıların yeniden üretilmesinde ve meşrulaştırılmasında kitle iletişim araçları önemli bir yer tutmaktadır. Haberlerde kullanılan dilden televizyon programlarına, reklamlardan dizilere, şarkılara kadar geniş bir yelpazede toplumsal cinsiyet rollerinin devamlılığını sağlayan davranışlara, ifadelere, iş paylaşımına rastlamak mümkündür (Bülbül, 2014, s. 6). Böylece medya araçları; toplumsal cinsiyet rollerinin üretilmesi, aktarılması ve meşrulaştırılmasında etkin bir rol oynamaktadır.

RTÜK'ün 2018 Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırmasına göre¹³ kitle iletişim araçları içerisinde televizyon gündelik hayatın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Geleneksel medya araçlarının yanında yeni medya araçlarının toplumda yaygınlık kazanması televizyon kullanımında büyük ölçüde değişiklik oluşturmamıştır. Yeni medya araçlarının (internet, sosyal medya vb.) kitle iletişimde televizyona göre birçok avantajı bulunsa da televizyon toplum hayatından bütünüyle çıkarılmış değildir.

Türkiye'de günde ortalama 3 saat 34 dakika televizyon izlenmektedir. Dizi ve kuşak programlarını daha çok kadınlar; spor ve açık oturum programlarını ise daha çok erkekler izlemektedir. Bununla birlikte kadınlar erkeklere göre daha fazla televizyon seyretmektedir. Dolayısı ile televizyon kadınların hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim televizyon ve kadın arasında birbirini tüketmeye dayalı bir ilişki vardır (Y. Dökmen, 2015, s. 135).

¹³<https://www.rtuk.gov.tr/Media/FM/Birimler/Kamuoyu/televizyonizlemeegilimleriarastirmasi2018.pdf> (Erişim Tarihi: 01.10.2021)

Bir diğerk ifadeyle kadınlar televizyonun en sadakatli seyircileridir. Bununla birlikte toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargıların aktarımında etkin bir rol oynayan televizyon programlarında kadına biçilen rollerin çoğunlukla yardımcılık, ev hanımlığı, annelik, erkeğin otoritesi altında ezilen kadın karakterlerine karşın seyirci bu tür programları farkındasızlık içerisinde takip etmekte ve bu durumu inkâr etmemektedir (Cesur Kılıçaslan ve Işık, 2016, s. 40). Örneğin gündüz kuşağı programlarında dahi annelik, yemek yapımı ve ev temizliği ile ilgili bilgilerin geniş yer tutuyor oluşu; kadına yüklenen toplumsal rollerin televizyon programları aracılığıyla tekrar üretilmesine neden olmaktadır.

Bu bağlamda televizyon programlarında kullanılan cinsiyetçi ifadeler, toplumsal statünün belirlenmesinde ya da elde edilmesinde önemli bir etmene dönüşmektedir (Cereci, 2016, s. 55). Örneğin bilgi yarışmalarında ilk kadın pilot, ilk kadın muhtar, ilk kadın doktor, ilk kadın boksör vb. ile ilgili sorulara yer verilmektedir. Aynı şekilde meslek kollarında ilk hangi kadının görev aldığına yönelik soru formu erkeğe dönük olarak sorulmamaktadır. Toplumda kadının “kadın” olduğunu belirtmeye ihtiyaç duyulurken, erkeğin “erkek” olduğunu belirtmeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu durum erkeklere ait olarak görülen siyasi, ekonomik, askeri, dini, sosyal birçok alana kadınların sonradan dahil olduğunu kanıtlayan göstergelerdir. Oysaki erkekler bu alanlarda başından beri var olduğu için “ilk erkek” şeklinde belirtmeye gerek duyulmamaktadır. Örneğin “ilk kadın pilot” ifadesi normal bir ifade olarak görülürken, “ilk erkek pilot” ifadesi normalin dışında bir ifade olarak görülmektedir.

Görüldüğü üzere toplumda egemen anlayış, erillik üzerinden temellendirilmektedir. Toplum da bu anlayış ekseninde birçok alanı, erillığe uygun bir biçimde şekillendirmektedir. Nitekim egemen eril anlayış, siyasi alanda da fazlasıyla etkili olmaktadır. Bürokrasideki erkek egemenliğinde kadınlar kendilerine dar bir siyasi alanda yer bulabilmektedir. Örneğin günümüz Türkiye Büyük Millet Meclisinde yer alan milletvekillerin cinsiyet dağılımına bakıldığında kadın milletvekillerinin oranı %17,35 iken erkek milletvekillerinin oranı %82,65’dir.¹⁴ Dolayısı ile kadın ve erkek eşitliğine ilişkin siyasi alanda temsil edilebilirlik açısından kadınların az temsil edildiği görülmektedir. Öte yandan erkeklerin siyaset hayatında kadınlardan beklentileri,

¹⁴https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim (Erişim tarihi: 01.10.2021)

genellikle kadın kollarında etkin görev almaları ve kadınlara özgü etkinlikleri sürdürmeleridir (Işık, 2007, s. 56-59).

Bir diğer açıdan hedef kitle olarak kadınları seçen programlar “kadın programları” şeklinde adlandırılmaktadır. Yine bakıldığında “erkek programları” biçiminde karşılığı olmayan bu tür programlarda ev işleri, yemek, dikiş-nakış, çocuk bakımı gibi konular ağırlıklı işlenmektedir. Dolayısı ile kadınlara seslenen bu programlar, izleyicilerine kadının cinsiyet rollerini hatırlatarak, bu rolleri pekiştirmektedir. O denli ki reklamlar da bu roller üzerinden hazırlanmaktadır. Kadına yüklenen temizlik işi, temizlik ürünlerinin reklamlarında kadınlar oynatılarak bir kez daha medya aracılığıyla kadına yüklenmektedir. Nitekim temizlik ürünleri, yemek malzemeleri, ev eşyaları, bebek bezi reklamlarında genellikle kadın oyuncular tercih edilmektedir. Bu tercihler toplumsal cinsiyet rollerinin kabullenilişyle ilgilidir. Genel olarak değerlendirildiğinde medyada kadının ve erkeğin, kız ve erkek çocuğun temsil biçimleri gerek çocuklarda ve gençlerde gerekse de yetişkinlerde örnek bir model oluşturabilmektedir. Buna bağlı olarak hayatta bireylerden istenir olan ve istenir olmayan tutumlar ve davranışlar konusunda bu modeller kaynak alınabilmektedir (Y. Dökmen, 2015, s. 134).

Kadınlara yönelik hazırlanan programlar arasında “moda” programları öne çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet sembolü olarak kıyafetler; kişinin bireysel tercihlerini, başka bir kimseyle sözlü iletişime girmeden, sözsüz biçimde doğrudan yansıtmaktadır (Akıncı Yüksel, 2016, s. 143). Erkeğin toplumsal yapıda ihtiyaç duymadığı moda, fiziki güzellik, görünüşe daha az özenme durumları; kadının ikincil kimliğinden dolayı birey olarak var olamadığı toplumda; güzelliği, zarifliği, ihtişamlığı aracılığıyla sönük benliğini bazı yönden tatmin edebildiği için önem arz etmektedir. Nitekim toplumsal yapı eril algı üzerinden biçimlendirildiği için, erkek bu alanın kendiliğinden hâkimidir. Kadının dış görünüşüyle erkeği etkileme isteği veya moda aracılığıyla ihtişamlı görünme çabası; fiziksel görünümünün dışında kişisel olarak var oluşunu gölgelemektedir. Erkek kişiliği ile toplumda var olurken kadın moda aracılığıyla toplumda var olma uğraşısına girmektedir. Dolayısı ile kadın da erkekte olduğu gibi toplumda kişiliği, kişisel becerileri ile var olmayı başarabildiğinde modaya varoluş aracı olarak ihtiyaç duymayacaktır (Fırıncıoğulları, 2018, s. 24-27).

4. EVLİLİK VE EVLİLİK BİRLİĞİ İLE KURULAN AKRABALIK İLİŞKİLERİ

Toplumun en küçük birimi aile kurumudur. Aile kurumunun temelinde de evlilik birliği bulunmaktadır. Türk toplumunda evlilik birliği ile yeni akrabalıklar kurulmaktadır. Gelin ve kayınvalide ilişkileri de evlilik birliği sonucu kurulan akrabalık biçimlerindendir. Türk toplumunda düğün pratiklerinin ve evlilik süreçlerinin ataerkil düzene göre şekillendiğini ve sürdüğünü söylemek mümkündür. Bununla birlikte toplumun sosyokültürel değişimi şüphesiz evlilik pratiklerini de dönüştürmektedir. Görücü usulü evliliğin azaldığı ve kayınvalidelerin gelinini seçen kimse olma özelliklerini kaybettiği günümüzde, evlilik birliğinin kurulma biçimi gelin ve kayınvalide ilişkilerini doğrudan etkilemektedir.

Gelin ve kayınvalide ilişkisi üzerine toplumda geçimsizliği çağrıştıran bir ilişki biçimi olduğuna dair genel bir kanı bulunmaktadır. Gelin ve kayınvalide ilişkisini doğru anlamlandırmak için geline ve kayınvalideye yüklenen geleneksel rolleri, sözlü kültür ürünlerinde gelinin ve kayınvalidenin sunuluş biçimlerini, idealize edilen gelin-kayınvalide ilişkisini, gelin ve kayınvalide anlaşmazlığının nedenlerini, medyada gelin ve kayınvalide temsillerini incelemek gerekmektedir.

4.1. Evlilik Kavramı ve Türleri

Evlilik, toplumsal bir varlık olan insanı diğer canlılardan ayıran davranış şekillerinden biridir. İnsanlar cinsel eşyle hayatını birleştirdiğini topluma, evlilik aracılığıyla duyurmaktadır. Böylece ilişki hem kurumsallaşmakta hem de toplum tarafından meşrulaştırılmaktadır (İbrahimoglu, 2015, s. 15). Türk toplumunda önemli bir kurumu ifade eden evlilik, eski Türklerdeki evlilikle ilgili geleneklerin ve göreneklerin değişim ve dönüşümleriyle birlikte, günümüzde de aynı önemini sürdürmektedir.

Eski Türklerde evlenme; “ev bark sahibi olmak” biçiminde nitelendirilmiştir. Bu ifadedeki bark kelimesi, Orhun abidelerinde kullanıldığı anlamıyla, mabet sözcüğünü karşılamaktadır. Dolayısıyla ev de mabet gibi kutsal bir mekân sayıldığından bark kelimesi ile birlikte yan yana kullanılmaktadır. Böylece evliliğe bir kutsiyet atfedilmektedir. Günümüzde evlilik; ev bark sahibi olmak şeklinde de ifade edilmekle birlikte günlük halk dilinde evlendirmek anlamında “evermek” sözcüğü de kullanılmaktadır. Aynı zamanda evlilik bir dizi süreçten oluşmaktadır. Bu süreç: “Kız

görme”, “kız isteme”, “söz kesme”, “nişan bohçası”, “pazarlık bozma”, “nişan”, “çeyiz serme”, “yol gönderme”, “bayrak dikme”, “gelin hamamı”, “kına gecesi”, “gelin alma”, “düğün” gibi uygulana gelen evlilik âdetlerini içermektedir (Doğan, 2016, s. 74-75).

Sosyal bir olgu olan evlilik kurumu, tarihsel süreç içinde hukuk devletlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte birtakım kurallara da bağlanmıştır. Nitekim evlilik kurumunu düzenlemek adına birçok ülkede Medeni Kanunlar hazırlanmıştır. Ülkemizde de Türk Medeni Kanunun aile hukuku kısmında evlilik hukuku düzenlenmiştir. Söz konusu kanunda evliliğin gerçekleşmesi için; erkeğin veya kadının on yedi yaşını doldurma ve ayırt etme gücüne sahip olma şartları aranmaktadır.¹⁵

Bilindiği üzere aile kurumunun temelinde evlilik bulunmaktadır (Şişman, 2017, s. 6). Evlenme biçimleri de toplumların geleneklerine ve göreneklerine göre farklılık arz etmektedir. Türk toplumunda geçerli evlilik türü hukuki açıdan tek eşli evliliktir. Evlenme biçimleri ise şu şekilde sayılabilir: Görücü usulü evlilik, berdel, beşik kертmesi, başlık paralı evlilik, kan bedeli evlilik, kuma evliliği, kayın evliliği, akraba evliliği, yurtdışı çalışma izni için evlilik, internette evlilik sitelerine başvurarak yapılan evlilik (Oğurtan, 2019, s. 14-15).

Oğurtan, eş seçiminin modern yöntemler ve geleneksel yöntemler şeklinde iki ayrı başlık altında değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim modern yöntemleri gençlerin anlaşıp evliliğe karar verme süreci olarak; geleneksel yöntemleri ise ailelerin devreye girerek, görücü usulü olarak bilinen, gençleri evlendirme süreci olarak tanımlamaktadır (2019, s. 25). Evlilik kararlarında geleneksel yöntemlerin terk edilmesi ve yeni modern yöntemlerin yaygınlık kazanması hiç şüphesiz evlilik ve aile kurumlarını, en nihayetinde ise toplumu yapısal olarak dönüştürmektedir.

Yakın geçmiş zamana kadar evlenme biçimlerinde görücü usulü evlilik öne çıkan evlenme biçimini oluşturmuştur. Görücü usulü evlilik birbirlerini önceden tanımayan gençlerin başka kimselerin aracılık etmesiyle gerçekleştirdikleri bir evlilik türünü ifade etmektedir. Bu evlilik biçiminde görücülüğü; damat adayının annesi, akrabaları veya uygun gelin adayı aramayı kendine iş edinen yaşlı komşu kadınlar üstlenmektedir. Dikkat edildiği üzere aileye uygun gelin arayışı genellikle kadınlar tarafından yapılmaktadır. Ataerkil toplumlarda aile reisi olarak tanımlanan bireyin baba olmasına karşın aileye

¹⁵<https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html> (Erişim Tarihi:12.10.2021)

uygun gelin adayı seçiminde karar verici makamın, kayınpederden çok kayınvalide olduğu görülmektedir (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 101-105).

Bununla birlikte görücü usulü evliliklerde aile büyükleri tarafından evliliği uygun görülen bireyler; birbirlerini önceden toplumsal mekânlarda görmüş veya hiçbir şekilde görmemiş olabilmektedir. Bu iki bağlamda da Şişman, görücü usulü evlilik türünü şu şekilde açıklamaktadır:

Bir görücü aracılığıyla gerçekleştirilen evliliklerin dışında, Anadolu’da umumiyetle birbirlerini daha önce tanımayan gençlerin sırf ailelerinin araya girmesi neticesinde gerçekleştirdikleri evlilik türüne de “görücü usulüyle evlenme” denir. Bazı bölgelerde erkek ve kızın kısa süreli de olsa birbirlerini görmelerine müsaade edilmez; burada yalnızca ailelerin kararı bağlayıcıdır. İşte Türkiye’de özellikle geçmiş dönemde ve ağırlıklı olarak kırsal bölgelerde daha çok uygulanan evlilik türü -eş adayını ister aile ister görücü kadın bulsun ve önersin- “görücü usulüyle evlilik” tir. (2017, s.16)

Bununla birlikte çağın getirdiği yenilikler; toplumu oluşturan aile kurumunu, dolayısıyla ailenin temelini oluşturan evlilik birliğinin kurulmasını, farklı yönlerde etkileyebilmektedir. Bunun en tipik örneği olarak kitle iletişim araçları verilebilir. Kitle iletişim araçlarının bireylere evlenme olanakları sunması, yeni evlenme biçimleri ortaya çıkarmıştır. Özellikle internet ortamının bireylere sunduğu olanaklar ve etkileşimler; bireyin kimliğini yeniden inşa edebilmesi ve kendini diğer insanlara istediği biçimde tanıtabilmesi internet ortamında yeni bir toplumsal düzen oluşturmaktadır. Bu düzen içinde bireyler evliliğe varacak kadar kesin kararlar alabilmektedir. Bu durumun sonucu olarak evlilik kararı, interaktif bir sürecin sonunda da alınabilmektedir.

Görücü usulü evliliklerde olan “görücü”nün işlevini bu çerçevede kitle iletişim araçlarının üstlendiğini söylemek mümkündür. Bu durum aynı zamanda kitle iletişim araçlarına yeni bir işlev de yüklemektedir. Bu işlev, bir çeşit “evlendirme” işlevidir. Kitle iletişim araçları içinde televizyonla başlayan ve internetle devam eden eş bulma arayışları daha da yaygınlaşmakta ve evlilik karmaşık bir görünüme kavuşmaktadır. Öyle ki televizyonda yayınlanan eş bulmaya yönelik programlar “evlilik programları” olarak adlandırılmaktadır. Aile kurumu ve aile üyeleri ile ilgili; “çocuk programları”, “aile programları”, “kadın programları” şeklinde kategorize edilen programlara ek olarak “evlilik programları” kategorisi de literatüre girmiş bulunmaktadır. Öncesinde sözü edilmez iken 2011 yılıyla birlikte gerek internet ortamı aracılığıyla gerekse televizyon evlilik programları ve evlilik ajansları aracılığıyla gerçekleştirilen evlilik oranlarında

yaşanan büyük artış, bu tür evlilikleri kültürel çalışmaların da konu edinmesine neden olmuştur (Şişman, 2017, s. 22). Tüm bu sözü edilen bağlamlarda evlenme yöntemlerindeki değişimler, evlenme ölçütlerini de doğal olarak etkilemektedir. Nitekim yaş, eğitim, ekonomik bağımsızlık, kadın-erkek eşitliği, sosyokültürel dönüşüm ve toplumsal değerler; evlilik pratiklerinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Evliliğe ve aile kurumuna ilişkin değerlerin zamanla geçirdiği tüm değişimler; aile tipleri, evlilik yaşları, evliliğin getirdiği rol paylaşımları ve değer yargılarının toplumdan topluma farklı anlamlar ifade etmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu durum, salt bir evlilik şeklinden ve salt bir aile tipinden bahsetmeyi olanaklı kılmamaktadır (Canatan, 2011, s. 65-66). Örneğin Türkiye İstatistik Kurumu'nun evlenme ve boşanma istatistikleri, 2020 yılı verilerine göre ortalama ilk evlilik yaşının erkeklerde 27,9; kadınlarda 25,1 olduğu belirlenmiş ve geçmiş yıllara göre evlilik yaşının yükseldiği görülmüştür.¹⁶

Özellikle eğitim sürelerinin uzun oluşu, bireylerin eğitim seviyelerinin yükselişi, çalışma hayatına başlayış evlenme yaşını ileriki yaşlara bırakmaktadır (Şişman, 2017, s. 201). Dolayısıyla eğitim düzeyi yükseldikçe; eş seçiminde bireylerin kendi tercihi ve ailelerin onayı ile evlenen çiftlerin oranı yükselmekte, görücü usulü evlilik oranı ise düşmektedir (Doğan, 2016, s. 175).

4.2. Evlilik Bağı ile Kurulan Akrabalıklar ve Kadınlar Arası İlişkiler

Güncel Türkçe Sözlüğünde akraba sözcüğü “kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler” şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımdan da hareketle temelinde biyolojik ilişkilerin yer aldığı akrabalık, toplum içindeki diğer bireylere kıyasla daha farklı ve kişisel bir samimiyet alanını ifade etmektedir. Nitekim aile üyeleri arasında örneğin anne-baba, ebeveyn-çocuk, kardeşler arası ilişkilerdeki yakınlık; biyolojik faktörler üzerinden şekillenmektedir. Dolayısıyla akrabalık ilişkileri, bireyin dünyaya geldiği anda kazandığı toplumsal bir olgudur. Bununla birlikte akrabalık sadece kan bağı bulunan bireyler arasındaki ilişkileri ifade etmemektedir. Kadının ve erkeğin evlilik ile kurduğu yakınlık da bir diğer akrabalık bağıdır. Evlilik ile birlikte kurulan bu akrabalık bağı, “hısımlık akrabalığı” olarak adlandırılmaktadır (Doğan, 2016, s. 168). Buradan

¹⁶file:///C:/Users/casper/Downloads/Evlenme_ve_Bo%C5%9Fanma_%C4%B0statistikleri_25.02.2021.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2021)

hareketle akrabalığın iki yolla kurulduğunu söylemek mümkündür: Biri kan bağı yolu, diğeri ise hısım akrabalığı yoludur.

Akrabalık aileden sonra kurulan bir bağı ifade etmektedir. Diğer bir deyişle akrabalığın oluşabilmesi için öncelikle bir ailenin varlığı gerekmektedir. Dolayısı ile akrabalık, aile kurmanın doğal bir sonucudur. Akrabalık en genel tanımıyla yakını ya da yakınları ifade etmektedir. Klasik insanbiliminin de öne sürdüğü şekliyle akrabalık, kan ve evlilik bağına dayalı ilişkileri içermektedir. Ancak Türkiye’de akraba ifadesi kan bağına dayalı ilişkiler için söylenirken, evlilik bağı ile kurulan ilişkilerde hısım ifadesi kullanılmaktadır (Delaney, 2014, s. 189).

Kan bağına dayalı akrabalıklar ile evlilik bağına dayalı hısım akrabalıkları iç içe geçen ilişkiler yumağı oluşturmaktadır. Bu ilişkiler yumağının merkezinde ise aileler ve evlilik kurumları bulunmaktadır. Dolayısıyla tüm sosyal ilişkiler; evlilik ve aile kurumlarının ele alınış şekillerine göre biçimlenmektedir. Özellikle evlilik kurumunun getirdiği akrabalıklar, aile kurumunun getirdiği akrabalıklarla karşılaştırıldığında daha karmaşık ilişkiler barındırmaktadır.

Diğer yandan evlilik yoluyla kurulan akrabalıklarda ortaya çıkan yakınlık kavramları şu şekilde sayılabilir: Gelin, damat, eş, karı, koca, yenge, enişte, bacanak, kayınço, kayınpeder (kayınbaba, kaynata), kaynana (kayınvalide), kayınbirader, elti, görümce, baldız (Doğan, 2016, s. 170). Çalışmanın konusu gereği yakınlık kavramları kadınlarla sınırlandırılmıştır.

Kadınlar; evlilik bağıyla birçok statüye sahip olmaktadır. Öyle ki kadınlar kimi zaman aynı anda gelin, kayınvalide, görümce, elti, yenge, baldız kimliklerini üzerlerinde taşıyabilmektedir. Güncel Türkçe Sözlüğünde gelin sözcüğü; “aileye evlenme yoluyla girmiş olan kadın”, kayınvalide sözcüğü; “kocaya veya kadına göre birbirlerinin annesi, kaynana”, görümce sözcüğü; “kadına göre kocasının kız kardeşi”, elti sözcüğü; “kadına göre kocasının erkek kardeşlerinin eşlerinden her biri”, yenge sözcüğü; “kardeşin, amcanın veya dayının karısı”, baldız sözcüğü ise; “erkeğe göre eşinin kız kardeşi” şeklinde tanımlanmaktadır. Hısım akrabalıklarında kadınlar arası ilişkiler doğal olarak evlilik süreciyle başlamaktadır.

Geleneksel değerler bağlamında kadın bireyler, aileye “gelin olmak” şeklinde katılmaktadır (Yıldız, 2021, s. 72). Nitekim gelin kelimesinin kökü gelmek eylemidir;

bununla birlikte eylem emir kipini de içermektedir, “gelin!” şeklinde (Delaney, 2014, s. 220). Bu sebeple aileye yeni bir kadın üyenin katılımı, o aileye gelin gelmekle gerçekleşmektedir. Kadın bir aileden “gelin çıkıp” başka bir aileye “gelin giden” iken; erkek tarafı “gelin alan” konumundadır. Dolayısı ile evlilikle birlikte kadının kendi ailesine karşı yükümlülüklerinin yerini, eşinin ailesine karşı yükümlülükleri almaktadır. Oysa aynı yükümlülük değişimi erkek için gözlemlenen bir olgu değildir. Bu sebeple evlilikler, kadının öyküsünü erkeğin öyküsüne göre daha çok değiştiren kurumları ifade etmektedir. Bu değişimi kadınlardan beklenenlerin, erkeklerden beklenenlerden daha fazla oluşuyla açıklamak mümkündür. Erkek başka bir ailenin anlatısına dahil olmaz iken kadın artık yeni bir üyesi olduğu aile anlatısının bir parçası olmaktadır.

Bununla birlikte bir ailenin öyküsüne gelin olarak katılmak, elkızı olarak görülmeyi de beraberinde getiren bir durumdur. Gelini elkızı olarak nitelendirmek egzogamik evlilik biçimlerinde öne çıkmaktadır. Nitekim aile grubunun dışından, aileye sonradan katılmak gelinin “elkızı” olarak görülmesinin nedenini oluşturmaktadır (Canatan, 2011, s. 101). Aileye katılan yeni üyeler için “elkızı” ya da “eloğlu” gibi ifadeler geçmişten günümüze değin kullanıla gelmektedir. Güncel Türkçe Sözlüğünde elkızı sözcüğü; “gelin, kadın, eş” olarak tanımlanmaktadır. Aynı şekilde sözlük, eloğlu sözcüğünü de; “el, yabancı, damat, koca” olarak tanımlanmaktadır. Yeni aile üyeleri aile anlatısının anlamlı bir parçası olana kadar, el diğer bir deyişle yabancı olarak görülmektedir. Elkızı, eloğlu ifadelerinin dışında el kapısı kullanımı da yaygın bir söyleyiştir. El kapısı sözcüğünü tanımlayan ifadelerden biri de Güncel Türkçe Sözlüğünde; “bir kızın gelin olarak gittiği ev” biçimindedir. Dolayısı ile gelin de başlangıçta elkızıdır ve gelin geldiği yer de elkapısıdır. Gelin, aile düzenine uyum sağladığı ve aile öyküsünü sürdürdüğü sürece aile içerisinde bir anlam ifade etmektedir. Aile düzenine uyum sağlayamadığında ve aile öyküsünü devam ettirmek istemediğinde ise aile içindeki yeri sorgulanmakta ve aile için ifade ettiği anlam değişmektedir.

Nitekim toplumda egemen olan genel kanı da eşlerin birbiriyle evlenmelerinden çok tüm aileyle evlenildiği yönündedir. Örneğin Yakalı Çamoğlu’nun bu kanıyla ilgili saptamaları şu şekildedir:

Eski dönemler, aynı evde kalabalık aile içinde yaşanan zamanlar ele alınırsa görülür ki, kayınvalidesinin evine gelin giden bir kadın için “aile”, artık eşinin ailesidir. Özellikle Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde, harem-selamlık yaşama geleneğinden gelen bir alışkanlık uyarınca, kadınlar zamanlarının çoğunu ailenin diğer kadın üyeleriyle beraber

geçiriyorlardı. Aynı hanede yaşayan geniş ailenin kadın üyeleri, eşlerini genellikle kalabalık içinde, diğer aile üyeleriyle beraberken görüyorlar, yemeklerini de eşleriyle baş başa yemiyorlardı. Yalnız kaldıkları saatler bugüne kıyasla çok kısa bir zaman dilimini teşkil ediyordu. Oysa sabah kalktıkları andan itibaren evde beraber yaşadıkları kayınvalideleri, görümceleri ve eltileriyle beraber ev işi yapıyorlar, çocuk büyütüyorlar ve boş zamanlarını yine beraber değerlendiriyorlardı. Demek ki, bir genç kız için evlenmek demek, bir eş edinmekten ziyade bir eve “gelin gitmek”, yani o evin her türlü alışkanlığı ve özellikle de yeni kadın akrabalar ile yaşamayı öğrenmek demektir. Aile kavramını da dolayısıyla eşten önce bu diğer kadınlar teşkil ediyordu (2018, s. 10).

Yukarıda da değinildiği üzere evlilik ile birlikte iki bireyin aileleri birbirine akraba olmaktadır. Bu sebeple eşlerin aileleri ve akrabaları da evlilik kurumunun doğal üyelerini oluşturmaktadır. Bu durumun sonucu olarak evlilik; yalnızca kadını ve erkeği bağlayan bir anlaşmayı ifade etmemekte, aynı zamanda büyük bir toplumsal kümeye katılımı da ifade etmektedir (Canatan, 2011, s. 66).

Öyle ki geleneksel geniş ailelerde gelin, evde en çok kayınvalide ile karşılaşmaktadır (Yıldız, 2021, s. 70). Aileye sonradan gelen kadınların üzerinde ise kayınvalidenin ve görümcenin ağırlığı bulunmaktadır. Kimi ailelerde görümceler, gelinin bir diğer kayınvalidesi veya eşi gibi geline yaklaşıp onu boyundurukları altına almak ve gelinin davranışlarını kontrol etmek istedikleri de görülebilmektedir (Çalışkan, 2002, s. 211-212). Bu durum da görümceye ikinci bir kayınvalide gözüyle bakılmasına ve görümce kavramına olumsuz bir anlam yüklenmesine sebep olmaktadır.

Bununla birlikte aileye sonradan katılan gelinler üzerinde kayınvalidenin dışında diğer kadınlar da (görümce, elti) kontrole dönük bir baskı oluşturabilmektedir. İkisi de sonradan aile anlatısına katılan gelinler olmasına karşın, daha önceden gelin gelen kadın, yeni gelen geline göre daha kıdemli değerlendirilebilmektedir. Biri “eski gelin” iken diğeri “yeni gelin” olan kadın deyimlerde de “taze gelin” olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda toplumsal anlatılar gelinleri, kayınvalideleri, eltileri ve görümceleri birbirleri arasında da karşılaştırmaktadır. Güzelliğe dair karşılaştırmalarda kayınvalideler yaşça büyük olmalarından dolayı böyle bir çekişme içerisinde yer almazken; gelinler, eltiler ve görümceler arasında güzellik, hamaratlık, temizlik konuları kıskançlıklara neden olabilmektedir (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 108-113).

Bu sebeple evlilik birliği ile kurulan akrabalık ilişkilerinin şekillenmesinde toplumsal cinsiyet rollerinin önemli bir yer tuttuğunu belirtmek gerekmektedir. Diğer bir

ifadeyle gelin, damat, kayınvalide, kayınbaba, görümce, elti vb. statüdeki bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerini anlamlandırmada toplumsal cinsiyet rolleri bir yol göstericidir (Atıla Demir ve Nam, 2019, s. 69). Hamarat olmak, titiz olmak, çocuk doğurmak, çocuk bakmak, uysal olmak gibi kadına yüklenen cinsiyet rolleri ne denli iyi yerine getirilirse kadının konumu; erkeğin ve diğer kadınların gözünde yükselmekte ve kimi zaman birbirleri ile yarış içinde olmalarına neden olmaktadır.

Diğer taraftan evlilikle kurulan kadınlar arası ilişkilerde güç dengeleri her zaman statik değildir. Dinamik bir yapıya sahiptir. Nitekim evli çiftlerin ebeveynleriyle birlikte yaşadıkları geniş aile yapısında gelin-kayınvalide ilişkisi gözlemlendiğinde; kayınvalidenin tavrı, evin sahibi ve gücü elinde bulunduran kimse oluşu nedeniyle daha ağır basmaktadır (Altunsu Sönmez, 2019, s. 1164). Bu yapı içerisinde kayınvalide her zaman gücü elinde bulunduran kişi değildir. Örneğin çocuk doğuran bir gelinin statüsü yükselmektedir. Geniş aile formunda yaşamayan aileler için kayınvalidenin torununu sık sık görme isteği, gelini karşısında onu güçsüz kılabilmektedir. Aynı durum, kayınvalide yaşlandığında gelinine duyduğu ihtiyaç ilişkisinde de gözlemlenebilmektedir (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 15). Nitekim kayınvalidenin yaşlılığı ile birlikte gelin ve kayınvalide arasındaki ilişki, bakım ilişkisi şeklinde devam etmektedir (Aydemir, 2021, s. 4).

Bununla birlikte aileler arasındaki bağı sıkı tutan kimselerin kadınlar olduğunu söylemek mümkündür. Kadınlar iletişimlerini devam ettirdikçe gelecek kuşaklara da aile anlatısı olumlu bir şekilde aktarılmaktadır. Kesintiye uğrayan iletişimlerde ise aile anlatısı kayınvalide, gelin, elti, görümce tarafından sonraki nesillere yeniden kurgulanarak anlatılmaktadır. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuç olarak aile öyküsündeki uyum ve devamlılık sekteye uğramaktadır.

4.3. Sözlü Kültür Ürünlerinde Evlilik Kurumu Bağlamındaki Kadın Temsilleri

Güncel Türkçe Sözlüğünde sözlü kültür; “sözlü olarak aktarılan kültür öğelerinin tamamı” şeklinde tanımlanmaktadır. Kültür dendiğinde öncelikle dil ön plana çıkmaktadır. Nitekim dil insanlar arası iletişimi sağlayan ve insan topluluklarını millet yapan önemli unsurlardan biridir. Dil aracılığı ile toplumlar ortak bir kültür oluşturmakta ve yine dil aracılığı ile ortak kültürü, gelecek kuşaklara aktarmaktadır. (Kaplan, 2016, s. 25). Toplumun ortak belleğinde yer edinen ağıtlar, ninniler, türküler, destanlar, efsaneler,

masallar, tekerlemeler, atasözleri, deyimler, maniler, bilmeceler ve fıkralar olarak sayılabilecek sözlü kültür ürünleri içinde aile ve evlilik kurumlarına ilişkin değer yargıları da geniş yer tutan öğeler arasında yer almaktadır (Çınar, 2010, s. 57).

Kadın olmak, erkek olmak, aile kurmak, gelin olmak, anne olmak, baba olmak, kız çocuğu doğurmak, erkek çocuğu doğurmak, kan bağıyla kurulan akrabalar ve evlilik yoluyla kurulan akrabalar arasındaki ilişkiler, gelin-kayınvalide çekişmeleri; sözlü kültür ürünlerini meydana getiren türkülere, destanlara, masallara, öykülere, ninnilere, manilere, fıkralara, atasözlerine konu olagelmıştır. Tüm bu edebi ürünlerde kadına olan bakış açısına ve kadınlar arasındaki güç dengelerine ait geçmişten günümüze değişmeyen bazı ön yargılara ulaşmak mümkündür. Edebi ürünlerin dilden dile aktarılmaya devam etmesiyle ön yargılar da geçmişten geleceğe taşınmaya devam etmektedir.

Bir sözlü kültür ürünü olan atasözleri kültürümüzde önemli bir yer tutmaktadır. Evlilik kurumu ve kadın-erkek ilişkileri bağlamında Türk gelenek ve göreneklerinde kız çocuklarının evlilik çağına geldiklerinde baba evinden gelin çıktıkları bilinmektedir. Kız çocuğunun ailesini geride bırakıp başka bir ailenin öyküsüne katılması üzerine onu bekleyen yazgının belirsizliğini taşıyan atasözlerine aşağıdaki sözler örnek verilebilir (Türküne, 2018, s. 20):

Kız beşikte, çeyiz sandıkta gerek.

Gelini ata bindirmişler, “ya nasip” demiş.

Ana kızına taht kurar, kız bahtı kocadan arar.

Ana besler hurmayla, el oğlu karşılar yarmayla.

Yerine düşmeyen gelin yerin yerine, boyuna düşmeyen esvap sürüne sürüne eskir.

Kadın kocasının çarığı, anasının sarığıdır.

Duvakla girilen yerden kefenle çıkılır.

Yukarıdaki atasözlerine bakıldığında; kız çocuğuna doğar doğmaz çeyiz hazırlanması gerektiği, kadının evliliğindeki kaderinin belirsizliği, annelerin kız çocuklarını özenli büyüüttüğü ve kötü evliliğin kadını yıprattığı, annenin gözünde kızının her zaman değerli olduğu, kocanın anne gibi davranmayacağı, evlenip giden bir kadının baba evine dönüşünün olanaksızlığı gibi konular işlenmektedir.

Özellikle halk dilinde yaygın bir kullanım biçimi olan; “gelinliğinle çıktığın eve kefeninle girersin” ifadesi; kadının toplumdaki yerinin gelin gittiği yer olduğu, baba evine

dönmenin hiçbir şekilde kabul görmeyeceği, boşanmanın kadın için hoş karşılanmayacağı, kadının ailesini utandıracağı, bu sebeple her ne olursa olsun kadının yerinin kocasının yanı olduğu söylemini taşımaktadır. Bu tür söylemlerin erkek için bir karşılığının bulunmaması, toplumun kadın ve erkek için ayrı ve eşitliğe aykırı değer yargıları ürettiğinin temel bir göstergesidir (Berk Yılmaz, 2019, s. 86).

Evlilik; kadınlar için kimi zaman gelin olmayı kimi zaman kayınvalide olmayı kimi zaman da görümce ya da elti olmayı ifade etmektedir. Bu statüler içinde gelinlerle anlaşmazlık yaşayan aile bireyleri arasında genellikle kayınvalideler daha çok ön plana çıkmaktadır (Çalışkan, 2002, s. 83). Bununla birlikte gelin-görümce ve gelin-elti arasında da anlaşmazlıklar yaşanabilmektedir.

Sözlü anlatılara bakıldığında evlilik ile kurulan akrabalık bağlarının çoğunlukla olumsuz yönde yansıtıldığı görülmektedir. Örneğin evlilik birliğinin ve aile kurumunun genel bir panoramasını sembolize eden yaygın anekdotlardan biri şu şekildedir:

Çaydanlık: Kaynanadır. Demlik: Gelin. Çaydanlık kaynadıkça gelin olgunlaşır. Bardak: Damattır. Damadı biraz gelin doldurur, biraz annesi doldurur. Şekerler: Çocuklardır. Çocuklar yaşamı tatlandırır. Çay kaşığı: Görümcedir gelir, ortalığı karıştırır ve gider. Çay tabağı: Kayınpederdir, dökülenleri toplarlar (İbrahimoğlu, 2015, s. 13).

Anekdot, ailedeki ilişkileri çaydanlık metaforuyla anlatmaktadır. Anekdotan yola çıkarak; kayınvalidenin gelinden daha olgun olduğu, gelinin belli bir olgunluğa erişebilmesi için kayınvalidesinden çok şey öğrenmesi gerektiği, damadın anne ve eşi tarafından doldurulduğu, çocukların hayatı daha keyifli kıldığı, görümcenin ortalığı karıştıran bir karaktere sahip olduğu, kayınpederin evdeki sorunları çözücü bir işlevinin olduğu gibi yargılara ulaşılabilmektedir.

Diğer yandan gelin ve kayınvalide ilişkileri ile ilgili çeşitli atasözleri ve deyimler de bulunmaktadır. Nitekim bu edebi ürünlerde gelin ve kayınvalide ile ilgili ön yargılar çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır:

Kaynana öcü, oğlu cici.

Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar.

Gelinin dini yok, kaynananın imanı.

Analar çeker zahmeti, kaynanalar döker günahı.

Ananın kötü kızı olmaz, kaynananın da iyi gelini.

Sarımsağı gelin etmişler de kırk gün kokusu çıkmamış.

Gelin eşikte oğlan beşikte.

Gelin çiçek, her dediği gerçek; kaynana yılan, her dediği yalan.

Değinilen atasözlerine bakıldığında kayınvalideler; öcü olmak, gelinlerine hiçbir şekilde yaranamamak, dini ve imanı olmamak, gelinlerinin günahlarını dillendirmek, iyi gelinlere sahip olamamak, yılan görülmek, yalan söylemek gibi özelliklerle temsil edilmektedir. Öbür taraftan gelinler de; kayınvalideleri öcü olarak görmek, dini olmamak, huylarını gelin olur olmaz belli etmemek, oğlan doğurmak, çiçek görülmek, dürüst konuşmak gibi özelliklerle temsil edilmektedir. Görüldüğü üzere sadece bir tarafı kötü gösteren ya da her iki tarafı da kötü gösteren atasözleri sözlü kültürümüzde bulunmaktadır. Bu durum da edinilen deneyimlerin her zaman yalnızca gelin ya da yalnızca kayınvalide aleyhine olmadığını göstermektedir.

Diğer yandan kayınvalideye ilişkin ön yargılı anlatıların toplumsal hayatın farklı alanlarına da yansıdığı görülmektedir. Nitekim bir bitkiye, bir çocuk oyuncağına verilen adlar da sözlü kültüre ilişkin anlatıları somut bir bağlamda devam ettirebilmektedir. Örneğin ülkemizde halkağzındaki ismiyle “kaynanadili” bitkisinin ve “kaynana zırlıtısı” adı verilen çocuk oyuncağının, kayınvalidelere olan ön yargılı bakışın bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür.

Sözlü kültürde görümceler ve eltilerle ilgili ön yargılar içeren atasözlerine rastlamak mümkündür. Bu tür atasözlerine şu sözler örnek verilebilir:

Görümce, görmeyeyim seni ömrümce.

Görümce göz taşı, bulduğun yerde bas taşı.

Elti eltiden kaçır, görümceler bayrak açar.

Elti eltiye eş olmaz, arpa unundan aş olmaz.

Bu örneklere bakıldığında ne kayınvalidesi ile ne görümcesi ile ne de eltisi ile anlaşılabilen bir gelin portresi çizilmektedir.

Gelin-kayınvalide çekişmesi, kimi fıkralarda damat-kayınvalide çekişmesi üzerinden de kurgulanmaktadır:

Dönüş Bileti: Kadın, akşam yemeğinden sonra kocasının dizi dibine oturdu. Tatlı bir sesle: “Sevgilim, annemden bir mektup aldım. Bize gelmek istiyor. Fakat bildiğin gibi, yol masrafları yüklüce tutuyor. Ne de olsa yalnız ve zavallı bir kadın için pahalı bir yolculuk.

Acaba bu konuda biraz yardım edebilir miyiz?” dedi. Koca, gazetesini bir yana bırakarak: “Elbette karıcığım, hemen kendisine yaz ve gelmesini söyle. Dönüş biletini büyük bir memnuniyetle almaya hazırım!” dedi (Ermiş, s. 19).

Yukarıdaki fıkraya bakıldığında damat tarafından da kayınvalide seilmeyen ve istenilmeyen bir kimse olarak inşa edilmektedir. Nitekim erkek; eşinin annesinin, evlerinde uzun süreli misafir kalmasından hoşnut olmadığını yalnız dönüş biletini almakla göstermektedir. Güldürü unsurunu barındıran fıkralar, gerçekte evlilik bağı ile kurulan akrabalık ilişkilerindeki ön yargıları yeniden üretmektedir.

Diğer yandan çoğu edebi ürünlerde kayınvalide ile ilgili profil hem gelin hem damat için seilmeyen, istenmeyen bir kadın olarak çizilmektedir. Anonim nitelikteki halk türküleri de aynı şekilde kayınvalide için bu profili yansıtmaktadır:

Kaynanayı ne yapmalı/Kaynar kazana atmalı
Yandım gelin dedikçe/ Altına odun atmalı
Oğlan bizim kız bizim/ Çatlasın kaynanası
Geliyor düğün alayı/ Kaynanalar çeksın halayı

Bir diğer sözlü kültür ürünü olan manilerde de gelin ve kayınvalide atışmaları yer almaktadır (Kaya, 2000, s. 343):

Kaynana:

Kayınnayım bakarım/ Kız görmeğe çıkarım
Eğer kız beğenirsem/ İki beşli takarım
Gelin kırkın dolmadı/ Böyle hilaf olmadı
Kaynananla uğraşma/ Daha kınan solmadı

Gelin:

Her şey yaparsın kaynana/ Beşli takarsın kaynana
Daha kırkım çıkmadan/ Başa kakarsın kaynana
Gelme benim odama/ Karışma benim modama
Saçlarını yolarım/ Gözükürüm adama

Yukarıdaki dizelerde kayınvalidenin geleneksel rollerine gönderme yapılmaktadır. Nitekim kayınvalide kız görmeye gitmekte ve eğer kızı beğenirse altın takacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte aileye yeni katılan gelinine, geleli kırk gün olmadan ve

elindeki kına geçmeden kendisi ile uğraşıyor olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Diğer yandan gelin ise kayınvalidesine her şeyi yapabileceğinin olanaklı olduğunu söylemekte, buna karşın asıl kayınvalidesinin aileye geleli kırk gün olmadan her şeyi yüzüne vurduğunu belirtmektedir. Daha sonrasında gelin, kayınvalidesini kendi yaşam biçimine karışmaması konusunda uyarmakta ve saçlarını yolacağını söyleyerek bir çeşit tehdit etmektedir. Bu manilerde de görüldüğü üzere gelin ve kayınvalide atışmasının derecesi bazen kötü söze ve şiddete doğru evrilebilmektedir.

4.4. Gelin ve Kayınvalide İlişkileri

Geleneksel değerler bağlamında Türk toplumu evliliği, iki birey arasında gerçekleşen bir olaydan çok iki aile arasında gerçekleşen bir olay olarak değerlendirmektedir. Bu değerlendirme gelin ve kayınvalide ilişkilerinin de zeminini oluşturmaktadır. Nitekim evlilik ile birlikte gelin, eşinin ebeveynlerine de anne ve baba şeklinde seslenmektedir. Kayınvalide ve kayınbaba için de gelinleri, kızları olarak görülmektedir. Dolayısı ile diğer aile üyeleriyle iyi geçinmek, evliliğin sürdürülmesi için önemli bir etken olmaktadır.

Bu bağlamda evlenen çiftlere yalnızca eşi ile değil, ailesi ile de evlendiğine ilişkin söylenen sözler; bireyin eşinin ailesi ile de iyi geçinmesi gerektiği mesajını taşımaktadır. Nitekim ilişkiyi belirleyen öğelerden biri de eşin ailesi ile iyi geçinme olmaktadır (Altunsu Sönmez, 2019, s. 1162). Bu sebeple aileye yeni katılan kadın üyelerin, aile anlatısı ile uyumlu bireyler haline gelmeleri önem ifade etmektedir. Yeni katılan kadın üyelerin, diğer bir deyişle gelinlerin, aileye uyumlarının sağlanması kayınvalideler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Böylece kayınvalideler gelinleri üzerinde otorite kurarak ailevi değerleri ve aile içi ilişkileri gelinlerine aktarmaktadır.

Türk toplumunda gelin ve kayınvalide arasında kurulan ilişki, aşamalı bir yapıya sahiptir. Nitekim kayınvalidelerin otoritesi, Türk aile tipinde gelin ya da gelinlerin üzerinde tanımlanmaktadır (Yıldız, 2021, s. 70). Diğer yandan gelin ve kayınvalide ilişkilerinde katı bir hiyerarşik düzen bulunmamakla birlikte kayınvalidenin gelinden yaşça büyüklüğü, gelinin eşinin annesi oluşu, örf ve âdetler; kayınvalideye geline göre daha üst bir statü yüklemektedir.

Kayınvalide, gelini kontrol eden ve disipline sokan bir denetçi gibi görülmektedir. Gelin dahil olduğu ailenin anlatısını benimseyene kadar kayınvalide tarafından denetlenmektedir. Diğer bir ifadeyle ataerkil düzen, gelinleri disipline etme ve uyumlaştırma görevini kayınvalideye bırakmaktadır. Kayınvalidenin gelinini disipline edebilmesi için öncelikle aynı disipliner bakışı kendine yöneltmesi ve gelinine örnek olması gerekmektedir. Dolayısı ile kayınvalideler de aslında aile anlatısına uyumlaştırılmış, disipline edilmiş birer gelinlerdir (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 59). Bu duruma bağlı olarak gelinler ve kayınvalideler arasında kuşaktan kuşağa aktarılan bir döngü kurulmaktadır. Bu döngü; erkek egemen söylemleri, kadın-kadın çatışmalarını, kadın-erkek çatışmalarını ve kuşak çatışmalarını kapsamaktadır. Tüm bu söylem ve çatışmalar, aile içi ilişkilerin de dinamiklerini oluşturmaktadır.

Aile içi ilişkilerde, gelin ve kayınvalide arasındaki hiyerarşiye dayalı oluşan güç ilişkisi, aileye uyum sürecini zorlaştırabilmektedir. Nitekim gelin ve kayınvalide ilişkisi dendiğinde de çoğu zaman akla güç çatışması, iktidar mücadelesi gelmektedir. Kayınvalide gelini üzerinde hiyerarşik bir güç kurmaya çalışırken, gelin de kayınvalidesinin otoritesine girmemek için bir iktidar mücadelesine girişmektedir. Bu sebeple gücü elde istemek isteyen kadın, diğer kadını kendine rakip olarak tanımlamaktadır (Aydın, 2011, s. 57).

Öyle ki gelin-kayınvalide arasındaki bu hiyerarşik düzenin korunabilmesi adına düğünlerde uygulana gelen birtakım âdetlere de rastlanmaktadır. Örneğin Malatya yöresine özgü bir düğün âdetinde kayınvalide gelinini kolunun altından geçirmektedir. Burada dilenen gelinin kayınvalidesinin egemenliğine girmesi ve ona itaat etmesidir (Şişman, 2017, s. 165). Dikkat edildiği üzere gelin-kayınvalide ilişkilerinde gelinin, kayınvalidenin tahakkümü altına girmesi toplumsal normlarla uyumlanmaktadır. Nitekim kayınvalidenin, gelinin tahakkümü altına girmesi toplumsal normlarla uyumlanmayan bir durumu ifade etmektedir. Aynı zamanda bu tahakküm ilişkisi gelenekler etrafında şekillenmektedir. Dolayısı ile geleneksel değerlerin kadına yüklediği anlamlar, gelin-kayınvalide ilişkilerinde de etkili olmaktadır.

Türkiye’de ataerkil değerlerin baskın olduğu bir ortamda yaşayan kadın, evlendikten sonra, erkek çocuk doğurduğunda bir statü edinmektedir. Nitekim ataerkil toplumlarda erkek çocuk doğurmak, kadının saygınlığını arttırıcı bir etmen olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle geleneksel değerlerin ataerkillik etrafında şekillendiği

ortamlarda kadının bir mesleğinin olmayışı ve eğitimden yoksun kalışı; toplumda itibarın erkek çocuk doğurarak kazanılacağı yönünde bir düşünsel yapı oluşturmaktadır. Kadının konumunun en yüksek noktaya geldiği zaman dilimi ise oğlunu evlendirerek artık kayınvalide statüsüne sahip olduğu an olmaktadır. Bundan hareketle birçok kadın, toplumdaki yerini oğlu üzerinden belirlemektedir. Dolayısı ile geleneksel toplumlarda kadın karar verme mekanizmalarından bütünüyle dışlandığından ötürü kadının hayatında alacağı en önemli karar erkek çocuğunun evliliğine ilişkin olmaktadır. Bu kararı alırken de tüm gücünü kullanmak istemektedir. Aynı zamanda geleneksel toplumlarda kadın, kocasından göremediği veya kocasına gösteremediği sevgiyi erkek çocuğuna göstermekte ve ondan da aynı sevgiyi beklemektedir (İbrahimoglu, 2015, s. 25-26). Bu bağlamda kayınvalide olduktan sonra kurulan anne-oğul ilişkisi ile anne-kız ilişkisi farklılıklar içermektedir. Öyle ki baba-oğul arasında kurulamayan bağ, anne-oğul arasında belirgin bir şekilde kurulmaktadır.

Genelde anne-çocuk ilişkisi, baba-çocuk ilişkisine göre içinde daha çok dostluğu ve mahremiyeti barındırmaktadır. Bu nedenle anne ile oğul arasındaki ilişki, baba-oğul ilişkisine bakarak daha samimiyet ve yakınlık içermektedir. Diğer yandan ataerkil ailede erkek çocuk; kadının ailedeki konumunu güçlendirmekte ve kadının ilerleyen yıllarda destekçisi olarak görülmektedir. Nitekim oğlun annesiyle birlikte yaşaması ve evlilik çağına geldiğinde gelinin de kayınvalidesine yardımcı olması beklenen durumlardır (Delaney, 2014, s. 208). Gelinler, bu anne-oğul ilişkisini üçgene çeviren ve kayınvalidelerin kendi özel alanlarını bozan kimseler olarak görülebilmektedir (Strauss, 1997, s. 20). Buna bağlı olarak aileye katılan yeni birey, diğer aile üyeleri ile karşılaştırıldığında kayınvalide için çok daha anlam ifade etmektedir. Dolayısı ile kayınvalidenin hem aileye uygun bir gelin hem de oğluna uygun bir eş bulma isteği, “gelin olmak” söylemini de biçimlendirmektedir.

Gelin olmak, bireylerce ortak alınan bir evlilik kararının ürünüdür. Bununla birlikte Türk gelenek ve göreneklerinde gelin olacak kimseden çok, gelini alacak kimsenin karar vermesi yerleşik değerdir. Damadı dünyaya getiren anne, geleneksel değerlerin egemen olduğu aile yapılarında gelinini seçmekten sorumludur. Farklı yollarla ve belirli kriterlerle aileye uygun bir gelin almak uğraşısını kayınvalide yerine getirmektedir. Belirlenen kriterler büyük olasılıkla zamanında kayınvalidenin kendisine de uygulanan kriterleri ifade etmektedir. Sözlü bir şekilde kuşaktan kuşağa iletilen bu kriterler, kültürel

değerlerden meydana gelmektedir. Kayınvalide ya doğrudan ya da dolaylı olarak kültürel değerlerden oluşan bu kriterlerin uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmektedir (Yıldız, 2021, s. 73). Böylece aileye katılacak gelin adayının ailenin diğer üyelerince onaylanmasında kayınvalideler kilit bir rol oynamaktadır. Kayınvalidelerin onayından geçmeyen birlikteliklerde ise aşk kavramı öne çıkmaktadır.

Tarihsel süreçte kadının toplumsal yapı içerisindeki var oluşu, aşkın nesnesi biçiminde görülüşü ile yakından ilgilidir. Dolayısı ile toplumsal konumunu güçlendirebilmek adına kadının erkeklerle aynı mücadeleyi veremeyişinin sonucu olarak kadının isteklerine “aşk” aracılığıyla sahip olabileceği savı yüzyıllardan bu yana süregelmiştir (Fırıncıoğulları, 2018, s. 16-21). Diğer bir deyişle toplumda erkeklerle eşit şartlarla var olamayan kadın; var olabilmek ve isteklerini gerçekleştirebilmek için bir erkeğin varlığına, onun aşkına ihtiyaç duymaktadır. Gelin ve kayınvalide ilişkileri açısından da “aşk” kadının aile ve ev içindeki konumunu belirleyen güçlü bir argümandır. Nitekim oğlun eşine duyduğu aşk, annenin isteklerini ve düşüncelerini geri plana atabilmektedir. Böyle bir ilişki ağı içinde gelinin kayınvalidesine karşı sahip olduğu güç hiyerarşisi ise bir erkeğin kendine duyduğu sevgiden ileri gelmektedir.

Diğer yandan gelin-kayınvalide ilişkilerindeki güç hiyerarşileri, kayınvalidenin elden ayaktan düşmesiyle gelinin lehine değişmektedir. Sonunda her türlü yönetim ve güç gelinin eline geçmektedir (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 76). Diğer bir ifadeyle kayınvalidenin gelini üzerindeki tahakkümünün azalışı, her türlü güç ve hiyerarşinin gelinin elinde toplanmasıyla sonuçlanmaktadır.

Bununla birlikte evlilikle ilgili kültürel değerlerde bir değişim söz konusudur. Sivas yöresi özelinde evliliğe ilişkin kültürel değerleri aktaran Karaca, gelin ve kayınvalide ilişkisi hakkında değişen döngüden şu şekilde bahsetmektedir: Eski geleneklerde evi mutlak bir şekilde kayınvalideler idare ettiğinden, gelinlerin bir söz söyleme hakları bulunmamakta ve gelinler evin düzeni ile aile bireylerine hizmetinden sorumlu tutulmaktadır. Aile bireyleri arasında yaşanan herhangi bir uyuşmazlık da geline ya da gelinlere yansıtılmamaktadır. Gelinlerin kayınvalideleri ile olan ilişkileri, evlilik birliğinin zarar görmemesi için eşleri ile olan ilişkilerinden daha fazla önem ifade etmektedir. Gelin ve kayınvalide arasındaki uyum sorunlarına sık rastlanılmakla birlikte, bu sorunların aile dışına duyurulması ise hoş karşılanmamaktadır (Karaca, 2016, s. 122).

Görülmektedir ki gelinin kayınvalide ile iyi geçinmesi evlilik birliğinin sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu durumu anne-babaya saygı, itaat, erkeğin aile tarafına düşkünlüğü gibi kavramlarla açıklamak mümkündür. Diğer yandan aile üyelerinin arasında yaşanan sorunların gelinlere iletilmediği ifade edilmektedir. Bu durum da aile sırrı ve özel hayatın gizliliğini vurgulamaktadır. Farklı bir yaklaşım olarak gelin, aileye sonradan katılan bir üyedir. Bu sebeple ailenin diğer üyelerinin yaşadığı sorunların gelinle paylaşılması gelinin yabancı biri olarak görülmesine bağlı olarak uygun bulunmadığı söylenebilir. Aynı zamanda gelin ve kayınvalide arasında yaşanan sorunların da evin içinde kalıp dışına çıkmayışı; “kol kırılır yen içinde kalır” sözüne uygun şekilde aile mahremiyetinin de sınırlarını çizmektedir. Oysaki günümüzde birçok anlatı, mahrem kavramını dönüştürmektedir. Kitle iletişim araçlarının sağladığı birçok olanak, aile hayatını ve ailevi sorunları daha görünür kılmaktadır.

4.4.1. Toplumsal roller: gelinlik-kaynanalık etmek

Toplum tarafından geline ve kayınvalideye geleneksel değerlere göre biçimlenmiş gelinlik ve kaynanalık rolleri yüklenmektedir. Diğer bir deyişle geline ve kayınvalideye toplumsal çevre tarafından dayatılan kimi katı roller, gelin olmaya ve kayınvalide olmaya özgü davranış biçimleri olarak görülmektedir (Aydın, 2011, s. 57). Nitekim deyimlerde gelinin ve kayınvalidenin rollerine ilişkin “gelinlik yapmak”, “kaynanalık yapmak” şeklinde kadının; gelin ya da kayınvalide kimliğinin gerektirdiği işlevi ifade eden bir anlatım biçimi kullanılmaktadır. (Karaca, 2016, s. 126). Dolayısı ile bu davranış biçimleri günlük dilde de karşımıza; “gelinlik etmek”, “kaynanalık etmek” şeklinde çıkmaktadır.

Güncel Türkçe Sözlüğünde gelinlik etmek eylemi; “gelin, kendisinden beklenen hizmeti yapmak, aile büyüklerinin yanında susmak” şeklinde tanımlanmakta ve kaynanalık etmek eylemi; “kaynana, gelinine veya damadına kötü davranmak, birinin yaşayışına veya davranışına gereğinden çok karışmak” şeklinde tanımlanmaktadır. Dikkat edildiği üzere gelinlik etmek; hizmet etmeyi ve büyüklerin yanında susmayı ifade etmektedir. Kaynanalık etmek ise kötü davranmayı ve başkasının hayatına fazla müdahale etmeyi ifade etmektedir. Dolayısı ile kaynanalık etmenin ifade ettiği anlam ile gelinlik etmenin ifade ettiği anlam karşılaştırıldığında kaynanalık etmenin olumsuz anlamlar taşıdığı görülmektedir. Diğer bir anlatımla kaynanalar; gelinlerine ya da damatlarına kötü davranan, onların hayatlarına çok fazla karışan kimseler olarak

betimlenmektedir. Gelinler ise hizmet eden, aile büyüklerinin yanında susan kimseler olarak betimlenmektedir. Bununla birlikte gelinlik etmek kavramını Cebeci şu şekilde açıklamaktadır:

Anadolu Türk köylerinde bir kadın ölünceye kadar kayınpederinin karşısında sesini yükselterek konuşamaz. Hatta kocası tarafından kendinden büyük erkekler karşısında da tavrı budur. Bu duruma “gelinlik etmek” denir (Cebeci, 2017, s. 102).

Yukarıda da belirtildiği üzere geleneksel değerlerde gelinlerin, aile büyüklerinin yanında susuyor olmaları ve ses tonunu yükseltmemeleri önem taşıyan bir konudur. Geniş aileden çekirdek aileye geçiş, evlilik biçimlerindeki dönüşüm, sosyokültürel hayattaki değişim; geleneksel değerleri modern değerlerle sentezlemektedir. Bu sentez altında geline ve kayınvalideye biçilen gelinlik-kaynanalık rolleri de değişmektedir.

Toplumda gelin-kayınvalide rolleri genelde öfke duygusu barındıran, uzaklaşmalara sebep olan roller olarak gözlenmektedir. Bu gözlemler; birtakım statüleri veya rolleri geleneksel değerlere uygun yaşama inancını ve gelin-kayınvalide arasında sağlıklı bir diyalog kurulamadığında söz konusu kişilerin olumsuz etkilenimlerini de içermektedir (İbrahimoglu, 2015, s. 27). Öncelikle gelin-kayınvalide ilişkilerinin hassas bir yapıya sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu hassasiyet beraberinde kırılganlıkları da getirmektedir.

Türk toplumunda gelin-kayınvalide ilişkileri hassasiyet üzerine kurulu olduğundan dolayı problemlerin ortaya çıkması daha kolaydır. Anne-oğul arasındaki yakın bağ sebebiyle genç bir gelin, annenin arka plana itilmesine sebep olabileceğinden kıskançlığa ve tartışmalara yol açabilmektedir. Diğer yandan, gelinin varlığı kayınvalideye yüklenen kaynanalık rolünün oynanması için de bir zemin hazırlamaktadır. Geniş aile formunda aileye yeni katılan bir gelin demek; yaşça büyük olan kayınvalidenin gelinin devraldığı ev işlerinden elini eteğini çekmek ve gezintiye çıkmak, misafirlğe gitmek gibi etkinliklere daha çok zaman ayırabilmesi demektir (Delaney, 2014, s. 219). Nitekim yukarıda tanımında da belirtildiği üzere gelin; kendine yüklenen gelinlik etmek rolünü, diğer bir deyişle hizmet etme rolünü yerine getirmektedir. Böylece hizmet gören kayınvalide, kaynanalık rolünü yerine getirmek için uygun ortama kavuşmaktadır. Tüm bu rollerin kesiştiği noktanın kusursuzluk olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki gelin ne denli iyi gelinlik ederse o denli kusursuzlaşmakta ve mükemmelleşmektedir. Kayınvalide de ne denli kaynanalık ederse o da o denli kusursuzlaşmakta ve

mükemmelleşmektedir. En nihayetinde toplumun biçimlendirdiği gelin ve kayınvalide kimliklerine bürünmektedirler.

Diğer bir anlatımla hayatta herkes kendi piyesini oynarken kimi karakterlere, toplum tarafından gerçekte bağdaşmayan roller verilebilmektedir. Bu rollerin kesişim noktası ise kusursuzluktur. Örneğin; “kusursuz” kayınvalide, “kusursuz” gelin gibi (Strauss, 1997, s. 4). Gelin ve kayınvalide toplumun biçtiği normlara ne denli uygun davranırsa kusursuzlaşmakta, bu normlardan ne denli uzaklaşırsa toplum tarafından o denli kusurlu birer gelin ya da kayınvalide olarak görülmektedir.

Birlikte oturmak, gelin ve kayınvalide ilişkilerinde en etkili olan değişkendir. Nitekim ev içi iş paylaşımları gelin ve kayınvalide için önem arz etmektedir. Ev içi iş bölümü, işin niteliğine yüklenen değerle benzerlik taşımaktadır (Aydemir, 2021, s. 13). Geniş aile olarak aynı evi paylaşan gelin ve kayınvalide arasındaki rol paylaşımı çekirdek aileye göre daha belirgindir. Geleneksel değerlerin ve ataerkil söylemin egemen olduğu geniş aile biçiminde kayınvalidenin üzerindeki ev işi yükü aileye yeni bir üyenin katılmasıyla azalmaktadır. Ailenin yeni üyesi, yani gelin ev işlerini kayınvalidesiyle paylaşmakta, hatta çok gelinli ailelerde kayınvalide mutfak dışındaki işlerde yer almamaktadır. Yemek yapımı, ev işleri içinde en maharet ve hüner isteyen iş olarak görülmektedir. Temizlik işleri ise herkesin yapabileceği basit işlerdendir. Bu yüzden kayınvalide ve büyük gelinler mutfak işleri ve çocuk bakımıyla ağırlıklı olarak ilgilenirken küçük gelinler evin temizliği, sofranın kurulup kaldırılması, misafirlerin ağırlanması konularında sorumluluk üstlenmektedir. Kayınvalidenin rolü ise gelinlerini yönetmek ve onları gözetmek şeklinde öne çıkmaktadır (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 65-76). Bu tip ailelerde kayınvalide hizmet bekleyen, gelinler ise hizmet edendir. Kayınvalidesine hizmet eden bir gelin profili, toplum tarafından olması gereken hizmet biçimi olarak kabul görmektedir.

Öte yandan birlikte oturan gelinler ve kayınvalideler arasındaki ilişkiler problemlere daha açıktır (Paş ve Kolluoğlu, 2020, s. 57). Çekirdek ailede gelinin ve kayınvalidenin birlikte geçirdiği zaman dilimi azaldığı için gelin kendi evinde kendi düzenini sağlayabilmektedir. Temizliğini, yemeğini kendi becerilerine göre kimsenin baskısı altında olmadan yapabilmektedir.

Çekirdek aileye geçişle birlikte diğer aile üyeleriyle geçirilen zaman dilimi azalsa da toplumun geline ve kayınvalideye yüklediği rollerin çok fazla değişmediğini de

belirtmek gerekmektedir. Nitekim toplumun gelinden ve kayınvalideden beklentilerinin şu şekilde olduğu söylenebilir: Ayrı evlerde oturlsa da gelin kayınvalidesinin evine gidip ona yardımcı olmalı, onu ziyaret etmelidir. Aynı şekilde kayınvalide de gelinin evine gitmeli, gelini ve torunlarıyla zaman geçirmelidir. Bu durumu Türk aile yapısındaki dayanışma ve bağlılıkla ilişkilendirmek mümkündür.

4.4.2. İdealize edilen gelin-kayınvalide ilişkisi

Türk toplumunda evlilik ile birlikte çiftler, kayınvalidelerine ve kayınpederlerine “anne-baba” hitap şekillerini kullanmaktadır. Hitap ediş biçimleri, aile bireyleri arasında yeni bağların kurulmasını sağlamaktadır. Gelin-kayınvalide ve gelin-kayınpeder arasında kadının kendi anne ve babası arasında kurulan bağın dışında yeni bir bağ; kayınvalide/anne, kayınpeder/baba ilişkisi kurulmaktadır. Diğer bir ifadeyle ebeveynlere yüklenen annelik-babalık rollerine, birer kayınvalide ve kayınbaba olduklarında da diğer annelik ve babalık rolleri eklenmektedir.

Kayınvalideler, oğulları evlendiğinde iyi birer kayınvalide/kaynana olacağını; gelin adayları ise kayınvalidesini kendi annesi gibi sevip sayacağını, iyi bir gelin olacağını dile getirmektedir. İdealize edilen bu ilişki biçimi, her zaman davranışlara kararlı bir şekilde yansımamaktadır. Anlaşmazlıklar ortaya çıktığında idealize edilen iyi gelin ve iyi kayınvalide ilişkisi gerçekleşmemektedir (Kaya D., 2000, s. 341). Bu durum da göstermektedir ki gelin ve kayınvalide arasında kurulan ilişki, kırılmaya uğradığında sürdürülebilirliğini daha kolay kaybetmektedir.

Toplum tarafından kabul edilen genel kanıya göre ideal gelin-kayınvalide ilişkisi anne-kız ilişkisi gibi olmalıdır. Kayınvalide gelinini kızı gibi bilir, gelin de kayınvalidesini annesi gibi bilirse ortada gelin-kayınvalide anlaşmazlığına dair herhangi bir geçimsizlik oluşmayacağını düşünmek de mümkündür (Çalışkan, 2002, s. 85). Buna karşın gelin ve kayınvalide ilişkisi anne-kız ilişkisine yakın olsa dahi tam olarak anne-kız ilişkisini yansıtamamaktadır. Nitekim anne ve kızı arasındaki ilişki aracısızdır. Oysaki gelin ve kayınvalide arasında kurulan ilişki aracıya, bir erkeğin varlığına dayanmaktadır. Böylece gelinin kayınvalidesine duyduğu sevgi, bir erkeğin diğer ifadeyle eşinin sevgisi üzerinden temellenmektedir.

Gelin ve kayınvalide ilişkilerine alışlagelen bir başka bakış biçiminde ise gelin kendi ailesine nasıl davranıyorsa, eşinin ailesine de o şekilde davranırsa; kayınvalide de kendi kızına nasıl davranıyorsa gelinine de o şekilde davranırsa gelin-kayınvalide ilişkisinin sorunsuz, idealize bir gelin-kaynana ilişkisi olabileceği yönündedir. Bu sav, pratik değerlerle birlikte değerlendirilmelidir (Aydın, 2011, s. 57). Nitekim bu ifadeler, her zaman için beklenen sonucu doğurmamaktadır.

Kendi annesiyle bağıını koparamamış ve eksikliğini hissedenden bir gelinin, kayınvalidesini annesinin yerine kolay bir şekilde koyabilmesi pek olanaklı bir durum değildir. Bununla birlikte ebeveynlerin kendi çocuklarının eşleriyle olan iletişimlerinin, kendi çocukları gibi olmasını beklemeleri de doğru bir beklenti değildir (Oğurtan, 2019, s. 113). Diğer bir anlatımla nasıl ki gelinlerin, kendi annelerinin yerine kayınvalidelerini kolay bir şekilde koyup anne-kız ilişkisi kurmaları olanaklı değil ise; kayınvalidelerin de gelinlerini, kendi kızları yerine kolay bir şekilde koyup anne-kız ilişkisi kurmaları olanaklı değildir. Bu sebeple gelin-kayınvalide ilişkileri anne-kız ilişkilerinde olduğu gibi çoğu kırgınlıkları kaldıramamakta ve ilişkiler kopma noktasına gelebilmektedir. Oysaki anne-kız ilişkisi, gelin-kayınvalide ilişkisine göre daha farklı bir bağlılık türünü içerdiğinden ilişkiler kolay bir şekilde kopma noktasına gelememektedir. Bu bağlılık türünü atasözlerinde de gözlemlemek mümkündür.

Öyle ki atasözlerinde anne-kız birbirinin dostu ve sır ortağı olarak işlenmekte ve aralarında yaşanan küskünlüklerin kalıcı olmadığı vurgulanmaktadır (Türküne, 2018, s. 20):

Ana gibi yâr olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz.

Ana, yürekten yana.

Ağlarsa anam ağlar, başkası yalan ağlar.

Analı kızlı sırları gizli.

Ana ile kız, helva ile koz.

Ananın bastığı yavru incinmez.

Ana ile kız döğüşmüş, komşu da gerçek sanmış.

Yukarıdaki atasözlerine bakıldığında; annenin biricikliği, üzüntüyü ve sevinci samimiyetle karşılayan, yalandan ağlamayan bir kimse olduğu, anne-kız ilişkisinin mahremiyet taşıdığı, anne-kızı birbirinden ayırmanın olanaksızlığı, annenin çocuğuna

olumsuz sözünün ve davranışının onun iyiliğine olduğu, anne-kız arasındaki kavgaların gerçek olmadığı vurgulanmaktadır.

Diğer yandan kayınvalidelerine karşı ön yargılı olan gelinler problemlili bir gelin-kayınvalide ilişkisi kurulmasına neden olmaktadır. Gelinlerin sahip olduğu ön yargılı düşünceler, kayınvalidelerine olan davranışlarını şekillendirici bir rol oynamaktadır. Özellikle kayınvalidelerin anneyle karşılaştırılması, gelin ve kayınvalide ilişkilerinde problem oluşturan bir konudur (Paş ve Kolluoğlu, 2020, s. 56). Anne-kız ilişkisi kurulması beklenen gelin-kayınvalide iletişiminde, gelinler kayınvalidelerini kendi anneleri gibi görmemekte ve kayınvalideler de gelinlerini kendi kızları yerine koymamaktadır. “Elin oğlu/eloglu”, “elin kızı/elkızı” deyimleri gelin-kayınvalide ilişkilerini; anne-kız ilişkisinden uzaklaştırarak olumsuz etkilemektedir (Altunsu Sönmez, 2019, s. 1164). Kopmaya uygun gelin-kayınvalide ilişkilerinde dil aracılığıyla kullanılan bu ötekileştirici ifadeler, ilişkilerin onarılmalarını zorlaştırmaktadır. Öyle ki gelinin kayınvalidesine, kayınvalidenin gelinine karşı kullandığı üslup da bu ötekileştirmelerden etkilenmektedir.

Örneğin anonim halk edebiyatı ürünü olan manilerdeki gelin-kayınvalide atışmalarında, gelin-kayınvalide ilişkisinin değişen boyutlarını gözlemlemek mümkündür:

Kaynana öncesinde:

Kemer bağla beline/ Şerbet verim eline.

Sen gelinim olanda/ Kına koyum teline.

Kaynana sonrasında:

Sokakta geziyorsun/ Oğlumu üzüyorsun.

Sende ne güzellik var/ Maymuna benziyorsun.

Gelinler öncesinde:

Kaynanalar hacıdır/ Başımızın tacıdır.

Gelinler sonrasında:

Kaynanalar yalandır/ Hep sözleri yalandır (Kaya D., 2000, s. 342).

Kırılgan bir yapıya sahip gelin-kayınvalide ilişkilerinde gelinler ve kayınvalideler birbirlerine kolay bir şekilde düşman olabilmektedir. Anne-kız ilişkisinde görülmeyen

davranışlar ve tutumlar, gelin-kayınvalide ilişkilerinde görülebilmektedir. Bu durumlara ortam oluşturan neden ise eşin ya da oğlun paylaşamaması olarak öne çıkmaktadır.

Oğul, kayınvalide için kıymetlidir. Gelini ise elkızıdır. Kayınvalidenin oğlu üzerindeki etkisinin gelin tarafından elinden alınıyor oluşu, kıskançlık duygusunu ortaya çıkarabilmektedir. Bu sebeple gelin ve kayınvalide anlaşmazlığının temelinde her zaman paylaşamayan bir erkeğin yer aldığı söylenebilir (Genç, 2019, s. 523). Buna bağlı olarak toplumda idealize edilen anne-kız ilişkisinin benzerinin gelin ve kayınvalide arasında kurulamamasında kıskançlıkların da etkili olduğunu söylemek mümkündür.

4.4.3. Gelin statüsünden kayınvalide statüsüne geçiş

Türk toplumunda bir kadın; gelin, görümce, elti, kayınvalide kimliklerini aynı anda üzerinde taşıyabilmektedir. Dolayısı ile bugünün kayınvalidelerini dünün gelinleri, bugünün gelinlerini ise yarının kayınvalide adayları olarak nitelemek mümkündür. Bu sebeple gelin-kayınvalide ilişkilerindeki hiyerarşide, güç dengelerinin değişim ve dönüşümü söz konusudur.

Türkiye’de kimi kadınlar kendi kayınvalidesiyle yaşamış olduğu kötü tecrübeleri ileride kendi gelinine de yaşatabilmektedir. Diğer bir ifadeyle kadının kayınvalidesinden kaynaklı yaşadığı psikolojik travmalar, kendi gelinine olan yaklaşımını da olumsuz etkilemektedir. Diğer yandan bazı kayınvalideler bir zamanlar kendi yaşadığı acı deneyimleri, kendi gelininin de yaşamasında bir sakınca görmemektedir (İbrahimoğlu, 2015, s. 26). Bu nedenlerle denilebilir ki kayınvalide; gelin olduğu zaman kendi kayınvalidesi ile yaşadıklarını, kayınvalide olduğunda da kendi gelinine yaşatabilmektedir. Nitekim kolay bir gelinlik dönemi geçirmemiş kayınvalidelerin gelinlerinin kolay bir gelinlik dönemi geçiriyor olmaları, onları rahatsız edebilmektedir.

Aileye katılan yeni üyeler ile aile bireylerinin kuracağı iletişim biçimini, geçmiş deneyimler hiç şüphesiz etkilemektedir. Aile bireyleri ya geçmiş deneyimlerinden yola çıkarak aileye yeni katılan üyeye ön yargılı yaklaşmakta ya da geçmişteki kötü deneyimleri tekrar yaşamaktan sakınarak yeni üyeye iyi ilişkiler kurmaya çabalamaktadır (Strauss, 1997, s. 19). Nasıl bir tavır alınacağı ailevi ilişkilerin temelini belirlemektedir. Gelin-kayınvalide ilişkilerinin temelinde empati duygusu yer alırsa kurulan bağ ve iletişimin sağlıklı bir zemin üzerinde şekilleneceğini ifade eden Çalışkan, konuyu şu şekilde açıklamaktadır:

Gelin hanım, kendisini kayınvalidesinin yerine koyacak. Eğer kendisi kayınvalide olsaydı, oğlu ve gelininden nasıl bir tavır beklerdi? Yine kayınvalide de kendini gelinin yerine koyup, eğer gelinken kayınvalidesinin beklediği tavrı, kendisi kayınvalide iken gösterebiliyorsa ne mutlu ona? (2002, s. 103).

Yukarıdaki ifadelerde üzerinde durulan empati duygusunun gelin ve kayınvalide ilişkilerinde temel alınmayışı kısır döngüler doğurmaktadır. Bu döngüler aracılığıyla da olumsuz gelin-kayınvalide anlatıları ve ön yargılar kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.

4.4.4. Gelin-kayınvalide çatışmasının sebepleri

Aileler arasında yaşanan anlaşmazlıklar dendiğinde akla ilk gelen anlaşmazlıklardan biri de aile bireyleri arasında bulunan kadınların sık sık beraber zaman geçirmelerine bağlı olarak gelin ve kayınvalide arasında yaşanan anlaşmazlıklardır (Yıldız, 2021, s. 82). Kan bağına dayalı akrabalık biçimlerinde ortak değerleri paylaşmaktan ötürü uyuşmazlıklar hemen çözüme kavuşturulurken; hısım akrabalığına dayalı aileye sonradan katılan bireyler için birbirleri arasında devamlı bir iletişim kurma zorunluluğu, anlaşmazlıklara sebep olabilmekte ve bu anlaşmazlıkların çözümü kimi zaman da kolay olmamaktadır (Yıldız, 2021, s. 72). Diğer bir ifadeyle aile içi ilişkilerde problemlerin büyütülmeden çözüldüğü, evlilik yoluyla kurulan akrabalık ilişkilerinde yaşanan problemlerin ise farklı yönere çekilerek büyütüldüğünü söylemek mümkündür.

Evlilik bağı ile kurulan akrabalık ilişkilerinde uyumsuzluklar daha çok gelin ve kayınvalide ilişkisinde görülmektedir. Bu uyumsuzlukların ortaya çıkışı farklı nedenlere bağlı olabilmektedir. Nitekim anaerki bir yapının bulunduğu bir aileye katılan yeni birey, anne tarafından onun gücünü kıran bir tehdit olarak algılanabilmektedir. Kimi zaman da anne ve oğul arasında kurulan bağın başka bir kadınla paylaşılıyor oluşu, annede kıskançlık yaratabilmektedir (Paş ve Kolluoğlu, 2020, s. 56).

Gelin-kayınvalide geçimsizliğine ilişkin sebepleri; toplumsal ve bireysel sebepler şeklinde ele almak mümkündür. Toplumsal sebepler; genelde kadına özelde geline ve kayınvalideye yüklenen roller ile çeşitli geleneklerin ve anlatıların bir miras gibi sonraki nesillere aktarılması şeklinde öne çıkmaktadır. Bireysel sebepler ise kişinin karakteri, eğitim durumu, yaşam deneyimine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Gelin ve kayınvalide çatışmasının zeminine bakıldığında kadınlar arasında bir güç mücadelesi görülmektedir. Nitekim ikisinin de mücadele alanını aynı erkek

oluşturmaktadır. Bu durum da kıskançlıklara ve paylaşımsızlıklara neden olmaktadır (Paş ve Kolluoğlu, 2020, s. 57). Bu nedenle anlaşmazlıklar genellikle gelin ile kayınvalide ya da damat ile kayınvalide etrafında toplanmaktadır. Kayınpeder ile gelin ya da kayınpeder ile damat ilişkisi, birçok anlatıda öne çıkan anlaşmazlık biçimini oluşturmamaktadır. Buna bağlı olarak toplumda sık görülen anlaşmazlık biçimi, gelin-kayınvalide geçimsizliğidir. Çekirdek aile kurumunun yaygınlaşmasıyla birlikte evli çiftlerin ebeveynlerinden ayrı bir eve çıkmaları, gelin ile kayınvalideyi çatışmaya götüren süreci görece düşürmektedir. Ancak geniş aile kurumunun geçerliliğini sürdürdüğü bölgeler de günümüzde bulunmaktadır (Kaya D., 2000, s. 341). Bununla birlikte aile kurumunun geçirdiği yapısal dönüşüm; gelin-kayınvalide ilişkisinde yaşanan çatışmaları sonlandırmamaktadır. Geline ve kayınvalideye yüklenen toplumsal rollerin devam ettiğini söylemek mümkündür.

Diğer yandan gelin ve kayınvalide ilişkilerinde sağlıklı bir iletişim yaşanmasının temel nedenlerinden biri; toplumun geline ve kayınvalideye yüklediği roller, onlardan beklenen davranışlar ve tutumlarla yakından ilgilidir (Oğurtan, 2019, s. 117). İbrahimoglu'na göre bu konu doğrudan toplumun ve bireyin kültür, kişilik ve bakış açısıyla ilgilidir. Akdeniz ülkelerinde karşılaşılmayan gelin-kayınvalide çatışması; eşitsizlik üzerine kurulu kadın-erkek ilişkilerinin yaşandığı Orta Doğu ülkelerinde yaygın bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte Asya ülkelerinde de kayınvalide çoğunlukla oğlu hakkındaki kararlarda etkin olmak istemektedir. Fakat Batı Avrupa'da bu şekilde bir kültüre çok az rastlanılmaktadır. Nitekim Batılı kadın, konumunu erkek çocuğu üzerinden belirlemeye ihtiyaç duymamaktadır (2015, s. 26). Ataerkilliğin yaygın olduğu Asya-Ortadoğu toplumlarında ve geleneksel değerlerin baskın olduğu Türkiye'nin bazı yerlerinde gelin ve kayınvalide arasında benzer ilişkiler yaşanabilmektedir. Bu topluluklarda kayınvalideler, gelinler üzerinde hegemonik bir güç kurmaktadır (Kaya T., 2019, s. 191).

Yukarıda da belirtildiği üzere gelin ve kayınvalide ilişkilerine, kadınlar arası ilişkiler olarak bakılsa da bu ilişki biçimlerinin temelini, kadın-erkek eşitsizliğinin oluşturduğu dikkat çekmektedir. Özellikle gücünü erkek çocuk üzerinden edinen ataerkil toplumlarda kadınlar için kadın-erkek eşitsizliği daha da fark edilir olmaktadır. Nitekim yetişkin kız ve erkek çocuklarının evliliği, anneler için aynı anlamı taşımamaktadır. Anneler, evlenen erkek çocukları üzerinde egemenliğini sürdürmek ve müdahale etmek

haklarını kendinde bulmaktadır. Gelin ve kayınvalide çatışmaları da kayınvalidelerin kendilerinde gördükleri bu haklar etrafında şekillenmektedir.

Gelin-kayınvalide ilişkilerini çatışmaya götüren temel sebeplerden bir diğeri de erkek üzerinde kurulmaya çalışılan hegemonya olmaktadır. Kayınvalide, büyütüp bu günlere getirdiği oğlu üzerindeki hegemonyasını, analık hakkı olarak öne sürmektedir. Gelinin iyiliği/kötülüğü, aile anlatısına uygunluğu/uygunsuzluğu konularından çok; kayınvalide açısından her zaman için var olması gereken şey, onun oğlu üzerindeki egemenliğidir. Buradan hareketle gelin-kayınvalide tartışmalarında kayınvalide, oğlunun kendini desteklemesini beklemektedir. Bu destek gelmediğinde analık hakkını oğluna karşı bir koz olarak kullanabilmektedir. Gelin açısından ise durum şu şekilde gelişmektedir: Kendi ailesini geride bırakıp başka bir ailenin öyküsü içine girmektedir. Bu yüzden eşinden de daha çok ilgi ve destek beklemektedir. Gelin ve kayınvalide arasındaki bu beklentilerin uzlaşamaması ve doyuma ulaşamaması; ailenin diğer kadın üyeleri eltiler ve görümceler tarafından da pekiştirilebilmektedir. (İbrahimoglu, 2015, s. 19).

Gelin-kayınvalide çatışmalarının kökeninde aynı zamanda ön yargılar da bulunmaktadır. Gelinin kayınvalidesine, kayınvalidenin gelinine karşı davranışlarını, ön yargılar belirlemektedir. Diğer bir deyişle gelin ve kayınvalide zihinlerindeki olumsuz peşin hükümlere göre birbirlerine yaklaşmaktadırlar. Bu yaklaşım da küçük problemleri, büyük çatışmalara dönüştürmektedir. Bir sebep yokken gelin kayınvalidesi, kayınvalide gelini için negatif fikirlere sahip olmakta ve birbirlerini düşman gibi görmektedirler. Bu durumun sonucu olarak çiftlerin, evliliğe giden süreçte kayınvalide ile birlikte yaşayıp yaşamayacakları konusu, tartışılan önemli konulardan biri olmaktadır (Aydın, 2011, s. 57). Öyle ki kayınvalide ile birlikte oturma düşüncesine gelinlerin çoğunlukla sıcak bakmayışı, ön yargılı yaklaşımların bir sonucu olmaktadır. Bu ön yargılı yaklaşımlar aracılığıyla; gelinin beğenilmeyen tutumları ve davranışları sonuçta elkızı oluşuyla, kayınvalidenin beğenilmeyen tutumları ve davranışları ise sonuçta kaynana oluşuyla normalleştirilmektedir.

Toplumda kayınvalidenin gelini üzerinde otorite kurmaya çalışması ve gelinin de özgür olma isteği gelin-kayınvalide çatışmasının bir diğer sebeplerindendir. Başka bir anlatımla kayınvalide yaşça büyüklüğü, deneyimleri ve erkek annesi olmasından ötürü gelininden kendine itaat etmesini beklemektedir. Yeni evlenen gelin ise kayınvalidesine

bağımlı olmak yerine kendi kararlarına göre yaşamak, bağımsız olmak istemektedir. Bu isteklerin çakışması, gelinin ve kayınvalidenin birbirlerine mesafeli davranmasına yol açmaktadır (Aydın, 2011, s. 57). Bununla birlikte gelin ve kayınvalide arasında kuşak farkı da bulunmaktadır. Kuşak farkına bağlı olarak değerler, bakış açıları, beklentiler değişmektedir. Bu sebeple gelinlerin kayınvalidelerinin isteklerini anlamaları ve kayınvalidelerin de gelinlerinin isteklerini anlamaları güçleşmektedir. Özellikle gelinlerin ve kayınvalidelerin farklı kültürel birikimlere sahip oluşu, kültürel uyumsuzluğu doğurmaktadır.

Gelin ve kayınvalide arasındaki kültürel uyumsuzluk, gelin-kayınvalide iletişimini sekteye uğratabilmektedir (İbrahimoglu, 2015, s. 21). Gelinin kültürel sermayesinin, kayınvalidenin sermayesinden daha fazla olması; hayata bakış açılarını, evlilik kurumundan beklentilerini, değişen sosyokültürel yapıya uyumu etkilemektedir. Çatışmanın bu bağlamda ana eksenini gelin-kayınvalide arasındaki yaş ve nesil farkı oluşturmaktadır. Başka bir anlatımla gelin-kayınvalide çatışması, eski ve yeni değerlerin çakıştığı bir kuşak çatışmasına dönüşebilmektedir. Görüş farklılıkları; anlayış gösterilmediğinde, sert bir dille eleştirildiğinde, diğer kimselere de farklı aktarıldığında gelin ve kayınvalide ilişkisini onarımı zor bir şekilde zedeleyebilmektedir.

Denklik konusu bağlamında evlilikler söz konusu olduğunda çoğunlukla kullanılan atasözlerinden biri olan “davul bile dengi dengine çalar” sözü Güncel Türkçe Sözlüğünde; “evlenecek kimselerin birbirine denk olması gerektiği” şeklinde tanımlanmaktadır. Toplumda bu atasözü yönünde, egemen olan bir düşünce tarzı bulunmaktadır (Yıldız, 2021, s. 81). Nitekim kayınvalideler de oğullarına denk bir gelin istemektedirler. Bu isteğin sonucu olarak “istenmeyen gelin” şeklinde gelinler, kategorize edilebilmektedir. Kayınvalideler oğullarının isteğine rıza gösterse de bu isteksizlik, kayınvalidenin gelinine olan tavırlarını etkileyebilmektedir. Kimi zaman da gelinler, yeni bir üyesi oldukları eşlerinin ailelerini kendilerine denk bulmamaktadırlar. Aile bireylerini küçümseyiş ve kibirlenme, ailevi ilişkilerde çatışmayı kendiliğinden doğurmaktadır (Çalışkan, 2002, s. 114). Bu durumda kültürel sermaye öne çıkmaktadır. Tarafların paylaştığı kültürel sermayenin birbirine yakın oluşu, taraflar arasındaki iletişimlerini ve ilişkileri kolaylaştırmaktadır. Aynı şekilde tarafların paylaştığı kültürel sermayenin birbirinden uzak oluşu, taraflar arasındaki iletişimlerini ve ilişkileri de zorlaştırmaktadır.

Kuşak çatışmasına bağlı olarak yeni nesil, harcamalarını doğal bulurken; önceki nesil bu harcamaları savurganlık olarak da tanımlayabilmektedir. Değişen değer yargıları ve geleneksel olmayan başka yaşam biçimleri, nesillerin birbirlerine bakışını etkilemektedir. Öyle ki kayınvalideler, bir zamanlar kendi kayınvalidelerine yapmış oldukları gelinliği kendi gelinlerinden de bekleyebilmektedir. Bu beklenti karşılanmadığında hayal kırıklığı yaşanmaktadır. Bununla birlikte kayınvalide, gelininin oğluyla kendi ilgilendiği şekilde ilgilenmediği kanaatine vardığında da görüş farklılıkları, ilişkileri çatışmalara götürebilmektedir. (Çalışkan, 2002, s. 153-165).

Gelin-kayınvalide anlaşmazlığında damat ise bir denge mekanizması işlevi görmektedir. Bir yanda annesi, diğer yanda eşi bulunmaktadır. Söz konusu birey ne annesini ne de eşini karşısına almak istemediğinde, gelin-kayınvalide çatışmasının dışında kalmayı tercih etmektedir. Diğer yandan birey; annesinin ve eşinin istekleri, beklentileri arasında bir denge yaratır ve birbirlerine karşı davranışlarının uyumlu, fedakâr olma duygularını onlara aşılsa toplumsal sorun olarak beliren bu konu bütünüyle çözüme kavuşabilecek ya da daha önemsiz bir konu haline gelebilecektir (İbrahimoğlu, 2015, s. 21).

Gelin-kayınvalide arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve kavgalardan dolayı zarar gören taraf yalnız gelin ve kayınvalide gibi görünmekle birlikte diğer aile üyeleri de bu kavgalardan negatif bir şekilde etkilenmektedir. Özellikle çatışmanın merkezinde yer alan oğul/eş, kadınlar arasında bir denge mekanizmasını sağlayamadığında seçim yapmak zorunda kalmaktadır. Diğer yandan çocuklarda anneleri ve babaanneleri arasındaki kavgalara maruz kalmakta ve tartışmalardan olumsuz olarak etkilenmektedir. Sevgiye ihtiyaç duydukları bir zamanda kavgaya, kötü olaylara şahit olarak büyümektedirler. Toplum da gelin-kayınvalide çatışmasından olumsuz etkilenerek, evlilik hakkında ön yargılarla yüklü fikirlere yönlendirilmektedir. Aynı zamanda gelin-kayınvalide ile ilgili yapılan dedikodular, toplumun huzurunu zedeleyerek aile kurumunu da yıpratmaktadır (Aydın, 2011, s. 58).

4.4.5. Gelin ve kayınvalide stereotipleri

Güncel Türkçe Sözlüğünde stereotip kavramı; “sosyal bir grubun içinde olan ve içinde bulunduğu grubu en iyi temsil eden özellikleri taşıyan, örnek gösterilebilecek kişi, basmakalıp düşünce” biçiminde tanımlanmaktadır.

Zihindeki şablonlar, kalıplaşmış ifadeler şeklinde anlatılan stereotiplerin kendilerine özgü, diğer bir deyişle kendilerini stereotip yapan bazı nitelikleri bulunmaktadır. Stereotiplere ilişkin yargılar pozitif ya da negatif ölçütler taşıyabilir. Aynı zamanda sözlü kültürün bir ürünü olarak değerlendirilen stereotipler, ortaya çıktıkları toplumun geleneksel değerlerini de yansıtmaktadırlar. Stereotipleştirmede ön yargılara da başvurulduğundan kullanılan ifadeler her zaman gerçeklikle bir benzerlik taşımamaktadır. Stereotiplerle ilgili zihinde oluşturulan kalıplar değişikliğe zıt bir dayanıklılığa sahiptir. Bu yüzden stereotipleri dönüştürmek güçtür. Çoğunlukla sıradan bilgi içeren stereotipler, rastgele olaylarla ilgili ön yargılara dayalı birçok düşüncenin yaygınlaşmasına olanak tanımakta ve toplumda iyi olarak nitelendirilmeyen ifadeleri ise güçlendirmektedirler. İnsanlar arasındaki mevcut kullanımla birlikte işitilen kalıp yargılar ilerleyen süreçte tutumlarda ve davranışlarda da kendine yer bulmaktadır (Apalı, 2011, s. 52-53).

Toplumsal sistem, kendi ürettiği normlar aracılığıyla aile ilişkilerini de biçimlendirmektedir. Toplum tarafından biçimlendirilen, kalıpsallaşmış ailevi ilişkiler nesiller boyunca aktarılmaktadır. Gelinlere ve kayınvalidelere yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri, aralarındaki anlaşmazlıklar; kitle iletişim araçlarında yayınlanan farklı programlarda tema olarak seçilebilmektedir (Çekiç Akyol, Akyol, Kılınç, 2019, s. 133). Böylece gelin-kaynana çatışmasının medyadaki sunumlarında gelinin ve kayınvalidenin stereotipleştirildiğini söylemek mümkündür. Bu stereotipleştirme ya oğul/eş üzerinden kurgulanmakta ya da ev içi iktidar mücadelesi üzerinden kurgulanmaktadır.

Stereotiplerin devamlılığının sağlanmasında kitle iletişim araçları etkin bir rol oynamaktadır. Televizyonda yayınlanan dizi, film, reklam ve programlarda yer alan kalıplaşmış gelin ve kayınvalide tiplerini toplumsal anlatılardaki gelin-kayınvalide stereotipleri üzerinden şekillenmektedir (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 8). Nitekim toplumsal anlatılarda da önemli bir yeri olan gelinler ve kayınvalideler ile ilgili stereotipler bulunmaktadır.

Gelin ve kayınvalide ilişkilerine yönelik toplumda kalıplaşmış birtakım ön yargılar bulunmaktadır. Gelin adayları, kayınvalidelerle ilgili olumlu olmayan yargıları; kitle iletişim araçları, nesilden nesile aktarıla gelen anlatılar, yakın çevredeki insanlardan dinlenen tecrübeler aracılığıyla öğrenmektedir. Kayınvalidelere yönelik öğrenilen bu ön yargılar kadınların zihinlerindeki kayınvalide kalıbını şekillendirmekte ve kadınlar bu kalıpları ilerleyen süreçte kendi kayınvalidelerine yükleyebilmektedir. Diğer yandan gelinler için de ön yargılara sahip olan kayınvalideler, gelinlere yönelik kalıp yargıları kendi gelinlerine yöneltme eğilimine girebilmektedir. Ön yargılar ekseninde oluşan ve gelişen gelin-kayınvalide ilişkilerinde birbirlerine kişisel nitelikler etrafında yaklaşmayan gelinler ve kayınvalideler, dolayısı ile birbirlerine anlatıla gelen stereotipleşmiş kişiler olarak yaklaşmaktadırlar (Kaya T. , 2019, s. 189).

Aile içi iletişimde gelin-kayınvalide ilişkileri önemli bir yerde bulunmaktadır. Oysaki gelin-kayınvalide ilişkileri dendiğinde akla tartışma ve çatışmalar gelmektedir. Gelin ve kayınvalide çekişmeleri tarihsel süreçten günümüze değin bir problem olarak devam edegelmiştir. Nitekim halk hikâyeleri, maniler, atasözleri, deyimler, sinema filmleri, televizyon programları, romanlar, türküler, fıkralar, dedikodular; gelin-kayınvalide ilişkisine dair birçok iz taşımaktadır. Bu anlatılarda toplumda gelin ve kayınvalidenin geçinemeyeceği, birbirlerini sevmeyeceği yönünde bir algı sunulmaktadır (Aydın, 2011, s. 56). Bu sebeple kayınvalideler “sevilmeyen kaynana”, gelinler ise “istenmeyen gelin” olarak yansıtılmakta ve gelin-kayınvalide anlaşmazlığı meşrulaştırılmaktadır. İyi anlaşılan gelin ve kayınvalide ikilisi diğer insanlarca şaşkınlıkla karşılanmakta, bu durum bir istisna olarak değerlendirilmektedir (Şişman, 2017, s. 19). Nitekim genel kanı gelin ve kayınvalidenin geçimsizliği üzerinedir. Konuyla ilgili sosyal anlatılar, kitle iletişim araçları aracılığıyla bu kanı üzerinden tekrar üretilmektedir.

Geçmişten bugüne akrabaların ve anne-babaların evlilik üzerindeki olumsuz etkileri ön yargılarla dolu bir şekilde anlatıla gelmiştir. Bir sonraki nesil de bu yargılarla birlikte büyümektedir. Bundan dolayı genç nesil, ön yargıyla olumsuz olayları yaşamamanın yolunun akrabalarından ve ebeveynlerden uzak bir aile ortamı olduğu düşüncesine kanaat getirmektedir (Oğurtan, 2019, s. 116). Örneğin kayınvalide ya da kaynana, sürekli olumsuz anlamlar yüklenen bir kelimedir (Strauss, 1997, s. 1). Strauss, kayınvalidelere yüklenen bu olumsuz anlamları şöyle sıralamaktadır:

Kayınvalideler her şeye karışırlar.

Kayınvalideler eleştiricidirler.

Kayınvalideler evliliği tehlikeye sokarlar.

Kayınvalideler hükmedicidirler.

Kayınvalideler rekabetçidirler.

Kayınvalideler sadece çocuk bakmaya yararlar.

Kayınvalideler gelinleri/damatları, oğullarına/kızlarına layık görmezler.

Kayınvalideler verici değil alıcıdırlar.

Kayınvalideler kusur kabul etmezler.

Kayınvalideler daima bir yabancı olarak kalmalıdırlar (1997, s. 5).

Yukarıdaki kayınvalidelerin kişiliklerine yüklenen değerlere bakıldığında, bu değerler kayınvalideleri genellemektedir. Bir diğer ifadeyle her kayınvalidenin böyle tutumlara ve davranışlara sahip olacağına ilişkin bir genelleme sunulmaktadır. Dolayısı ile kayınvalidenin stereotipleşmesi, herkesin hem fikir olduğu bu genel değerler etrafında oluşmaktadır.

4.4.6. Medyada gelin ve kayınvalide temsilleri

Topluma bir ayna işlevi gören kitle iletişim araçları, toplumsal kabulleri ve değerleri tekrar üretmektedir. Toplumda birer kayınvalide ya da gelin olan kadınların günlük hayatta yaşadıkları problemler kitle iletişim araçlarına diğer bir deyişle medyaya da yansımaktadır. Medyada çoğunlukla kayınvalideler birçok şeye müdahale eden ve gelinine ya da damadına eziyet eden bir karakter olarak yer alırken gelinler ise aileyi parçalayan bir karakter olarak gösterilmektedir. Gelinin ve kayınvalidenin bu şekilde temsil edilmesi, izler kitleye gelinlerin denetlenmesi ve bu denetleme görevinin kayınvalideler tarafından üstlenilmesi fikrini aşılıyarak kayınvalidenin gelini üzerindeki gücünü haklı göstermektedir (Kaya T. , 2019, s. 187). Diğer yandan medya tarafından gelin ve kayınvalide geçimsizliği tekrar üretilerek gelin-kayınvalide ilişkilerine yönelik ön yargıları meşrulaştırıcı bir görev üstlenilmektedir. Buna bağlı olarak ailevi ilişkiler de zedelenmektedir.

Günümüze kadar anlatıla gelen sözlü kültür ürünleri, romanlar, dizi ve filmler; gelin-kayınvalide geçimsizliğini anlamlandırabilmek için yeterli bilgi içermektedir (Altunsu Sönmez, 2019, s. 1164). Televizyon dizilerinde, sinema filmlerinde,

romanlarda, reklamlarda, karikatürlerde dahi gelin ve kayınvalide kültürel olarak yan yana değil, karşı karşıya konumlandırılmaktadır. Yüzyıllardır anlatıla gelen gelin-kayınvalide ilişkilerinin kitle iletişim araçlarında da dillendirilmesi; karşıt konumlarına inanılabilirlik etkisini arttırmaktadır.

Diğer yandan gelin ve kayınvalide ilişkilerini de barındıran ailevi ilişkiler mahrem üzerine kuruludur. Özel yaşamın gizliliğine dayanan mahremiyet kavramından dolayı televizyon programları; niteliği belirsiz kitlelerin seyrine sunulan ailevi problemlerin ortaya konulduğu ve çözüme kavuşturulduğu bir ortamı ifade etmemektedir. Nitekim bu durum, aile hayatının gizliliği ve özel hayatın mahremiyeti ile de örtüşmemektedir. Bireylerin konutlarında yaşanan mahrem olaylar televizyon yayınlarına kameralar aracılığıyla yansıtılmamakla birlikte; bireyler mahremlerini televizyon programlarında doğrudan kendileri anlatmaktadır. Diğer bir söyleyişle bireylerin evlerinde mahremlerine değin kaydeden kameralar bulunmaz iken, bireyler ev içinde yaşanan olayları sözlü şekilde kendileri seyirciye aktarmaktadır. Bu aktarım sürecine bazen programı yapan ve sunan kimseler aracılığıyla abartı unsuru da eklenmektedir. Böylece izlenme oranlarının artırılması hedeflenmekte ve olaylar ana çizgisinden uzaklaşıp yapay bir görünüm almaktadır. Aynı zamanda bu yapay görünüm, izler kitleye bir gerçeklik gibi sunulmaktadır (Geçer, 2015, s.172-174).

Televizyon yayınlarında zaman zaman gelin ve kayınvalide ya da damat ve kayınvalide ilişkileri; reklam, dizi ve filmlerde konu edilmektedir (Karacan, 2002, s. 117). Nitekim 1974 yılında yayınlanan ilk yerli televizyon dizisinin adı da Kaynanalar'dır (Özsoy, 2011, s. 140). Kaynanalar dizisiyle başlayan dizi furyasını; Ruhsar (1998), Ayrılış da Beraberiz (1999), Zerde (2002), En Son Babalar Duyar (2002), Anne Babamla Evlensene (2002), Asmalı Konak (2002), Aliye (2004), Haziran Gecesi (2004), Büyük Yalan (2004), Avrupa Yakası (2004), Yaprak Dökümü (2005), Ezo Gelin (2006), Benim Annem Bir Melek (2008), İstanbullu Gelin (2017), Yeni Gelin (2017), Bir Zamanlar Çukurova (2018) gibi diziler günümüze değin takip edegelmiştir. Anılan dizilerde gelin-kayınvalide ilişkilerine dair olumsuz anlatıları gözlemlemek mümkündür.

Bununla birlikte geçmişten günümüze televizyon kanallarında gelin ve/veya kayınvalide temalı yarışma programları da yayınlanmış ve yayınlanmaya devam etmektedir. Bu tür programlara örnek olarak şu programlar verilebilir: Size Anne Diyebilir Miyim? (2004), Gelinim Olur Musun? (2005), Yabancı Gelin (2009), Kaynana

Gelin Seda'ya Gelin (2013), Gelin Evi (2015), Gelinim Mutfakta (2018), Bugün Düğünümüz Var (2018), Damat Bayıldı (2019), Anneler ve Gelinler (2019), Asuman'la Sevgili Dünürüm (2020), Zahide Yetiş'le Gelin Görün (2020), Zuhul Topal'la Sofrada (2020).

Diğer yandan medyatik gelinlerin ve medyatik kaynanaların bu programlar sonucu oluştuğunu belirtmek gerekmektedir. Nitekim “Gelinim Olur Musun?” programıyla ünlenen “Semra Kaynana”, medyatik kayınvalidelere örnek olarak verilebilir. Gelin-kayınvalide temalı televizyon programları aracılığıyla Türk toplumundaki evlilik birliği ve aile kurumları, aile kültürü, aile içi statüler ve roller, kültürel pratikler yeniden işlenerek izleyicilere aktarılmaktadır.

Tüm bu bağlamda da belirli öykü ve program biçimleri seyirciler tarafından çok izlendiğinde, diğer kanallar aynı biçim ve öyküye sahip benzer programları hazırlamakta ve yayınlamaktadır (Geçer, 2015, s. 98). Öyle ki gelin ve kayınvalide arasında yaşananlar toplumsal açıdan merak uyandırıcı görülmektedir. Nitekim gelin ve kayınvalide ilişkisi özünde aile hayatının gizliliğini içermektedir. Diğer bir ifadeyle bireylerin anlaşması ya da anlaşamaması, birbirlerini sevmesi ya da sevmemesi, birbirleri hakkında ne düşündükleri mahremle ilgili konular olduğundan dolayı toplumun diğer bireyleri tarafından da merak edilmektedir. Gelinin aileye uyup sağlayıp sağlayamadığı, kayınvalidesi ile geçinip geçinemediği, istenilen ya da istenilmeyen gelin olup olmadığı konuları toplumun ürettiği dedikodular arasında önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısı ile bu tür programların gelinleri ve kayınvalideleri tema olarak seçmeleri, onların ilişkilerine duyulan merak unsurundan ve dedikodu yapmaya elverişli konular olmalarından kaynaklandığını ifade etmek mümkündür.

Diğer yandan ailevi ilişkilerin ve değerlerin; mahrem konular paylaşılarak, kavga edilerek ve birbirlerine ithamlarda bulunularak izleyici kitleye sunulması programların tepki çekmesine de neden olmaktadır. Örneğin Psikiyatrist Prof. Dr. Arif Verimli'nin topluma olumsuz örnekler oluşturduğu öne sürülen bu tür yayınlara yönelik eleştirisi şu şekildedir:

“Bu programları izleyen kadınlarımız kendi sorunlarını unutup izledikleri kişileri kendilerine örnek alıyor ve uyuşuyorlar. Türk kadınları kendilerini daha gergin ve sinirli yapan bu programları izlememeli. Kadınlarımız bu insanların yarışmacı olduğunu, televizyon

kutusunun da sanal bir kutu olduğunu unutmasınlar. Maalesef ki toplumumuzda son derece fazla görülen gelin-kaynana gerginlikleri bu programlarla alevleniyor.”¹⁷

Bununla birlikte Radyo ve Televizyon Üst Kurulu; “Gelinim Mutfakta” programında gelinlerin ve kayınvalidelerin birbirlerine sık sık suçlayıcı ithamlarda bulunmaları sebebiyle topluma olumsuz örnek oluşturacağı kanaatine vararak, 2018 yılında söz konusu programa idari para cezası uygulamıştır.¹⁸ Nitekim gazeteci ve yazar Yüksel Aytuğ da köşe yazısında yer verdiği “Gelinim Mutfakta” programını “ağız dalaşı” olarak tanımlamıştır. Yazar programı “ağız dalaşı” olarak tanımlayışını köşe yazısında şu şekilde açıklamaktadır:

“O gelin bir diğerini beğenmiyor, konuşmalarını taklit ederek onu küçümsüyor. Beriki bu sefer daha ağır ifadelerle kendisini aşağılayan geline ve kaynanasına saldırıyor. Saldırılan kaynana durur mu? Daha baskın şekilde o da giriyor. Kızgınlıklar, aşağılamalar, çirkinlikler havada uçuşuyor.”¹⁹

Tüm bu ifadelerde de görüldüğü üzere medyada gelin ve kayınvalide ilişkileri, dolayısı ile aile ilişkileri genellikle olumlu olmayan anlatılar üzerinden ilerlemektedir. Aynı zamanda kadın ve erkek ilişkilerini de yansıtan bu anlatılar, kadının ve erkeğin toplumsal konumuna da işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında şekillenen bu toplumsal konumlar ise kadın-erkek eşitsizliğinin tekrar üretilmesine neden olmaktadır.

Kısaca kitle iletişim araçları bağlamında denilebilir ki; küreselleşen modern dünyanın getirilerini geniş kitlelere ulaştıran televizyon, diğer yandan da toplumsal kabulleri, değer yargılarını dönüştürebilmektedir. Özellikle yayınlanan diziler, reklamlar ve programlar aracılığıyla farklı bakış açıları, yeni değer yargıları kitlelere sunulmaktadır. Kitlelerin maruz kaldığı bu yargılar, toplumu kültürel anlamda bir değişime sürüklemektedir. İzler kitle, çoğu zaman sahip olduğu değer yargılarının uğradığı değişimin ve kaybettiği bazı değer yargılarının bilincinde olamamaktadır (Cereci, 2016, s. 127).

¹⁷<https://www.yenisafak.com/gundem/turk-kadinina-gelin-kaynana-narkozu-2686317>
(Erişim Tarihi: 12.11.2021)

¹⁸<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/rtuk-gelin-kaynana-atismasini-affetmedi/1220574>
(Erişim Tarihi: 12.11.2021)

¹⁹<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/gunaydin/aytug/2018/07/14/agzimizin-tadini-kaciran-yemek-programi>
(Erişim Tarihi: 12.11.2021)

5. GELİN VE KAYINVALİDE TEMALİ TELEVİZYON PROGRAMLARI

“Televizyon Programlarında Gelin-Kayınvalide İlişkilerinin Sunumu” adlı bu tez çalışmasında Damat Bayıldı, Zahide Yetiş’le Gelin Görün, Gelinim Mutfakta adlı programlar ele alınmıştır. Bu programlardan elde edilen veriler; beş alt başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklar şu şekildedir: program formatı, gelin temsilleri, kayınvalide temsilleri, gelin-kayınvalide ilişkileri ve gelin-kayınvalide ilişkileri ekseninde toplumsal cinsiyet.

Basit tesadüfî örnekleme yöntemi ile ardışık yıllardan seçilen programlar, kanalların resmî internet siteleri ve YouTube video paylaşım sitesi aracılığı ile izlenmiştir. Elde edilen veriler söylem analizi yöntemi ile açıklanmaya çalışılmıştır.

5.1. Damat Bayıldı Program Formatı

Damat Bayıldı programı; 26 Ağustos-18 Ekim 2019 tarihleri arasında Show TV’de hafta içi her gün 16.00-18.45 saatleri arasında yayınlanan, sunuculuğunu Onur Büyüktopçu’nun yaptığı bir yarışma programıdır. Yerli formata sahip programı özetle şu şekilde anlatmak mümkündür: Programa beş gelin, eşleri ve kayınvalideleri ile birlikte katılmaktadır. Her gün bir gelin kayınvalidesi ile birlikte seçtikleri bir menüyü, kendilerine verilen süre içinde hazırlamak zorundadır. Aynı zamanda stüdyo içinde bulunan marketten gelinin ve kayınvalidenin aynı anda ve iki dakikalık sürede yemek malzemelerini, eksiksiz bir şekilde almaları gerekmektedir. Yarışmacılar alışveriş malzemelerini eksik alırlarsa yemek yapımında kendilerine verilen süreden iki dakika düşürülmektedir. Gelinler kırmızı mutfakta, kayınvalideler ise mavi mutfakta yemeklerini pişirmektedir. Gelinler, yarışan gelinin mutfağını görebilecek şekilde “gelinler odası”nda otururken; kayınvalideler de yarışan kayınvalidenin mutfağını görebilecek şekilde “kaynanalar odası”nda oturmaktadır. Programda “damada sorduk” adlı bir soru-cevap bölümü de yer almaktadır. Bu bölümde gelin ve kayınvalide yemeklerini yaparken, onlara ayrı ayrı damadın nasıl cevap verdiğine ilişkin bazı sorular sorulmaktadır. Gelin ve kayınvalide, damadın kendine yöneltilen sorulara ne şekilde cevap verdiğini tahmin etmeye çalışmaktadır. Doğru tahminde bulunamayan geline ya da kayınvalideye ceza verilmektedir. Bu cezalar yemek yapımında bir elinde iki kilogramlık dambıl taşımak, bir elini iple bağlamak gibi yemek hazırlama sürecini yavaşlatan cezalar

şeklinde olmaktadır. Yemek yapımı için verilen süre sona erdiğinde gelinin hazırladığı yemekler, diğer gelinler tarafından; kayınvalidenin hazırladığı yemekler de diğer kayınvalideler tarafından tadılıp ortak bir kararla puanlandırılmaktadır. Sunucu ise hem gelinin hem de kayınvalidenin yemeklerini tadıp iki yarışmacıya ortak bir puan vermektedir. Puanlama 1'den 10'a kadardır. Programın sonuna doğru gelinin ve kayınvalidenin yemekleri damada sunulmaktadır. Damat hangi yemeği kimin yaptığını tahmin etmeye çalışmaktadır. Tahmin sonucuna göre bir çeyrek altını beğendiği tabağın önüne koymakta ve her gün bir çeyrek altın, geline ya da kayınvalideye verilmektedir. Cuma günü ise çeyrek altınla beraber hafta içi en çok puanı toplayan geline ve kayınvalideye büyük ödül olarak beş tam altın verilmektedir. Bu sebeple yarışma boyunca gelin ve kayınvalide; hem birbirlerine rakip hem de bir ekip olmaktadır.

Programı yayınlayan kanalın resmî internet sitesinde ise programın tanıtımı şu şekilde yapılmıştır:

“Yapımcılığını DNCC Medya’nın yaptığı ‘Damat Bayıldı’ 26 Ağustos Pazartesi günü saat 16.00’da Show TV’de ekran yolcuğuna başlıyor. Yemeklerin lezzetinden emin 5 kaynana, kazanma konusunda iddialı 5 gelin ve her şeyden habersiz bir damat! Onlar hem rakip hem de birer takımlar. Damadın seçimi günün kazananını, verilen puanlar ise haftanın galibini belirleyecek ve bir aile tam altınların sahibi olacak! Onur Büyüktopçu’nun muhteşem sunumuyla Show TV’de ekrana gelecek programda ünlü sunucu hem aile arasındaki dengeleri sağlamaya çalışacak, hem de yemekler yapılırken sorduğu sorularla yarışmacılara ter döktürecek! Kaynanaların yemek konusundaki engin tecrübeleri mi yoksa gelinlerin el becerileri mi kazanacak? Damatlar annelerinin yemeklerine mi yoksa eşlerinin yemeklerine mi bayılacak? ‘Damat Bayıldı’ da tempo asla düşmeyecek ve bu çekişme zaman zaman gergin bir hal alırken zaman zaman ekran başındaki herkesi güldürecek!”²⁰

Yarışmaya katılım için hazırlanan başvuru formunda, kişilerden şu soruların cevaplandırılması istenmektedir: Adı, soyadı, doğum tarihi ve yeri, yaşadığı yer, iletişim numaraları, adres, meslek, programa başvurma amacı, eşiyile tanışma şekli, evlilik süresi, kayınvalidesi ile aran nasıl olduğu, yemek yapmayı sevip sevmediği, en iyi ve en kötü yaptığı üç yemek, damadın eşinin mi yoksa annesinin mi yemeklerini daha çok beğendiği, kayınvalide/gelin/damat ile aran nasıl olduğunun bir cümle ile anlatılması, daha önce başka bir yarışmaya katılıp katılmadığı, büyük ödül ile ne yapılmak istendiği, hayatında

²⁰<https://www.showtv.com.tr/programlar/fragman/damat-bayildi-bugun-show-tvde-basliyor/82889>
(Erişim Tarihi: 13.10.2021)

en mutlu olunan anın ne olduğu, kaç çocuk sahibi olunduğu ve çocukların isimleri, üçer kelime ile kişinin kendini/damadı/kayınvalideyi anlatması.²¹

Bu çalışmada 2-6 Eylül 2019 tarihleri arasında yayınlanan beş program izlenmiş ve analiz edilmiştir.

Bir hafta boyunca yarışan yarışmacıların bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5.1. “Damat Bayıldı” programı yarışmacı bilgileri

Tarih	Kayınvalidenin adı	Gelinin adı	Gelinin evlilik süresi	Oturma biçimleri	Çeyrek altının sahibi
2 Eylül 2019	Gülfem	Ezgi	Sözlü	Ayrı evlerde	Gelin
3 Eylül 2019	Hülya	Yeliz	Üç yıllık evli	Aynı apartmanda altlı-üstlü	Kayınvalide
4 Eylül 2019	Rukiye	Fatoş	İki yıllık evli	Ayrı evlerde	Gelin
5 Eylül 2019	Emine	Şüheda	İki yıllık evli	Kayınvalide ile birlikte	Gelin
6 Eylül 2019	Azize	Özge	Sözlü	Ayrı evlerde	Kayınvalide

5.1.1. Damat Bayıldı programında gelin temsilleri

Genel olarak toplumun zihninde gelin olmak ile ilgili birtakım şablonlar yer almaktadır. Bu şablonlar; geline yüklenen toplumsal rolleri içermekte ve ideal olan gelini tanımlamaktadır. Bu sebeple gelinlere yöneltilen her türlü eleştiri, toplumsal hafızada yer edinmiş ideal gelin ya da ideal kadın söylemleri üzerinden yapılmakta ve toplumsal bir nitelik taşımaktadır.

Bir gelinin; toplumun zihninde yer edinmiş kriterlere uygun olması, diğer bir ifadeyle ideal bir gelin olması için taşınması gereken bazı özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler, “Damat Bayıldı” programında gelinler ya da kayınvalideler tarafından dile getirilen konulardan birini oluşturmaktadır. Programda gelinlerin; annelik, adap, el

²¹<https://www.showtv.com.tr/basvuru/damat-bayildi> (Erişim Tarihi: 13.10.2021)

lezzeti, marifet, büyüklere saygı kavramları ile öne çıktığı görülmektedir. Örneğin 3 Eylül 2019 tarihli yayında kuaföre sık gitmekle eleştirilen Özge geline, Fatoş gelinin: “Anneysen anne gibi olacaksın, sürekli saçınla başınla oynayamazsın” söylemi özelde gelin olmaya, genelde ise hem gelin hem de kadın olmaya bakışın bir göstergesidir. Bu göstergelerle ideal gelin/ ideal kadın inşa edilmektedir. Diğer yandan 5 Eylül 2019 tarihli programda Şüheda gelinin: “Gelin dediğin biraz adaplı olur” ifadesi de idealize edilen gelin/kadın figürüne gönderme yapmaktadır. Anne olan bir gelinin dış görünüşü ile uğraşıyor olması ve adaplı davranmaması, yine gelinler tarafından hoş karşılanmayan durumları oluşturmaktadır.

Diğer yandan gelinlerin, kayınvalidelere yaklaşımının nasıl olması gerektiği ve kayınvalidelerin karakterleri ile ilgili görüşler programda kayınvalideler tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: “Biz kaynanalar konuşuruz.” (2.9.2021), “Gelinlerde hep bir memnuniyetsizlik var.” (3.9.2021), “Bir gelin kayınvalidesine nasıl bağırabilir ya? Ben şok oldum, gözlerim doldu. Benim gelinim böyle bir şey yapamaz bana. Yapmaz da zaten öyle bir saygısızlık.” (3.09.2021), “Bir güler yüzü var, misafirim geldiği zaman saygı duyarak kahvesini, çayını, ikramını dört dörtlük yapıyor. O benim için baş tacı.” (6.09.2019). Bu düşüncelerden hareketle ideal gelin; anne ise anne gibi davranan, dış görünüşü ile az uğraşan, adaplı olan, memnuniyetsizlik hissine sahip olmayan, kayınvalidesine karşı yüksek sesle konuşmayan, güler yüzlü, hizmette kusur etmeyen, saygılı bir kadın olarak temsil edilmektedir.

Diğer yandan özellikle egzogamik evliliklerde kadınlar için kullanılan “elkızı” tabiri de geline bakışı anlamlandırabilmek açısından değinilmesi gereken bir diğer konuyu ifade etmektedir. Örneğin 4 Eylül 2019 tarihli programda Rukiye kayınvalidenin: “Bana açacak derdini, el kızına mı açılacak?” ifadesi, gelinin en nihayetinde “elkızı” olarak görüldüğünün bir göstergesidir. Bu sebeple gelinler, toplumun onlara yüklediği “elkızı” deyiimiyle programlarda temsil edilmeye devam etmektedir. Bu bakış açısının sonucu olarak kayınvalide, gelininin “elkızı” olduğunu oğluna hatırlatmakta ve oğlunun gözünde gelini öteleyip kendini öne çekmek istemektedir. Bununla birlikte kayınvalide aile içinde daha çok değişmeyen bir konumu, anneliği ifade ederken; gelin ise daha çok o aile içinde sürekli bir “elkızı” konumunda olmayı ifade etmektedir.

5.1.2. Damat Bayıldı programında kayınvalide temsilleri

Toplumsal hafızada şablonlar taşıyan bir diğer kişiliği kayınvalideler oluşturmaktadır. “Damat Bayıldı” programında kayınvalideler; kendi gelinini seçemeyen dolayısı ile oğlunun evlilik kararına rıza göstermek zorunda kalan, gelinlerinden saygı bekleyen, tecrübeli ev kadınları olan ve otoriter yanları öne çıkan kimseler olarak temsil edilmektedir.

Yetişkin çocuklarının evliliği bağlamında bakıldığında kayınvalideler için kendilerini kayınvalide yapacak gelinleri, ayrı bir önem taşımaktadır. Görücü usulü evliliklerde ailelerin isteği ve onayı daha ön plana çıkmakta iken evlilik biçimlerindeki değişimlerle birlikte evliliğe ve evleneceği kişiye karar verme rolü, ebeveynlerden yetişkin bireylere doğru bir geçiş yaşamıştır. Böylece özellikle ebeveynler, evlilik çağındaki çocukları üzerindeki kontrollerini büyük ölçüde kaybetmiştir. Diğer yandan kayınvalideler için gelinlerinin taşıyacağı kriterler günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Örneğin gelin seçme işinde çoğunlukla önemsenen kriterlerden biri yaştır. Türk gelenek ve göreneklerinde, kimi koşullarda tersinin yaşandığı görülse de evlilikte gelinin erkekten yaş olarak küçük olması beklenen bir özelliktir (Yıldız, 2021, s. 74). Nitekim 2 Eylül 2019 tarihinde yayınlanan programda oğul, yaş farkından dolayı annesini evliliğe ikna etmenin zor olduğunu dile getirmektedir. Bu zorluğun nedenleri annesinin açıklamalarında şu şekilde karşılık bulmaktadır: “Hiç olmaması gereken bir olay bence. Ne olursa olsun yanlış. Çünkü her zaman söylediğim bir kelime vardır. Bayanlar daha çabuk çöküyorlar, yaşılanıyorlar. O yüzden kabul etmiyorum ama yapacak da bir şeyim yok”. Kayınvalide Gülfem’in düşünceleri toplumun kadına yüklediği rollerle benzeşmektedir. Nitekim evlilik sürecinin kadını, erkeğe göre daha çok etkilediği düşünülmektedir. Doğumla vücudunda yaşanan değişimler ve çocuk bakımına ayrılan süreler, sürekli bir hizmet içinde olan kadını; erkeğe göre daha çabuk yaşlandırmakta, kayınvalide Gülfem’in deyimiyle kadının çabuk çökmesine neden olmaktadır. Dolayısı ile kayınvalidenin yaş farkından dolayı oğlunun evliliğine olumlu yaklaşmaması; kadının erken yaşlanacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Diğer yandan gelinin kültürel birikimi, diğer aile bireylerince farklılıklarının benimsenmesindeki güçlük, dış görünüşünün güzel bulunmayışı ve aileye uygun görülme-yişi gibi etkenler gelin ve aile arasında bulunan anlaşmazlığın kaynağını

oluşturmaktadır. Bu durumda, çoğunlukla kayınvalideler aracılığıyla dile getirilmektedir (Yıldız, 2021, s. 72).

Öyle ki evlilikte yaş farkının önemli olup olmadığı programda kayınvalideler arasında tartışma konusu olmaktadır. Kayınvalide Rukiye yaş farkıyla ilgili düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır: “Gerçeği konuşmak gerekirse eğer, evet belki şimdi aşkın gözü kördür derler ya. Belki şimdi hiçbir şeyin farkında olmayabilirler ama ilerleyen zamanlarda problem çıkacağına eminim.”. Diğer kayınvalideler ise bu düşüncelere: “O sevgi devam ederse asla problem olmaz.”, “Bence hiç karışmamaları gerekiyor kayınvalidelerin. Gönül kimi severse o’dur.” şeklinde karşılık vermektedirler. Sonuç olarak kayınvalidelerin oğullarının evlenecekleri kişiye kendilerinin karar veremedikleri, oğulları kiminle evlenmek isterse en nihayetinde buna razı olmak zorunda kaldıkları görülmekte ve kimi kayınvalidelerin de evliliklerde bireylerin özgür bırakılmaları gerektiği düşünceleri paylaşılmaktadır.

Bununla birlikte günümüzde bireylerin eğitim seviyelerinin yükselmesi ve ekonomik özgürlüklerine kavuşmaları, kayınvalidelere bırakılan aileye katılacak üyeye karar verme işini onlardan almaktadır. Bir başka anlatımla önceleri annelerin oğullarına gelin adaylarını gösterdikleri zaman diliminden, oğulların annelerine gelin adaylarını gösterdikleri zaman dilimini geçilmiştir. Artık kayınvalideler genellikle seçici değil, rıza gösterici bir konumda bulunmaktadır. Çünkü bireyler annelerinin mutluluğu için hiç sevmedikleri biriyle birlikte olmayı tercih etmemekte, annelerse oğullarının mutluluğu için hiç hoşlanmadıkları biriyle birlikte olmalarını tercih edebilmektedir. Bu durumda genel kabul gören yaklaşım: “Oğlum mutlu olsun, yeterli benim için.” şeklinde ifade edilmektedir. Yani aşkın gücü, kayınvalidenin gelin üzerindeki hiyerarşik gücünü kırabilmektedir (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 85).

Diğer yandan “Damat Bayıldı” programında basmakalıp düşünceler de yeniden üretilmekte ve meşrulaştırılmaktadır. Nitekim kayınvalideler 2 Eylül 2019 tarihli programda yaş konusu ile ilgili görüşlerini dile getirirken: “Büyük kadın, erkeğini zengin edermiş.”, “Her erkeğin arkasında bir kadın olmalı.” ifadelerini kullanmaktadır. Günümüzde sık kullanılan ifadelerden biri olan: “Her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır.” söylemi, erkeği başarı ile birlikte konumlandırırken; kadını ikinci planda, erkeğin arkasında konumlandırmakta ve kadına yerinin neresi olduğunu hatırlatmaktadır. Kadının; ikinci planda kalışının üstünü, erkeğin başarısına kendini ortak etmekle örttüğü

görülmektedir (Berk Yılmaz, 2019, s. 83). Bu söylemler kadının arka planda kalışını âdeta romantize etmektedir. Bununla birlikte “Büyük kadın, erkeğini zengin eder.” söylemi ise kadın-erkek ilişkisini yaş bağlamından koparıp başka bir bağlama götürmektedir. Herhangi bir temele dayanmayan düşüncelerin tekrar üretilmesi, bu yöndeki inançların sürdürülmesine katkı sunmaktadır.

Diğer yandan kayınvalide ve tecrübe sözcükleri yan yana sık sık kullanılan kelimelerdir. Özellikle “yılların tecrübesi” (2.09.2021) söylemi kayınvalidelerin hatalarını daha da görünür kılmaktadır. Nitekim 3 Eylül 2019 tarihinde yayınlanan programda beğenilmeyen sulu köfte yemeği için kayınvalide Emine, yemeği yapan kayınvalide Hülya’ya: “Yılların ev kadınısın, size hiç yakıştıramadım.” ifadesini kullanmaktadır. Nitekim yılların ev kadını olmak; kusursuz, lezzetli, güzel yemekler yapmayı gerektirmektedir.

Gelin ve kayınvalide arasında kurulan hiyerarşik ilişkilere bakıldığında da kayınvalide, gelinin üstünde konumlanmaktadır. Kayınvalide otoriter, buyuran; gelin ise itaatkâr, buyruğa uyan kimsedir. Örneğin gelin Ezgi’nin kayınvalidesi Gülfem’i: “dediğim dedik biri” (2.09.2019) şeklinde tanımlayışı hiyerarşik ilişki bağlamında kayınvalidenin konumunu da göstermektedir. Kayınvalide dediğinden vazgeçmeyen, inatçı bir kadın olarak temsil edilmektedir.

5.1.3. Damat Bayıldı programında gelin-kayınvalide ilişkileri

Kırılgan bir yapıya sahip olan gelin-kayınvalide ilişkileri, “Damat Bayıldı” programında da var olan kırılganlıklar üzerinden gelini ve kayınvalideyi karşı karşıya getirmek ve damadı arada bırakmak üzerine kurgulanmaktadır. “Damat Bayıldı” programı için hazırlanan jenerik müziğin sözleri de gelin-kayınvalide ilişkilerine damat eksenli toplumsal bakışı yansıtmışından ötürü önem taşımaktadır:

Annenin lezzeti/Eşin marifeti
Kolaysa seç tarafını/Damat bayıldı
Annen bakar sert sert/Eşin ayrı bir dert
Kolaysa seç tarafını/Damat bayıldı

Yukarıdaki jenerik müziğin sözlerine bakıldığında damat; eşi ve annesi arasında kalan bir birey olarak konumlandırılmaktadır. Lezzet ve marifet sözcükleri kadınları

tanımlayan özellikler olarak ön plana çıkmakta ve damat için bir taraf seçmenin kolay olmadığı vurgulanmaktadır. Anne sert bir mizaçla özdeşleştirilmekte ve eş “ayrı bir der” olarak görülmektedir. Bu nedenle jenerik müzik ile gelinin ve kayınvalidenin, damadı iki arada bırakan aile bireyleri olduğu düşüncesi tekrar yenilenmektedir. Aynı zamanda özellikle kadınla bütünleştirilen toplumsal cinsiyet rollerinden olan yemek yapımı; “annenin lezzeti, eşin marifeti” denilerek yeniden üretilmektedir.

Görsel 5.1.1. *Paravanın arkasından stüdyoya doğru dönen damat²²*

“Damat Bayıldı” programının başında, bir paravanın arkasında bulunan damadın stüdyoya doğru dönmesi için eşi ve annesi tarafından ayrı ayrı çağırılması gelin-kayınvalide kırılganlıklarına örnek olarak verilebilir. Nitekim burada damadın kimin sesine döndüğü ve kimin sesine dönmediği hem gelin ve kayınvalide için hem de diğer yarışmacılar için önem ifade etmektedir. Örneğin 2 Eylül 2019 tarihli programda annenin seslenişine dönmeyen damat için kayınvalide Rukiye’nin: “Anneye dönmedi, sözlüsüne döndü.” ifadesi bu önemi destekleyen bir görüştür. Nitekim beklenti, damadın kendi annesinin sesine dönmesidir. Bu dönmeyiş; annenin eşten önce geldiği yargısını kırmakta ve aşk kavramının gelin-kayınvalide ilişkilerinde belirleyici bir güç olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan “Damat Bayıldı” programının adı da imambayıldı yemeğine benzer bir şekilde düşünülerek hazırlandığı dikkat çekmektedir. Bu sebeple yarışan gelinlerin ve kayınvalidelerin beklentileri de program adıyla benzerlik taşımaktadır. Her bir gelin ve kayınvalide, eşinin ya da oğlunun kendi yaptığı yemeğe bayılmasını istemektedir. Bu

²²<https://www.youtube.com/watch?v=Y24FWYN99Bk> (Erişim Tarihi: 18.12.2021)

istenç; damadı bir beğenme makamı haline getirmektedir. Nitekim kadınların iyi yemek yapıyor ya da yapamıyor oluşları, damadın beğenisiyle ilintili görülmektedir.

Programda “damada sorduk” bölümünde yer alan sorular, gelin-kayınvalide-damat ilişkilerine olan yaklaşımı değerlendirmek açısından önemli bulgular içermektedir. Nitekim yöneltilen sorular gelini ve kayınvalideyi karşıt iki kutup olarak inşa etmektedir. Damat ise bu iki kutup arasında seçim yapmak zorunda kalmaktadır. Bir hafta boyunca “damada sorduk” bölümünde damatlara yöneltilen sorular şu şekildedir: “Anneniz mi yoksa eşiniz mi daha sivri dillidir? Hayatınıza en çok kim müdahale eder? Anneniz eşinizin kıyafetlerinden rahatsızsa müdahale eder misiniz? Anneniz mi yoksa eşiniz mi asla yalan söylemez? Bayramda önce kimin ailesine gidilmeli? Sizi anneniz mi yoksa eşiniz mi daha iyi anlar? Annenizin mi yoksa eşinizin mi gözyaşlarına dayanamazsınız? Anneniz için eşinize yalan söylediniz mi?”. Sorulara bakıldığında gelinden ya da kayınvalideden biri sivri dilli, yalan söyleyen, daha az anlayan olmak durumunda bırakılmaktadır. Oysaki iki tarafın da sivri dilli olmayan, asla yalan söylemeyen, damadı iyi anlayan kimseler olabileceği düşüncesi örtülmektedir. Dolayısı ile damatlar da eşleri ve anneleri arasında bir seçim yapmak zorunda kalmaktadır.

Görsel 5.1.2. Gelinler odası²³

Görsel 5.1.3. Kayınanalar odası²⁴

Yemek yapımında diğer kayınvalideler, yarışan kayınvalidenin yemek yapımını kayınanalar odasından izlemekte ve diğer gelinler de yarışan gelinin yemek yapımını gelinler odasından izlemektedir. Yemek yapımının sonunda kayınvalidenin yaptığı yemeği, diğer kayınvalideler değerlendirmekte; gelinin yaptığı yemeği ise diğer gelinler değerlendirmektedir. Bu durum gelin ile kayınvalide arasındaki hiyerarşik ilişkiye ve eşitler arası eşitliğe göndermede bulunmaktadır. Nitekim gelinler, kayınvalidelerin

²³<https://www.youtube.com/watch?v=Y24FWYN99Bk> (Erişim Tarihi: 18.12.2021)

²⁴<https://www.youtube.com/watch?v=Y24FWYN99Bk> (Erişim Tarihi: 18.12.2021)

yaptığı yemeği tadıp puanlamamaktadır. Bir diğer ifadeyle aynı statüyü paylaşan bireyler, birbirlerinin yemeklerini tadıp puanlamaktadır.

Bununla birlikte gelin ve kayınvalide ilişkilerinde toplumca kabul edilen hizmetin yönü genellikle gelinden kayınvalideye doğru çizilmektedir. Nitekim 3 Eylül 2019 tarihli programda kayınvalideden geline doğru gerçekleşen hizmet, alışlagelen kalıpları yıkmaktadır. Öyle ki Hülya kayınvalide gelini Yeliz ile olan ilişkinizi şu şekilde anlatmaktadır: “Ben onun üzülmesine dayanamam. Ben ona, bak mesela pazara gidiyorum. Alışveriş yapıyorum, geliyorum. Meyvelerini yıkıyorum, salatalıklarına kadar yıkıyorum. Sebzeliklerine dolduruyorum. Yeter ki yesin. Yemeğini hazırlıyorum. Kahvaltısını hazırlıyorum bahçeye. Uyku saatinde bile onu, bir sefer telefonunu kaldırıyorum. Sade bir sefer. ‘Anne uyandım, geliyorum kahvaltıya.’ diyor. Yani ben böyle bir kayınvalideyim.”. Gelinler ve kayınvalideler bu sözlerinin ardından kayınvalideyi alkışlamaktadır. Sunucu Onur Büyüktopçu kayınvalidenin gelinine: “Size bir şey söyleyeyim mi, çok şanslısınız. Umarım bu şansınızın farkındasınızdır. Hem siz hem eşiniz. Allah herkese böyle kayınvalide versin.” demektedir.

İdeal kayınvalide kavramının bu söylem üzerinden inşa edildiğini söylemek mümkündür. İstenilen, aranan kayınvalide; gelini için alışveriş yapan, meyvelerini ve sebzelerini yıkayan, gelinine kahvaltı hazırlayan, gelinini uyku saatinde rahatsız etmeyen bir kadın olarak sunulmaktadır. Görüldüğü üzere beklenen hizmetin yönü kayınvalideden geline doğrudur ve bu hizmet biçimi; kayınvalideyi yücelten, alkışlanan, arzulanan bir konuma taşımaktadır. Yine Hülya kayınvalidenin 6 Eylül 2019 tarihli programda gelini Yeliz ile herhangi bir tartışma yaşadıklarında takındığı tavrı açıklayan: “Tartışsak bile ben bazen duyarım, duymamazlıktan gelirim. Bir konu olsa bile görürüm, görmemezlikten gelirim.” sözleri anlatılagelen kötü kayınvalide imgelerini yıkmakta ve kayınvalidenin gelini ile olan ilişkisinde yapıcı olmaya çalıştığını göstermektedir.

Diğer yandan geniş aileden çekirdek aileye dönüşümle birlikte evlenen bireylerin, çoğunlukla ayrı evlerde oturduğu bilinmektedir. Günümüzde de gelinlerin, eşinin ailesi ile beraber oturmama isteği aynı zamanda kimi kayınvalideler tarafından da paylaşılmaktadır. Nitekim 6 Eylül 2019 tarihli programda bir gelin, her gelinin hayalinin tek başına yaşamak olduğunu ifade etmektedir. Gülfem kayınvalide ise gelin ile birlikte oturma fikrine şöyle tepki vermektedir: “Ben istemem kesinlikle. Herkesin kendine göre bir hayatı var. Ben istemem, ayağımın altında gelinle. Ayağımın altında dolaşacak bir

yerde.” Buradan hareketle birlikte oturma fikrine yanaşmayan tarafın çoğunlukla gelinler olmadığı, bazı kayınvalidelerin de bu fikre yanaşmadığı dikkat çekmektedir.

Gelin-kayınvalide ilişkilerinde öne çıkan bir diğer konuyu temizlik oluşturmaktadır. Bu konuya sunucu Onur Büyüktopçu şu şekilde değinmektedir: “Gelin-kaynana arasında temizlik muhabbeti vardır, değil mi? İşte kaynanalar biraz daha titiz bu konuda. Yani gelinlerin temizliğini pek beğenmezler. Özellikle bayram temizliği, dip bucak temizlikler.” (6.09.2021). Sunucu bu görüşlerini genellemelere dayandırmaktadır. Böylece bu tür genellemelerin doğruluğuna ilişkin inançlar, televizyon programı aracılığı ile sürdürülmektedir.

Gelin-kayınvalide ilişkilerinde öne çıkan bir diğer konu ise yemek yapımı üzerinedir. Gelinler yemek yapımı konusunda acemi olarak görülmekte ve kayınvalideler tecrübeli tarafı oluşturmaktadır. Dolayısı ile kayınvalidelerden gelinlerine yemek yapımı konusunda öğretici bir rol üstlenmeleri beklenmektedir. Örneğin 4 Eylül 2019 tarihli programda damadın; annesinin yaptığını düşünüp seçtiği yemeği, eşinin yaptığı anlaşılınca bu durum Rukiye kayınvalide için bir gurur duyma sebebi olmuştur. Nitekim kayınvalide: “Ne mutlu bana ki elimin lezzetini, gelinime verebilmişim. Benim lezzetimi vermiş oğlumun damak tadına. Bir söz vardır, boynuz kulağı geçer diye. Ne mutlu ki ben bir şeyler öğretmişim.” sözleri ile bu durumdan duyduğu sevinci paylaşmaktadır. Damadın eşinin yemeğini, annesinin yemeğinden daha güzel bulması; kayınvalideye göre “gelinine el vermek/gelinin kendi elini alması” biçiminde açıklanmaktadır. Bir diğer ifadeyle kayınvalide, gelininin başarısını kendine pay biçmekte ve gelinin kendi el lezzetini aldığını vurgulamaktadır.

5.1.4. Damat Bayıldı programında gelin-kayınvalide ilişkileri ekseninde toplumsal cinsiyet

“Damat Bayıldı” programında toplumsal cinsiyet rollerinin gelin-kayınvalide ilişkileri bağlamında ön plana çıktığı sonucuna varmak mümkündür. Nitekim en belirgin öne çıkan toplumsal cinsiyet rolü olarak ev içi rollerin dağılımında genellikle kadınların yemek yapımından sorumlu tutulduğu bilinmektedir. Aynı zamanda kadının güzel yemek yapıyor oluşu, erkek için de arzulanan bir durumu ifade etmektedir. Örneğin 3 Eylül 2019 tarihli programda eşinin yaptığı yemekleri beğenmediği için eşiyle konuşmadığını

söyleyen Yeliz geline, eşinin cevabı şu şekildedir: “Aman ister konuş ister konuşma. Önce güzel yemek yapacaksın. Bir erkeğin kalbine giden yol, midesinden geçer.” Kullanılan ifadelere bakıldığında kadının her şeyden önce güzel yemek yapabilmesi vurgulanmaktadır. Nitekim kadın erkeğe güzel yemekler hazırlamalı, onu tatmin etmeli ve bu şekilde onun kalbine sahip olabileceğini bilmelidir. Bu bilme durumu, kadına yüklenen yemek yapma rolünün kadınlar tarafından içselleştirilmesini sağlamaktadır. Sık kullanılan bir ifade biçimi olan “Erkeğin kalbine giden yol midesinden geçer.” sözü ile de bu durum âdeta romantize edilmektedir.

Görsel 5.1.4. *Tadım yapan damat*²⁵

Gelinin ve kayınvalidenin hazırladığı yemeklerin damadın tadımına sunulması, aynı zamanda erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinin de tekrar üretilmesini sağlamaktadır. Nitekim erkek yemek yapım sürecinin dışındadır. Toplumun erkekten bu yönde bir beklentisi bulunmamaktadır. Programda da damatlar, geleneksel rollerine uygun şekilde yemeğin tadımını yapmak üzere yer almaktadır. Bir diğer ifadeyle kadının kendini yeterli buluşu, bir erkeğin onayına bağlanmaktadır.

Diğer yandan stüdyoda bir mutfak ortamının oluşturulduğu dikkat çekmektedir. Kadına ait bir alan olarak görülen mutfak bölümü ve ev içi işlerinde diğer işlere göre daha üstün konumlu yemek yapma eylemi, gelinler-kayınvalideler özelinde kadınlar arası ilişkileri şekillendiren bir durumu ifade etmektedir (İnce, 2015, s. 135). Kadın ve mutfak ilişkisi; “Damat Bayıldı” programında, kadınların birbirlerine üstünlüklerini kabul ettirebildikleri tek alan olarak öne çıkmaktadır. Kadınlar toplumsal cinsiyet rollerine

²⁵<https://www.youtube.com/watch?v=Y24FWYN99Bk> (Erişim Tarihi: 18.12.2021)

uygun şekilde kanıksadıkları yemek yapma eylemini, diğer kadınlar üzerinde hegemonik bir güç olarak kullanmaktadır. Gelinler ve kayınvalideler için iyi yemek yapmak ve yaptıkları yemekleri oğullarının ya da eşlerinin beğenmeleri istekleri; kadınların televizyon programlarındaki görünürlüğünü ev içi roller ile sınırlandırmaktadır. Kadınlar büyük ödüle sahip olabilmek için ev içi rolleri sorgulamaksızın yerine getirmeye çabalamaktadır.

Görsel 5.1.5. *Hafta finalinde verilen büyük ödül*²⁶

Bununla birlikte ödüller bağlamında bakıldığında, programda her gün verilen çeyrek altınlar dışında ayrıca haftanın final gününde en çok puanı toplayan geline ve kayınvalideye beş tam altından oluşan bir kolye takılmaktadır. Şüphesiz kıyafetler ve takılar; insanın kendi kişiliğini ifade etme biçimleri içinde en etkili araçlardır. Bununla birlikte programda kadınlara takılan takılar, kadınları nesne durumuna da getirmektedir. Bir diğer ifadeyle kadınların takılar aracılığıyla seyirlik bir görünüm edindiğini gözlemlemek mümkündür.

²⁶<https://www.showtv.com.tr/programlar/videolar/damat-bayildi-sezon-1-bolum-10-izle/83126>
(Erişim Tarihi: 18.12.2021)

5.2. Zahide Yetiş’le Gelin Görün Program Formatı

“Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programı 31 Ağustos-27 Kasım 2020 tarihleri arasında Kanal D’de hafta içi her gün 12.45-15.45 saatleri arasında yayınlanan, sunuculuğunu Zahide Yetiş’in yaptığı bir yarışma programıdır. Yerli formata sahip olan programı şu şekilde özetlemek mümkündür: Beş kayıncıvalide, gelinleri ile birlikte yarışmaya katılmaktadır. Her gün bir gelin, diğer kayıncıvalideleri kendi evinde ya da bir yakınının evinde misafir etmektedir. Kayıncıvalideler bu misafirlik sürecinde; evin temizliğini, gelinin hizmetini, sunulan ikramlıkların lezzetini, gelinin tutum ve davranışlarını olumlu ya da olumsuz eleştirmektedir.

Diğer yandan gelinin dolabındaki kıyafetleri ve düğününe ait fotoğrafları, videoları da izleyici ile paylaşılmaktadır. Bununla birlikte her gün bir kayıncıvalide, fanus içinde yer alan günün konseptlerinden rastgele seçilen bir konseptte göre gelinini giydirmektedir. Giyim için her kayıncıvalideye 750 TL verilmekte ve kayıncıvalideler mağaza mağaza gezerek gelinlerine uygun kıyafet, ayakkabı, çanta vb. ürünler satın almaktadır. Kayıncıvalideler alışverişlerini, kendilerine verilen bir buçuk saatlik süre içinde tamamlamak zorundadırlar. Kayıncıvalidelerinin aldığı giysileri giyen gelinler, diğer kayıncıvalidelerin karşısına çıkmaktadır. Kayıncıvalideler tarafından da gelinlerin giyimi değerlendirilmektedir. Günün sonunda sunucu ve kayıncıvalideler gelinin misafirperverliğine ve kombinine 1 ila 10 arasında bir puan vermektedir. Haftanın son günü cuma gününde ise en çok puanı alan geline ve kayıncıvalideye büyük ödül olarak on bin TL verilmektedir.

Programı yayınlayan kanalın resmî internet sitesinde programın formatı şu şekilde anlatılmıştır:

“Moda konusunda en iddialı kayıncıvalideler ile hamaratlılığına, temizliğine ve misafirperverliğine en güvenen gelinler, ‘Zahide Yetiş’le Gelin Görün’ de, Kanal D ekranında yarışıyor. Ekranların sevilen sunucusu Zahide Yetiş’in sunduğu programda, her hafta 5 gelin ve 5 kayıncıvalideden oluşan çiftler yarışacak. Her gün bir gelinin evine konuk olunacak yarışmada, kayıncıvalide kendisine verilen bütçe ile gelini için günün konseptine uygun alışveriş yapacak. Gelin ise evinde rakip kayıncıvalideleri ağırlayacak. Rakip kayıncıvalideler günün gelinini, hamaratlıktan misafirperverliğe, temizlikten ikramlıklarına kadar değerlendirecek. Asıl çekişme ise kayıncıvalide alışverişten döndüğünde başlayacak. Gün sonunda kayıncıvalidesinin aldığı kıyafetleri giyen gelin, Zahide Yetiş ile kayıncıvalidelerin önüne çıkacak ve puan alacak. Haftanın sonunda en yüksek puanı alan gelin ve kayıncıvalide,

10 bin liralık büyük ödülün sahibi olacak. ‘Zahide Yetiş’le Gelin Görün’ bugün 12.45’te Kanal D’de başlıyor.”²⁷

“Zahide Yetiş’le Gelin Görün” adlı yarışma programına başvuru için gelin ve kayınvalidelere ayrı başvuru formları hazırlanmıştır. Kayınvalide başvuru formunda; kayınvalidenin ve gelinin net görüldüğü bir fotoğraf, adı-soyadı, doğum tarihi, medeni durumu, ikamet adresi, cep telefonu, kaç çocuğu olduğu, sosyal medya hesapları, hangi üç kelime ile kendini tanımladığı, en iyi ve en kötü özellikleri, düğünde gelinine ne taktığı, gelinin en sevdiği ve en sevmediği özelliği, gelinin kayınvalidesi ile ilgili en çok şikâyet ettiği konu, moda hakkındaki düşünceleri, gelinin tarzını beğenip beğenmediği, en iyi yaptığı yemek, temizliğe düşkün olup olmadığı, kendini en çok mutlu eden ve en çok üzen olayın ne olduğu, hobileri, takıntıları, sağlık problemleri, öncesinde bir televizyon programına katılıp katılmadığı bilgileri istenmektedir.

Gelin başvuru formunda ise; gelinin ve kayınvalidenin net görüldüğü bir fotoğraf, adı-soyadı, doğum tarihi, mesleği, ikamet adresi, cep telefonu, ne kadar süredir evli/nişanlı/sözlü olduğu, çocuğu olup olmadığı, var ise kaç çocuğu olduğu, kendini hangi üç kelime ile tanımladığı, en iyi ve en kötü özellikleri, nasıl evlilik teklifi aldığı, kayınvalidesinin en sevdiği ve en sevmediği özelliği, kayınvalidesinin kendisi ile ilgili en çok şikâyet ettiği konu, moda hakkında düşünceleri, en iyi yaptığı yemek, temizliğe düşkün olup olmadığı, kendini en çok mutlu eden ve en çok üzen olayın ne olduğu, hobileri, takıntıları, sağlık problemleri, öncesinde bir televizyon programına katılıp katılmadığı bilgileri istenmektedir.

Bu çalışmada 31 Ağustos-4 Eylül 2020 tarihleri arasında yayınlanan beş program izlenmiş ve analiz edilmiştir.

²⁷<https://www.kanald.com.tr/zahide-yetisle-gelin-gorun/haber/zahide-yetisle-gelin-gorun-31-agustos-pazartesi-gunu-basliyor?p=1> (Erişim Tarihi: 13.10.2021)

Bir hafta boyunca yarışan yarışmacıların bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5.2. “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programı yarışmacı bilgileri

Tarih, konsept	Kayınvalide Adı	Gelinin Adı	Gelinin Yaşı ve Evlilik Süresi	Gelinin Mesleği	Oturma Biçimleri
31.08.2020 Leopar şıklığı	Safiye Özdenizci	Öznur Özdenizci	26 yaşında 4 yıllık evli	Tıbbi Laboratuvar Teknikeri	Ayrı evlerde
01.09.2020 Şapka şıklığı	Ayşe Bütüner	Esra Bütüner	30 yaşında 2 yıllık evli	Çalışmıyor	Aynı apartmanda altlı-üstü
02.09.2020 Kayınvalide ile akşam yemeği	Sema Atçioğlu	Mine Atçioğlu	38 yaşında 20 yıllık evli	Çalışmıyor	Ayrı evlerde
03.09.2020 Baby Shower	Fatma Bitmez	Cansu Aslan	27 yaşında 3 aylık sözlü	Gıda Mühendisi	Ayrı evlerde
04.09.2020 Yıldönümü kutlaması	Nezahat Yeniçulha	Duygu Yeniçulha	23 yaşında 21 günlük evli	Çalışmıyor	Aynı apartmanda altlı-üstü

5.2.1. Zahide Yetiş’le Gelin Görün programında gelin temsilleri

“Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında özellikle idealize edilen gelin temsillerine ilişkin geniş veriler bulmak mümkündür. Nitekim toplumun, gelinlere yüklediği roller programda da belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Dolayısı ile gelinler, kendilerine yüklenen toplumsal rollerden uzaklaştığında kayınvalideler tarafından sert bir şekilde eleştirilmektedir (Yıldız, 2021, s. 76). Örneğin 31 Ağustos 2020 tarihinde yayınlanan programda kayınvalide Sema Atçioğlu gelinlere yüklenen rolleri açık bir şekilde anlatmaktadır: “Ev sahibi, misafirle yemez. Hizmet edecek, oturamaz. Devamlı ayakta duracak. Misafirin bir isteği var mı, ona bakacak. Biz asla oturmazdık. Herkes yer, misafir bitirir ondan sonra gelin oturur yer. Öyledir bizim âdetlerimizde.”

Bu ifadelerle bağlı olarak idealize edilen gelin; hizmet etmek, misafirle birlikte oturmamak, sürekli ayakta olmak gibi söylemlerle temsil edilmektedir. Bu eylemlere uygun davranmayan gelinlerin ise gelinliği kayınvalideler tarafından beğenilmemekte, hatta kınanmaktadır. Nitekim 2 Eylül 2020 tarihli yayında kayınvalidelerle oturan gelin bu sebeple eleştirilmektedir. Kayınvalide Safiye Özdenizci gelin için: “Oturmayı, laf dinlemeyi seviyor gelin.” (2.09.2020) demektedir. Oysaki programda sık sık gelinin hizmet etmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bir başka örnek olarak 3 Eylül 2020

tarihli yayında kayınvalide Sema Atçioğlu: “Bizim âdetlerimizde, göreneklerimizde gelin; ikramlarla beraber insanlarla oturup yemez.” sözünü tekrarlamaktadır. Kayınvalide Safiye Özdenizci ise: “Gelin hizmet eder.” diyerek diğer kayınvalidenin görüşünü desteklemektedir.

Gelinin hizmet etmesi gerekliliği programda sık sık vurgulanmaktadır. Hizmet kavramı bağlamında denilebilir ki; kadına atfedilen hizmet etme rolü, gelin olma süreciyle birlikte de devam etmektedir. Gelin ve hizmet sözcükleri yan yanadır. Hizmet etmenin yanında gelini temsil eden bir diğer özellik ise yemek yapımıdır.

Mutfakta yapılan yemek; sunulacak bireylere özenli hazırlığın, kadının yeteneğini ispat etmenin, beğenilmenin, diğer bireylerce başarının onaylanmasıyla tatmin olmanın bir yolu olarak görülmektedir (İnce, 2015, s. 142). Dolayısı ile “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında ikramlıkların lezzeti ve mutfak hijyeni; gelinlerin ne kadar iyi bir gelin olduğunu belirleyen temel ölçütler olmaktadır. Bu durumda ideal gelini temsil eden üç nitelik öne çıkmaktadır: hizmet etme, yemek yapma ve titiz olma. Nitekim kayınvalidelerin, gelinlerin mutfaklarına bakmaları bu niteliklerin taşınıp taşınmadığını öğrenmeyi amaçlamaktadır.

Örneğin 1 Eylül 2020 tarihli yayında gelinin mutfağına bakmaya giden kayınvalide Nezahat Yeniçulha, gelinin gelinliğini mutfağı üzerinden şu şekilde eleştirmektedir: “Her şeyler orta yerde. Ne bu böyle? Ne biçim gelinmiş bu! Tabaklar orta yerde. Bunları insan bir toplar en azından.” Bir başka örnek olarak 2 Eylül 2020 tarihli yayında gelinin mutfağı için yine kayınvalide Nezahat Yeniçulha: “Bir de yeni gelin de değil, yirmi senelik gelin!” ifadesini kullanmakta, bir diğer kayınvalide Safiye Özdenizci ise: “Ocağın kirine, pisliğine bak. Dolap yağ içinde. Bir de dikkatimi çekti, perdenin kirine bak. Bizim geleceğimizi biliyor, neden temizlememiş?” ifadelerini kullanmaktadır.

Gelinlerin temizliği ve düzenliliği “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında üstünde sıklıkla durulan bir unsurdur. Nitekim kayınvalideler yalnızca mutfağı değil, aynı zamanda evin diğer bölümlerinden banyonun, yatak odasının ve salonunun da temizliğini eleştirmektedir. Değinildiği üzere mutfaklar; dağınıklığıyla, ocağın silinmemesiyle, perdenin kirli bulunmasıyla, bulaşıkların toplanmamasıyla, ikramlıkların üzerinin açık bırakılmasıyla eleştirilmektedir. Diğer yandan banyolar; klozet kapağının açık tutulmasıyla, tuvalet kâğıdının bitmesiyle, havlunun nemli oluşuyla, lavabonun etrafının su damlaları iziyle dolu oluşuyla kayınvalideler tarafından düzenli ve temiz

bulunmamaktadır. Salonlar ise kayınvalideler tarafından kimi zaman tozların alınmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Öyle ki kayınvalideler 2 Eylül 2020 tarihli yayında gelinin mutfak dolabının çekmecelerini dahi açmakta ve temizlik kontrolünü daha detaylı bir şekilde yapmaktadır.

Görsel 5.2.1. Kayınvalideler gelinin mutfağında²⁸

Çekmecenin içini dağınık bulan kayınvalide Safiye Özdenizci düşüncelerini şöyle paylaşmaktadır: “Dağınıklığa bak. Aa güneş kremi, mutfakta. Bu ne iş? Bu gözlüğün burada ne işi var?”. Nitekim 3 Eylül 2020 tarihli yayında da gelinin mutfağını kontrol eden kayınvalidelerin yorumları şu şekildedir:

Kayınvalide S.A.: O gelin orda yemek yiyene kadar buraya gelip şu görsel, şu görüntüyü düzeltmesi gerekmiyor mu? Burada bulaşıklar niye duruyor? Orada karnın çok mu açtı? Burada yemekler, inanamıyorum.

Kayınvalide N.Y.: Biraz dağınık bir geline benziyor herhâlde.

Yukarıdaki diyaloglardan hareketle gelinlerde aranılan niteliklerden en önemli olanın temizlik olduğu görülmektedir (Yıldız, 2021, s. 76). Genel olarak bakıldığında da kadının evde hükmetmesine olanak sağlayan araçlar; evin düzeni ve temizliği olarak öne çıkmaktadır (Kaya N. , 2018, s. 58). Dolayısı ile kadın düzen ve temizlik konularında en çok söz sahibi olan kimse olarak görülmektedir. Bu sebeple kadınlar, söz sahibi olduğu bu alanlarda gücünü kullanarak ailenin diğer bireylerine temizlik ve düzen konularında hükmetmektedir. Diğer yandan kadının düzenli oluşu ve temizliğe gösterdiği özen; bu

²⁸<https://www.kanald.com.tr/zahide-yetisle-gelin-gorun/bolumler/zahide-yetisle-gelin-gorun-3-bolum-02-09-2020> (Erişim Tarihi: 18.12.2021)

alanlardaki yetkinliğinin diğer kadınlar tarafından sorgulanmasına da neden olmaktadır. Nitekim kadın ne denli düzenli ve titiz olursa hem kendi aile bireylerine hem de diğer kadın bireylere karşı hükmeden olabilmektedir. Tersine bir durumda ise programda da görüldüğü üzere hükmetme gücünü kaybetmekte ve diğer kadınlar tarafından eleştirilmektedir.

Diğer yandan ağırcaanlı olmak, gelin temsillerinde aranılmayan bir özelliktir. Nitekim “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında da gelinin hizmet ederken hızlı olması kayınvalideler tarafından beklenen bir davranıştır. Örneğin 1 Eylül 2020 tarihinde yayınlanan programda ikramları geç getiren gelini, kayınvalide Safiye Özdenizci şöyle eleştirmektedir: “Gelin sürekli oturuyor. Bir şey istiyoruz. Gelin gidiyor, iki saat mutfakta kalıyor. Bu ne ağırlık!”. Dolayısı ile gelinin atik olması beklenmektedir.

Görsel 5.2.2. Kayınvalideler gelinin odasında²⁹

Bir diğer 3 Eylül 2020 tarihli yayında kayınvalide Sema Atçioğlu gelinin yatağının üstünde dağınık şekilde bırakılan elbiselerinden duyduğu rahatsızlığı şu şekilde dile getirmektedir: “Kullandığı eşyayı yerine koyma âdeti yok. Onu geliştirememiş. Düzenli bir ev hanımı, üç dakikada yapar onu.” Gelinin düzensiz olduğuna vurguda bulunan kayınvalide düzenli olan bir ev hanımının çok kısa bir sürede elbiseleri yatağın üzerinden toplayıp kaldıracağını ifade etmektedir. Dikkat edildiği üzere temizlik konusu, evin çeşitli alanlarını kapsayan bir unsur belirtmektedir. Gelinlerin evin her bölümünde eşit derece temiz ve düzenli olması beklenmektedir. Evde temizlik ve düzen sağlanamadığında kadınların ev hanımlıkları, gelinlikleri kayınvalideler tarafından yetersiz bulunmaktadır.

²⁹<https://www.kanald.com.tr/zahide-yetisle-gelin-gorun/bolumler/zahide-yetisle-gelin-gorun-4-bolum-03-09-2020> (Erişim Tarihi: 18.12.2021)

Diğer yandan temizliğin kadının yapması gereken bir iş olarak görülmesi, bu şekildeki bir hizmetçiliğin doğrudan kadınlar tarafından da içselleştirilmesini sağlamaktadır. Ataerkil düzen kadını pisliğin temizlenmesinden sorumlu tutmakta ve bu sorumluluk kadınlar arasında titizliğiyle gurur duyacağı bir övünç kaynağına dönüşmektedir. Öyle ki kadınlar dahi kendilerini temizlik ve hamaratlık üzerinden tanımlamaktadır. Kadının hamarat ve titiz oluşu, kendini ifade ederken benliğinin bir parçası haline gelmektedir. Kadının benliğine yerleşen “hamaratlık” ve “titizlik” kavramları; gelinlerde aranan iki önemli özelliği oluşturmaktadır. Böylece kadınlar ataerkil düzenin kendilerine yükledikleri rolleri âdeta kanıksamaktadır (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 70-71).

Nitekim 2 Eylül 2020 tarihinde yayınlanan programda kayınvalide Sema Atçioğlu’nın gelinini anlatırken kullandığı ifadeler bu kanıksama durumunu da örneklendirmektedir: “Ev hanımlığı, yemeği, ev düzeni, çocuklarına bakımı mükemmeldir. O konuda kimse eline su dökemez.” Kayınvalide Fatma Bitmez de 3 Eylül 2020 tarihli yayında gelininin hamarat oluşunu ve iyi misafir ağırlayışını şöyle vurgulamaktadır: “Gelinim her konuda güvendiğim gibi misafir ağırlamada da çok başarılı. El lezzetlerine de çok güveniyorum gerçekten.” Kayınvalideler gelinlerini anlatırken gelinlerinin ev hanımlığını, iyi yemek yaptığını, düzenli olduğunu, çocuk bakımındaki mükemmelliğini öne çıkarmaktadır. Tüm bu söylemler aynı zamanda ideal gelini temsil etmektedir. İdeal gelin; güzel yemekler yapan, evini temiz tutan, hizmette kusur etmeyen, çocuklarına iyi bakan ev hanımı olarak inşa edilmektedir.

Bununla birlikte gelinlerden genel olarak beklenen hem eşine hem de kayınvalidesine hizmet etmesidir. Örneğin gelini ile altı üstü dairelerde oturan kayınvalide Ayşe Bütüner gelininden şu şekilde bahsetmektedir: “Sabah on buçuk, on birde kalkarız. Ondan sonra gelinim kahvaltıyı hazırlar. Telefon eder bana ‘Anne gel kahvaltıyı hazırladım, burada yiyelim’ diye.” (1.09.2020). Bir diğer kayınvalide Sema Atçioğlu ise gelini için: “Eşine bile doğru dürüst kahvaltı hazırlamıyor.” (2.09.2020) demektedir. Bu ifadelerden yola çıkarak ideal gelin, eşine ve aynı zamanda kayınvalidesine hizmette kusur etmeyen kadın olmaktadır. Eşine dahi kahvaltı hazırlamamak ayıplanmaktadır. Öyle ki kayınvalide Sema Atçioğlu’nun genel olarak gelininin birçok davranışından şikâyetçi olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin: “Benim bu gelinim var ya, bakkala ekmek almaya giderken bile makyaj yapıyor. Makyajı da iki dakika da değil. Bir yere gideceğiz, en az on dakika bekliyorum.” (2.09.2020) diyen

kayınvalide gelininin hazırlanma süresinin uzun oluşundan memnun değildir. Yine kayınvalide Sema Atçioğlu'nun dış ses ile arasında geçen diyalogda gelinine olan memnuniyetsizliklerini şu şekilde dile getirmektedir:

Dış Ses: Gelininiz size hediye almıyor mu?

Kayınvalide S.A.: Gelinim almıyor. Kendine yetmiyor ki para. Olduğunda kendine yapıştırıyor. Oğlum da kendine bir şey alamıyor. Oğlumun cebindeki paraları da kendine harcıyor sürekli. Gelin sadece kendini düşünüyor. İş gücü giyinsin. Markete bile giderken dediğim gibi makyaj yapsın, ona göre giyinsin. Ya giy git, bir eşofmanla da gidilebilir. Hayır, öyle süslenilecek. Bana nispet eder gibi (2.09.2020).

Nitekim kayınvalide Sema Atçioğlu yukarıda da değinildiği üzere gelininin ev hanımlığının mükemmel olduğunu söyleyen ve bu konuda kimsenin gelininin eline su dökemeyeceğini belirten kayınvalidenin kendisidir. Görülmektedir ki kayınvalidenin söylemleri ile ilerleyen bölümlerdeki gelinine karşı söyledikleri birbiri ile uyuşmamaktadır.

“Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında gelinlerin çok para harcayıp harcamadıkları merak edilen bir diğer konuyu oluşturmaktadır. Örneğin bu konuda Kayınvalide Safiye Özdenizci ile dış ses arasında geçen diyalog aşağıdaki şekildedir:

Dış Ses: Gelininiz çok para harcıyor mu?

Kayınvalide S.Ö.: Çok harcıyor, evet.

Dış Ses: Nerelelere harcıyor?

Kayınvalide S.Ö.: Abur cubura harcıyor. Ayakkabı hastalığı var bizim gelinde.

Dış Ses: Kaç çift ayakkabısı var?

Kayınvalide S.Ö.: Yüz-yüz yirminin üzerinde ayakkabısı var.

Dış Ses: Aa ciddi olamazsınız.

Kayınvalide S.Ö.: Dolaplar almıyor artık ayakkabılarını (31.08.2020).

Kayınvalideler gelinlerinin çok para harcayıp harcamadıklarını ve bu harcamaların nelere yönelik olduğunu dış ses aracılığıyla izleyicilerle paylaşmaktadır. Yukarıdaki diyalogda da görüldüğü üzere kayınvalide, gelinin “ayakkabı hastalığı” olduğunu dile getirmektedir. Öyle ki yüz çiftin üzerinde ayakkabısı olan gelinin, ayakkabıları dolaplara

sıgınamaktadır. Bu durumun sonucu olarak gelinler; kayınvalideleri tarafından çok para harcayan ve bunu abur cubura harcayan kimseler olarak temsil edilmektedir.

Diğer yandan bir kadının kaç yıllık gelin olduğu, diğer kadınların ona bakışını etkilemektedir. Nitekim uzun yıllardır gelin olmak, diğer kadınların gelinden beklentisini arttırmakta ve gelinin en küçük hatasını büyüterek daha dikkat çeker duruma getirmektedir. Örneğin yirmi yıldır evli olan gelin Mine için yapılan eleştirilerde sık sık “yirmi yıllık gelin” olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim tatlının tarifini karıştıran gelin Mine’ye ilk tepki sunucu Zahide Yetiş tarafından gösterilmektedir: “Kız sen yirmi senelik gelin, nasıl geldin buralara? Çoluk çocuğu nasıl büyüttün, adama nasıl baktın?” (2.09.2020). Bu durum bir tatlının tarifini karıştırmanın, gelinin çocuklarına ve eşine nasıl baktığına ilişkin sorgulamaya kadar gidebildiğini göstermektedir. Yirmi senelik gelinin tarifi karıştırmaması beklenmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere ikramlıkları geç getirmekle eleştirilen ve kayınvalidelerle birlikte oturduğu için de ayrıca eleştirilen gelin Mine’ye, tecrübe kavramı üzerinden onunla kendi gelinlerini karşılaştıran kayınvalide Nezahat Yeniçulha şunları söylemektedir: “Bir de o daha tecrübeli bir gelin. Bizimkiler on günlük, iki yıllık, üç yıllık ama seninkisi yirmi yıllıkmış.” (2.09.2020). Dolayısı ile evliliğinin üstünden uzun yıllar geçmiş bir gelinin kusurları mazur görülmemekte ve ayıplanmaktadır. Yine kayınvalide Nezahat Yeniçulha gelinin evliliğinin süresini vurgulayarak: “Yirmi yıllık gelin, her şeyi toplayıp götürmesi lazım” (2.09.2020) demektedir.

“Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında gelinin kaç yıllık evli olduğu, kayınvalidelerin söylemlerini meşrulaştırdıkları bir perde görevini üstlenmektedir. Öyle ki ikram ettiği tatlısı dahi eleştirilirken vurgu yine gelinin evlilik süresine yapılmaktadır. Kayınvalide Safiye Özdenizci tatlıyı basit buluşunu: “Yirmi senelik gelin için tiramisu tatlısı çok basit.” (2.09.2020) şeklinde gerekçelendirmektedir. Diğer yandan yeni gelin olmak, kusurların mazur görülebileceği anlamını da taşımaktadır. Örneğin henüz yirmi bir günlük gelin Duygu’ya ikramlıklarını hazırlamakta yardım eden Zahide Yetiş, yardımını kadının yeni gelin oluşuna bağlamaktadır: “Yirmi bir günlük ya, daha tazecik gelin. Tam yirmi bir günlük hiç kızmayın yardım ediyorsunuz diye. Ben yardım etmeyim de kim yardım etsin?” (4.09.2020). Bununla birlikte Zahide Yetiş ikramlıklarını hazırlarken yardım da bulunduğu bir diğer müstakbel gelin Cansu için de: “Bu yeni nesil gelinler hepsi böyle. Bunlar hiçbir şey bilmiyor.” (3.09.2020) ifadesini kullanmaktadır.

Dolayısı ile acemi olmak kimi zaman taze gelin olmakla kimi zaman da yeni nesil olmakla açıklanmakta ve gelinlerin bilgisiz oluşları bu sebeplere dayandırılarak hoş karşılanmaktadır.

“Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında bir diğer üzerinde durulması gereken konu kendinden büyüklere saygı duyma düşüncesidir. Türk geleneğinde yaşça büyüklere saygı gösterilmektedir. Bu sebeple büyüklere saygısızlık toplum tarafın hoş görülmemektedir (Yıldız, 2021, s. 81). Dolayısı ile gelinlerden de kayınvalidelere karşı saygılı olmaları beklenmektedir. Nitekim en küçük bir saygısızlık belirtisi dahi kayınvalideler tarafından âdeta kınanmaktadır. Örneğin 4 Eylül 2020 tarihli yayında büyüklük ve saygı konuları geniş yer tutmaktadır. Kayınvalide Sema Atçioğlu gelin Duygu Yeniçulha’nın tavırlarını: “Gelin; büyüklerine karşı konuşmayı, agresif davranmayı marifet zannediyor. Ben biraz dayanayım, susayım, terbiyeli olayım demiyor.” şeklinde eleştirmektedir. Kayınvalide Safiye Özdenizci ise: “Yirmi bir günlük gelin biraz susar, dinler. Bir geline yakışmaz bu kadar konuşmak. Gelin çok sert cevap veriyordu. Ben ondan kaç yaş büyüğüm?” demektedir. Gelinin büyüklerine karşılık vermemesi ve çok konuşmanın bir geline yakışmayacağı aynı zaman da yirmi bir günlük gelin olduğu göz önünde bulundurularak gelinin susup büyüklerini dinlemesi gerektiği kayınvalideler tarafından belirtilmektedir. Nitekim kayınvalide Sema Atçioğlu gelinin davranış biçimlerinin nasıl olması gerektiğini şöyle açıklamaktadır: “Normal ev gezmesi değil bu. Bir yarışma. Puan vereceğiz. Ona göre azami dikkat etmesi gerekiyor. Gelin konuşamaz, biz misafiriz. Daha uysal olsaydınız, bu kadar yorum yapmazdık.”. Gelin Duygu Yeniçulha’nın tepkisi ise kayınvalidelere şöyledir: “Gelin cevap veremez, diye bir kural mı olur? Niye geldik ki konuşmayacaksak bu programa?”. Kayınvalide Fatma Bitmez de gelin Duygu Yeniçulha’yı: “Var ya, çok fena bu gelin.” şeklinde değerlendirmekte ve gelin hakkında: “Bize daha mesafeli olabilirdi. Çünkü ben sevmiyorum sıkı fıkı olmayı. İlk defa karşılaşıyoruz.” diye düşünmektedir.

Kadınlara atfedilen uysallık huyu, görüldüğü üzere gelinlere de atfedilmektedir. Gelinlerin kayınvalidelere karşı uysal olmaları gerektiği düşünülmektedir. Özellikle yeni gelin olan bir kadının çok konuşmayacağı da kayınvalideler tarafından vurgulanmaktadır. Aksi takdirde gelin “fena” bir kimse olarak görülmektedir. Bununla birlikte yaşça büyük olduklarını öne sürerek kayınvalidelerin her türlü eleştiriyi ve söz haklarını kendilerinde topladıkları dikkat çekmektedir.

Öte yandan gelin Duygu Yeniçulha kendisinin saygısız bir gelin olmadığını, bununla birlikte diğer kayınvalidelere karşı da sakın kalamayacağını söylemektedir. Kendi kayınvalidesi ile kurduğu ilişki biçimini ise kayınvalidesi ile şu şekilde açıklamaktadırlar:

Gelin D.Y.: Ben anneme çok saygılıyım. Asla ona karşılık vermem.

Kayınvalide N.Y.: O bana bir şey yapsa, benim altıma girmez zaten. Biz alt-üst oturuyoruz.

Gelinin kayınvalide ile altlı üstlü oturuyor oluşu, kayınvalidenin ifadesinde hiyerarşik bir ilişkiye gönderme yapmaktadır. Nitekim kayınvalideye göre, gelininin alt katında oturması kendisine karşı asi olmadığını ve saygılı olduğunun bir ispatı şeklinde öne sürülmektedir.

Diğer yandan ideal gelinin temsil biçiminde Zahide Yetiş nezaket kavramını vurgulayarak: “Kayınvalideler doğal olarak nezaketi daha fazla önemsiyorlar.” (4.09.2020) ifadesini kullanmaktadır. Bu sebeple ideal gelinin nezaket sözcüğü ile temsil edildiğini söylemek mümkündür. Öyle ki Zahide Yetiş kayınvalide Fatma Bitmez’e müstakbel gelini Cansu’ya ithafen: “Biz sizin gelininizi çok saygılı ve sevgili bulduk.” demektedir. Tüm bu ifadelerden hareketle idealize edilen gelin profili; nezaket, saygı ve sevgi sözcükleri ile temsil edilmektedir.

“Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında kayınvalidelerin gelinlerden bekledikleri saygı, nezaket, anlayış gibi duyguları kendilerinin gelinlere göstermediği dikkat çekmektedir. Nitekim “misafir umduğunu değil, bulduğunu yer” atasözüne dayanan Türk misafirperverliği ile bağdaşmayan tutumların programda sergilendiği açık bir şekilde görülmektedir. Örneğin evinde maden suyu kalmadığını ifade eden geline kayınvalide Safiye Özdenizci: “Gelin Hanım, misafirin geleceğini bilmiyor muydun? Her şeyin dört dörtlük olması gerekiyor.” demektedir. Bu ifadenin de gösterdiği üzere kayınvalideler, gelinlerden dört dörtlük bir hizmet beklemektedir. Bu beklenti de kimi zaman koşulları zorlaştırmaktadır.

Örneğin gelinden kapuçino isteyen kayınvalide Safiye Özdenizci: “Yirmi bir günlük evli gelinin evinde kapuçino makinesi olur herhâlde, çeyizinde. Bir evde istenilecek şeyler bunlar.” (4.09.2020) diye düşünmektedir. Oysaki kapuçino makinesini lüks bulan gelin Duygu’ya diğer bir kayınvalide Sema Atçioğlu: “Biz bir yarışmadayız ve onu isteme ihtimalimiz var. Kapuçino lüks değil.” karşılığını vermektedir. Bu durumda

göstermektedir ki kayınvalideler gelinlerden olağanın dışında istekte bulunmakta ve bu isteklerini normalleştirmektedir.

Diğer yandan aileye gelin seçmek bağlamında bakıldığında kayınvalidelerin “gelin görmeye gitme” gibi bir âdet gençlerin ağırlıkta olduğu sosyal sınıflar için geçerliliğini fazla korumamakta ve kayınvalideler günümüzde aileye “gelin seçen” kişi olma gücünü yitirmiştir (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 184). Nitekim müstakbel gelin Cansu, erkek arkadaşı ile üç aydır kendi aralarında sözlü oluşunu şu şekilde anlatmaktadır: “Sözlümle internet ortamında bir oyun aracılığıyla tanıştık. Annemi sözlümle henüz tanıştırmadım. Kendi aramızda sözlüyüz.” (3.09.2020). Görüldüğü üzere aile ve evlilik kurumlarındaki dönüşümü; tanışma ve evlilik için atılan adımlardaki farklılıklar doğrudan yansıtmaktadır. Örneğin internet ortamı yeni arkadaşlıklar için bir zemin oluşturmaktadır. Gelin Cansu’nun da ifade ettiği üzere “sözlü olmak” deyiminin de her zaman aileler arasında alınan bir kararın sonucu olmadığını, bireylerin kendi aralarında da alacağı bir kararın sonucu olabileceğini ifade etmek mümkündür. Bu durumda bireylerin ebeveynleri arka planda kalmaktadır. Bununla birlikte kayınvalideler, oğullarının evleneceği kişiler hakkında karar verici olma statülerini de kaybetmektedir. Aynı zamanda müstakbel gelin Cansu’nun, damattan üç yaş büyük olduğu bilgisi paylaşılmaktadır. Zahide Yetiş kadının erkekten büyük oluşunu: “Kız büyük olursa zengin olur derler” (3.09.2020) sözü ile değerlendirmektedir. Genel anlamda kadının erkekten yaşça büyük olduğu birliktelikler için çoğunlukla bu söylem kullanılmaktadır. Böylece bir nevi batıl inancı taşıyan bu söylem yeniden üretilmekte ve meşrulaştırılmaktadır. Bununla birlikte ideal gelinin inşasında kadının erkekten yaşça büyük olarak temsil edilmediğini söylemek mümkündür.

5.2.2. Zahide Yetiş’le Gelin Görün programında kayınvalide temsilleri

“Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında kayınvalidelerin genellikle toplumun kendilerine yükledikleri rollere uygun davrandıkları gözlenmektedir. Bir diğer ifadeyle kayınvalideler gelinlerin ev içi işlerini kontrol etmekte, gelinleri bu konularda eleştirmektedir. Bununla birlikte kayınvalidelerin gelinleri ile anlaşılamayan kimseler olduğu yönündeki ön yargıların da program aracılığıyla tekrar üretildiği dikkat çekmektedir.

Bilindiği üzere ön yargılar kayınvalidelere sevilmeyen, gelinleri ise istenmeyen kimseler olarak inşa etmektedir. Dolayısı ile gelinini seven ve düşünen bir kayınvalide profili diğer herkesçe şaşkınlıkla karşılanabilmektedir. Örneğin 31 Ağustos 2020 tarihli yayında gelinine kuyumcudan takı beğenen kayınvalide için sunucu Zahide Yetiş’in yorumu şöyledir: “Gerçekten bir kayınvalide gelinine kuyumcudan bir şey beğeniyor, oğluna diyor ki gelinime al. Diğer gelinler duymasın çatır çatır çatlar, bizimki nerde deyip sus sus, dilini ısır.” (31.08.2020). Sunucunun kullandığı bu ifadelerle bakıldığında kayınvalidenin kuyumcudan gelini için bir şey beğenmiş olması öncelikle şaşırtıcı bir durum olarak görülmektedir. Üstelik kayınvalidenin oğlundan beğendiği takıyı gelini için almasını istemesi ise daha şaşırtıcı bir durumu oluşturmaktadır. Nitekim sunucu diğer gelinlerin bunu duyduğunda kıskanacağını “çatır çatır çatlamak” deyiimiyle ifade etmektedir. Güncel Türkçe Sözlüğünde bu deyim “kıskançlık, haset ve benzerinden dolayı aşırı rahatsız olmak, öfkelenmek” şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısı ile sunucu, gelinden bunu kimseyle paylaşmamasını ve nazar değmemesi için dilini ısırmasını istemektedir. Sonuç olarak böyle bir kayınvalideye sahip olmanın her zaman mümkün olmayacağı mesajı izleyiciye iletilmektedir.

Genellikle karşı karşıya konumlandırılan gelin-kayınvalide anlatısı, kimi gelin-kayınvalide ilişkilerinde ise yan yana konumlandırılabilir. Örneğin kayınvalide Ayşe Bütüner’in gelini ile kurduğu ilişki biçimi, klasik gelin-kayınvalide anlatısını değiştirmektedir. Nitekim kayınvalide gelininin karşısında değil, yanında olduğunu şöyle ifade etmektedir: “Anne/kaynana, gelinle birlikte olduğu zaman kimse yıkamaz. Benim bir gelinim var. Oğlum bir şey dese karısına, onun suçu da olsa, oğluma suç derim. Ona laf dedirttirmem. Hiç laf dedirttirmem. Ondan sonra ne yaparım? Oğlum olmadığı yerde gelinime ‘Kızım derim, bak bir daha yapma’ derim. Ama biz gelinle; oğlanı idare ederiz. Gelin, kaynanadan.” (31.08.2020). Bir diğer ifadeyle gelinin ve kayınvalidenin birlik olması gerektiğini düşünen kayınvalide; gelinin kusurlarını örttüğünü ve oğluna karşı her zaman gelinini savunduğunu söylemektedir. Bununla birlikte gelinine, gizli bir şekilde uyarılarda da bulunduğunu eklemektedir. Böylece gelin ve kayınvalide ilişkisinde olumlu bir yol izlendiğini; diğer yandan kayınvalidenin gerekli durumlarda gelinini uyarmak ve gelinin aileye uyumunu sağlamak rolleri ile temsil edildiğini söylemek mümkündür.

Türk geleneklerinde sorunlu ailevi ilişkiler dendiğinde her ne kadar akla başta gelin ve kayınvalide ilişkileri gelse de gelin ile görümce ve eltiler arasında da sağlıklı olmayan iletişim biçimleri yaşanmaktadır (Berk Yılmaz, 2019, s. 83). Özellikle gelin-kayınvalide arasında yaşanan anlaşmazlıklara görümceler de dahil olabilmektedir. Dolayısı ile toplumsal anlatılar ve yerleşik kabuller, görümceleri de kötümser bir bakış açısıyla ele almaktadır. Nitekim “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında da görümcenin işleniş; toplumsal anlatılar ve yerleşik kabullerle benzerlik taşımaktadır. Örneğin 1 Eylül 2020 tarihli yayında sunucu Zahide Yetiş: “Üç tane görümcemiz varmış. Bu iyi bir şey mi, kötü bir şey mi bilmiyorum. Bazen kardeşten yakın oluyor görümce dediğiniz, bazen de kayınvalideye ek kayınvalideler olmuş oluyor.” demektedir. Kullanılan ifadelerle bakıldığında öncelikle gelinin birden fazla görümcenin olduğu izleyici ile paylaşılmaktadır. Aynı zamanda görümce sayısındaki çokluk bir şaşkınlığa da neden olmaktadır. Diğer yandan sunucu bu durumun iyi ya da kötü olup olmadığı yönündeki belirsizliği vurgulamaktadır. Nitekim bu belirsizliği, görümcelerin tavırlarına bağlamaktadır. Öyle ki görümcelerin gelinlere kimi zaman kardeş gibi yaklaşabildiğini kimi zaman ise kayınvalideleri gibi yaklaşabildiğini ifade etmektedir. Tüm bu bağlamda kadına yüklenen “görümce olmak” rolü kimi zaman statü değiştirip “ek kayınvalide” olarak görülmek şeklinde algılanabilmektedir. Bu söylem aracılığıyla da görümcelerin bazen kayınvalideler gibi görüldüğü yargısı programda tekrar üretilmektedir. Gelin Esra Bütüner ve Zahide Yetiş arasında geçen aşağıdaki diyalog bu durumu açık bir şekilde yansıtmaktadır:

Z.Y.: Allah sana kolaylık mı versin?

Gelin E.B.: Âmin, versin.

Z.Y.: Eyvah eyvah. Bir şey söyleyeceğim. Gerçekten senin bir kaynanan yok, beş kaynanan var.

Gelin E.B.: Evet, aynen öyle.

Z.Y.: Sen bunu evlenmeden önce hiç düşünmedin mi?

Gelin E.B.: Düşündüm, olsun. Ben çok sevdiğim için eşimi, her şeye katlanırım dedim.

Toplumsal görümceye ilişkin zihninde yer edinmiş ön kabulleri, kayınvalidelerle ilgili ön kabullere benzer şekilde kurulmaktadır (Atıla Demir ve Nam, 2019, s. 82). Bir diğer örnek olarak Gelin Mine Atçioğlu da görümcelerini şöyle tanımlamaktadır:

“Görümcelerim de kayınvalidemin kopyası.” (2.09.2020). Dolayısı ile görümcelerin de kayınvalidelerle birlikte temsil edildiğini söylemek mümkündür. Gelinlerin görümceleri ile ilgili yaptığı yorumlar, kayınvalideler üzerinden şekillenmektedir. Öyle ki gelinlerin birden fazla eltisi olduğunda gösterilmeyen tepki, birden fazla görümcesi olduğunda gösterilebilmekte ve gelinin işinin zorluğu vurgulanmaktadır. Bu durum da kayınvalidelere ve görümcelere yönelik ön yargıların bir kez daha pekiştirilmesine ve görümcelerin de kayınvalideler olarak temsil edilmesine neden olmaktadır.

Diğer yandan toplumda kayınvalide tarafından sevmek ya da sevilmemek, farklı bağlamlar içinde anlamlandırılabilir. Örneğin yemek yenilirken gelen kimseler için yaygın olarak kullanılan “kaynana seviyormuş” deyişi sofraya ve kayınvalide ilişkisi bağlamında değişik veriler sunmaktadır. Nitekim “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında da ikramlıklar sunulurken alışverişten dönen kayınvalide Ayşe Bütün’e Zahide Yetiş: “Kayınvalidenin kaynana seviyormuş.” (1.09.2020) ifadesini kullanmaktadır. Deyimin hikâyesine ve taşıdığı anlama ilişkin açık bir bilgi literatürde bulunmamaktadır. Bununla birlikte deyimle ilgili şu şekilde bir çıkarım da bulunulabilir: “Kaynana sevmek” deyiminin öncelikle gelin ve damatlar için kullanılan bir ifade olduğu bilinmektedir. Öyle ki kayınvalidenin evine habersiz yemek vakti giden gelinin ya da damadın toplum tarafından kayınvalidesince sevildiğine inanılmaktadır. Nitekim kayınvalide oğlu ve gelini ile ya da kızı ve damadı ile birlikte sofraya oturmaktan ve yemek yemekten mutluluk duyan kimsedir. Günümüzde ise yaygın anlamıyla, yalnız damatlar ya da gelinler için değil, herkes için kullanıldığı bilinen bu deyim, yemek bittikten sonra gelen kimse için “kaynana sevmiyormuş” kullanım biçimi de bulunmaktadır. Böylece sofraya ve kaynana sevgisi arasında bir bağ kurulmakta ve bu bağ günümüzde de sürdürülmeye devam etmektedir.

Öte yandan gelin ve kayınvalide yarış içinde olabilmektedir. Kimi zaman kayınvalideler gelinleriyle, kimi zamanda gelinler kayınvalideleriyle çeşitli konularda yarışabilmektedir. “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında da bu duruma rastlanmaktadır. Örneğin gelin Mine Atçioğlu kayınvalidesinin kendisi ile yarış içinde olduğunu ve kayınvalidesinin normal bir kadın olmadığını şu şekilde açıklamaktadır: “Kayınvalidem benimle yirmi yıldır yarış halinde. Sürekli işte ben gencim.”, “Telefon elinden düşmüyor. Mesela alışverişe gidiyoruz. Yolda yürürken sürekli mesajlaşma, çok yoğun annem. Topluma mâl olmuş, sosyal bir kadın. Normal bir kadın değil yani. Hani

böyle temizlik yapan. Sürekli sosyal medyayla ilgileniyor.” (2.09.2020). Gelinin kullandığı ifadelerle bakıldığında kayınvalideyi gelini ile yarışa iten ana etken olarak kendini genç görüşü sunulmakta ve bu yarışın gelin evlendiğinden beri sürdüğü belirtilmektedir. Aynı zamanda kayınvalidesinin sosyal yönüne dikkat çeken gelin, kayınvalidesinin ev işleri ile uğraşmayan bir kadın olduğunu da vurgulamaktadır. Geline göre normal kadın; temizlik yapan, geniş anlamıyla ev işleriyle uğraşan kadın şeklinde görülmektedir. Kayınvalide ev işlerinden uzaklaştıkça gelini tarafından normal olmayan bir kadın olarak değerlendirilmektedir. Dolayısı ile programda kayınvalide; gelini ile gençliğini öne sürerek yarış halinde olan, ev işleriyle uğraşmadığı için de normal kadın gibi görülmeyen bir aile bireyi olarak temsil edilmektedir.

Toplumsal anlatılarda kötü kadın olan kayınvalideler, yerleşik kabullerde de gelini ile geçinemeyen kimseler şeklinde görülmektedir. Kayınvalide Nezahat Yeniçulha diğer kayınvalidelere kendi gelin oldukları zamanları da hatırlatarak, kayınvalidelerin toplumsal anlatılarda yer alan ön yargılı imajlarını sürdürmemeleri gerektiğini 2 Eylül 2020 tarihli programda şu şekilde dile getirmektedir: “Biz de gençtik. Bize de böyle üstümüze varsalar, biz de böyle bağırdık ama alttan alırsak daha iyi olur bence. Ben ne kadar çok yaklaşırsam, o da bana o kadar çok yaklaşır. Bence büyüklerin yaklaşması daha önemli. Çünkü biz de küçüktük, biz de sessizdik ama böyle büyükler açasaydı daha yakın olurduk. Ben de onun için daha çok açıyorum ki açık kapı bırakayım. Büyük rol kayınvalidelerde. Alttan alarak kızım, yavrum dersiniz en sert gelin bile yumuşar. Bunu kabullenmiyoruz. Hep kötü kayınvalide olmayın. İyi kaynana da olabilsinler. Sert kaynana olacağım diye bir şey yok yani. Kendi gelinlerine söyleyemediklerini başkalarına söylüyorlar.” Kayınvalide Nezahat Yeniçulha gelinine empati ile yaklaşan, hoşgörülü olan ve anlayış gösteren bir kayınvalide profili çizmektedir. Her kayınvalidenin kendi gelinine yapamadığı eleştiriyi diğer gelinlere yaptıklarını düşünmektedir. Öte yandan bu düşüncesinin doğruluk payı da bulunmaktadır. Nitekim kimi kayınvalidelerin diğer gelinler için kusur saydıkları özelliklerin, kendi gelinleri tarafından da yapıldığı dikkat çekmektedir. Dolayısı ile kayınvalidelerin zihninde idealize edilen gelinin kendi gelinleri olmadıkları da gözlemlenmektedir.

Bununla birlikte “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında genellikle geline yüklenen toplumsal roller iç dinamiklere yönelik iken hamaratlık, titizlik gibi aynı zamanda gelinin dış görünümüne ilişkin ideallerin de kayınvalideler tarafından inşa

edildiği görülmektedir. Nitekim kayınvalidelerin gelinlerine yönelik yalnız giyinme biçimleri ile ilgili düşünceleri olmamakta, bedenleri ile ilgili de birtakım düşünceleri bulunmaktadır. Örneğin gelininin fazla kilolu olduğunu ve çok genç de olmadığını düşünen kayınvalide Fatma Bitmez: “Gelinim birkaç kilo verse iyi olur. Gelinim de çok genç değil, yirmi yedi yaşında.” (3.09.2020) demektedir. Yirmi yedi yaşındaki gelinini kayınvalide çok genç olarak görmemekte ve bedenine ilişkin kendi ideallerini oluşturmak istemektedir. Nitekim verilen birkaç kilo gelinin bedenini kendi için olmasa da kayınvalidesi için ideal duruma getirecektir. Bir başka kayınvalide Nezahat Yeniçulha ise gelinine kilo olması yönünde baskı yaptığına dair söylentiyi dış ses ile arasında geçen aşağıdaki diyalogda şu şekilde açıklamaktadır:

Dış Ses: Gelininizin kilo alması için baskı yapıyormuşsunuz, doğru mu bu?

Kayınvalide N.Y.: İleriki zamanlarda. Şu an yapmıyorum. İlerde, yaş geçtikçe zaten o illaki kilo alacak.

Dış Ses: Peki çocuk konusunu konuştunuz mu?

Kayınvalide N.Y.: Onlara bırakıyorum. Gençler istedikleri gibi.

Dış Ses: Dünyanın en olumlu kayınvalidesi.

Kayınvalide N.Y.: Benim gibi kayınvalideyi herkes ister (4.09.2020).

Kayınvalide, gelinine şu an kilo için baskı yapmadığını fakat ilerleyen yıllarda baskı yapabileceğini ifade etmektedir. Çocuk konusunda herhangi bir baskıda bulunmayan ve bunu çocuklarının kararına bırakan kayınvalide; dış ses tarafından dünyanın en olumlu kayınvalidesi olarak tanımlanmaktadır. Kayınvalide için de kendisi herkesin isteyeceği bir kayınvalide olarak görülmektedir. Böylece kilo ve çocuk baskısı yapan kayınvalidelerin olumsuz kayınvalide kategorisinde olduğu mesajı iletilmekte ve diğer yandan kayınvalidelerin gelinlerine bu tür konularda baskı uygulayan kimseler olduğu genellemesi kırılmaktadır.

Toplumsal anlatılarda kayınvalideler; gelinlerini farklı konularda denetleyen, yönlendiren, gelinlerine müdahale eden ve kimi zaman gelinlerine baskı uygulayan kimseler olarak temsil edilmektedir. Gelinlerin yaşı ve kilosu, giyinme biçimleri, çocuk doğurma konuları kayınvalidelerin de söz sahibi olabileceği konular olarak öne çıkmaktadır. Örneğin giyim konusunda kayınvalide Nezahat Yeniçulha’ya dış ses tarafından gelinine müdahale edip etmediği sorusu üzerine aralarında geçen diyalog aşağıdaki gibidir:

Dış Ses: Gelininizin elbiselerine karışan bir kayınvalide misiniz?

Kayınvalide N.Y.: Normalde pek karışmam ama bazen de birazcık uzun giyerse daha sevinirim.

Dış Ses: Ne yani giyim konusunda gelininiz sözünüzü dinliyor mu?

Kayınvalide N.Y.: Dinler sağ olsun sözümü.

Dış Ses: Vallahi bravo. Gelinler, kayınvalidelerin sözünü pek dinlemiyor.

Kayınvalide N.Y.: Bir şeyi güzellikle söylediğin zaman, bütün gelinler dinler bence (4.09.2020).

Kayınvalide Nezahat Yeniçulha gelininin giyimine biraz da olsa karıştığını dile getirmektedir. Bu söylem kayınvalidelerin, gelinleri üzerindeki denetleme işlevini yerine getirdiğini ve gelinlerinin giyinme biçimlerine müdahale edebildiklerini göstermektedir. Dış sesin kayınvalidesinin sözünü dinleyen gelini tebrik ettiği de dikkat çekmektedir. Nitekim dış sese göre gelinler, kayınvalidelerini dinlememektedir. Kayınvalide Nezahat Yeniçulha ise güzellikle söylemenin önemini vurgulamaktadır. Bu ifadelerden hareketle gelinler ile ilgili kayınvalidelerinin sözlerini çok dinlemedikleri yönünde bir genelleme üretilmektedir. Bu konuya bir başka örnek olarak gelin Duygu Yeniçulha ile sunucu Zahide Yetiş arasında geçen diyalog verilebilir. Bu defa sunucu, kayınvalidenin gelinin giyinme biçimine müdahale edip etmediğini öğrenmek istemektedir:

Z.Y.: Giysilerine kayınvaliden bir şey söylüyor mu?

Gelin D.Y.: Ya tabii çok açık giyinmemi istemez. Ben de çok açık giyinmiyorum (4.09.2020).

Yukarıda geçen diyaloglarda da görüldüğü üzere gelinler, kayınvalideleri ile ters düşmek istememektedir. Bu sebeple gelinler, kayınvalidelerinin isteklerine uyum sağlamaktadır. Nitekim ailedeki kadınlar davranışları, giyimi, konuşma tarzı, ev kadınlığı konularında birbirlerine âdeta bekçilik/polislik etmektedir (Yakalı Çamoğlu, 2018, s. 60).

Bununla birlikte “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında dış güzellik kimi zaman kayınvalideleri de bağlayan bir kavramı ifade edebilmektedir. Değinildiği üzere her gün bir gelinin evinde kayınvalideler misafir edilmektedir. Bu nedenle gelinler, kayınvalideleri iyi ağırlamak için yarışmakta, gelinlerin kayınvalideleri ise seçilen konseptte uygun gelinlerini en iyi şekilde giydirmek için yarışmaktadır. Kayınvalide Safiye Özdenizci diğer kayınvalidelerden konseptle ilgili gelecek eleştiriler için: “Kayınvalidenin kendi bakımlı, güzel olacak ki sonra eleştirisi güzel olsun.” (31.08.2020)

ifadesini kullanmaktadır. Bu ifade de eleştiriler, eleştirenin bakımlı oluşu ve güzelliğine bağlı görülmektedir. Nitekim kayınvalide; bakımlı ve güzel olmayan kayınvalidelerin yapacağı yorumların da güzel olmayacağını düşünmektedir.

Diğer yandan “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında kayınvalideler moda avcısı olarak adlandırılmaktadır. Güncel Türkçe Sözlüğü avcı kelimesini mecazi anlamda “Bir şeyi büyük bir istekle izleyen ve bulup ortaya çıkaran, tanıtan kimse” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda “moda avcısı” olan kayınvalideler modayı büyük bir istekle takip edecek, bulup ortaya çıkaracak ve tanıtabilecek kişiler olarak görülmektedir. Dolayısı ile kayınvalideler yüksek puan alabilmek için gelinlerini konseptte uygun ve güzel bir şekilde giydirmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte konseptini eksik tamamlayan 4 Eylül 2020 tarihinde yarışan kayınvalide Fatma Bitmez gelinini hayal kırıklığına uğratmıştır. Kayınvalide Fatma Bitmez’in gelininin tutumuna ve kendi davranışına ilişkin görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır: “Ben de onun tepkisini merak ettim, kızacak mı kızmayacak mı? Bir parça için beni kıracak mı? Ben de baktım yani. Ben de cadı kaynanayım. Bu kadar kötüyüm yani. Benden çok çekecek!” (4.09.2020). Kayınvalide Fatma Bitmez’in kendini cadı kaynana, kötü biri olarak tanımlamakta ve gelininin kendinden çok çekeceğini ifade etmektedir. Dolayısı ile tüm bu ifadeler kayınvalidelere ilişkin ön yargıları pekiştiren söylemler olmaktadır.

“Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında kayınvalideler kimi zaman “cadı kaynana” kimi zaman da “sosyetik kaynana” şeklinde tanımlanmaktadır. Örneğin gelinden içecek olarak kapuçino isteyen kayınvalideye ithafen sunucu Zahide Yetiş, gelin Duygu Yeniçulha’ya: “Bizim sosyetik bir kayınvalidemiz var. Keşke anacığın söyleseydi.” (4.09.2020) demektedir. Kayınvalidenin “sosyetik kayınvalide” olarak nitelendirilmesinin nedeni misafirlğe gittiği gelinlerin evinde gelinlerden kapuçino, churchill, cafe latte gibi içecekler istemesidir. Programda sosyetik kayınvalide olarak görülen kayınvalidenin diğer kayınvalideler gibi çay ve Türk kahvesi tercih etmediği görülmektedir. Bu durum genellikle gelinleri zor durumda bırakmaktadır. Bu sebeple alışlagelen isteklerin dışında talepte bulunan kayınvalideler programda sosyetik adıyla temsil edilmektedir.

Gelin-kayınvalide ilişkilerine duygusal bağlamda bakıldığında ise geline ve kayınvalideye toplum tarafından biçilen rollerde gelin uysallıkla, kayınvalide ise hoşgörü ile öne çıkmaktadır. Bununla birlikte Türk toplumunda yaş, kişiye saygı duymak için

başta gelen önemli bir etkidir. Gelin-kayınvalide ilişkisinde gelinden kayınvalidesine, büyüğü olduğu için, saygıda kusur etmemesi; kayınvalideden de gelinine, yaşça küçük olduğu için, anlayışla yaklaşması beklenmektedir. Bu duruma 4 Eylül 2020 tarihli yayında kayınvalidelere sert cevaplar verdiği düşünülen gelin hakkında kayınvalideler Sema Atçioğlu ve Safiye Özdenizci ile gelin Duygu Yeniçulha arasında geçen aşağıdaki diyalog örnek verilebilir:

Kayınvalide S.Ö.: Çok sert cevaplar veriyorsun kızım.

Kayınvalide S.A.: Ne olursa olsun, anneniz yaşıңызdayız. Bize öyle davranmamanız gerekiyor.

Gelin D.Y.: Annemiz yaşıındakiler de bize biraz ılımlı davranmalı.

Kayınvalide S.Ö.: Aaa!

Kayınvalide S.A.: Gençler bazen böyle olabiliyor işte.

Gelinlerden her zaman için kayınvalideler tarafından saygı beklenmektedir. Bu saygının zeminini ise kayınvalidelerin yaşça büyüklüğü oluşturmaktadır. Kayınvalideler, yaşça büyük oluşlarını öne sürerek her konuda fikirlerini paylaşmayı ve gelinleri her yönüyle eleştirebilmeyi meşrulaştırmaktadırlar. Öyle ki gelin Duygu Yeniçulha'nın kayınvalidelerin ölçülü olmadıkları yönündeki düşüncesi dahi kayınvalideler tarafından hoş karşılanmaz ve gelinlerin kayınvalidelere karşılık vermemeleri de gelinlerden beklenir. Nitekim gelinlerin tutumlarının nasıl olacağını kayınvalide Sema Atçioğlu şu şekilde açıklamaktadır: “Gelinin biraz daha uysal olması lazım. Çünkü biz yaşça, annesi yaşıındayız. Yani biz eleştirebiliriz, konuşabiliriz. Ama karşımızda bizi, konuşmalarımızı daha az eleştirebilirdi, daha az cevap verebilirdi.” (31.08.2020). Görüldüğü üzere kayınvalideler eleştirebilme, konuşabilme haklarına gelinlerden daha fazla sahip kimseler olarak temsil edilmektedir.

Diğer yandan Türk geleneklerinde kadın “gelin” olarak alınan ya da verilen kişi olarak görülmektedir. Erkek ve onun ailesi için kadın ya da gelin “alınan” kişiyi ifade etmektedir (Berk Yılmaz, 2019, s. 76). “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında gelin almak deyimleri dile yerleşmiş şekliyle karşılık bulmaktadır. Nitekim kayınvalide Nezahet Yeniçulha'nın: “Kayınvalideler, gelinlere bu kadar hücum etmez. Ben yeni aldım. Yavaş yavaş öğrenir o. Biz de gelin olduk.” (4.09.2020) ifadesinde kullanılan “yeni aldım” söylemi kadının alınan, verilen bir nesne olarak görülmeye devam edildiğini yansıtmaktadır. Yine 31 Ağustos 2020 tarihli yayında Zahide Yetiş’in kayınvalidelere

yönelttiği: “Sizin istemediğiniz bir gelin, oğlunuz istemiş almış. Hayır diyememişsiniz ama gönlünüz yok. Kıyafetinizle bunu belli eder miydiniz düğünde?” (31.08.2020) sorusunda da oğlun, eşini “istemiş almış” olduğu ifadesi kullanılmaktadır. Dolayısı ile kayınvalide ve oğul; gelini alan konumundadır.

Bu bağlamda bakıldığında aynı zamanda annelerin çocuklarının evliliği ile birlikte onlar üzerindeki söz haklarının da çocuklarının cinsiyetlerine göre değiştiği “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında gözlemlenen bir diğer olgudur. Nitekim kızlarının evliliği ile annelerin onların evlerine, düzenlerine ilişkin söz hakları neredeyse kalmamakta ve kızları artık başka bir ailenin üyesi olmaktadır. Oysaki anneler oğullarını evlendirdiğinde aynı tutumu sergilememektedir. Oğulları başka bir ailenin üyesi olmadığından evleri ve düzenleri ile ilgili anneler kendilerinde söz hakkı bulabilmektedir. Ne kadar oğullarının da bir eşi olmuş olsa da kayınvalideler gelinleri üzerinde de baskı kurabilmektedir. Örneğin kayınvalide Ayşe Bitmez: “Benim oğlumun eviyse, kızımınkine müdahalem geçmez ama oğluma geçer. Bir tarafı el.” (2.09.2020) sözü ile oğlun üzerinde kurulan egemenliğin kızı üzerinde kurulmayışını kızın bir tarafının el olarak görülmesiyle açıklamaktadır. Kızları ve damatları söz konusu olduğunda çekimser kalan kayınvalidelerin, kendi oğulları ve gelinleri söz konusu olduğunda müdahale edebileceklerini düşünmelerinin temelinde “kız almak” ya da “kız vermek” söyleminin bulunduğunu ifade etmek mümkündür.

Diğer yandan düğünlerde kayınvalidelerin gelinlerine taktığı takılar da kendi içinde bir anlam taşımaktadır. Öyle ki sunucu Zahide Yetiş bu anlamı “kayınvalidenin gururu” şeklinde adlandırmakta ve kendinden örnek vererek kayınvalidesinin taktığı takıları hiç çıkarmadığını şu şekilde açıklamaktadır: “Ben valla kayınvalidemle bir yere gittim mi takıyorum. Annemin aldıklarını özellikle takıyorum. Zaten bu da kayınvalidemin aldığı bir şey, hiç çıkarmıyorum.” (1.09.2020). Görüldüğü üzere kayınvalideler tarafından takılan takılar bir gurur sebebi olmakta ve gelinlerin kendilerine takılan takıları özellikle takmalarının gerekliliği vurgulanmaktadır. Öte yandan kayınvalidesi tarafından takılan takıların gelinin takmaması hoş karşılanmaktadır. Nitekim kayınvalide temsilleri bağlamında geline takılan takılar da bir nevi kayınvalideyi temsil etmektedir.

5.2.3. Zahide Yetiş’le Gelin Görün programında gelin-kayınvalide ilişkileri

“Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında dış ses aracılığıyla gelinlere ve kayınvalidelere, gelin-kayınvalide ilişkileri hakkında bazı sorular yöneltilmektedir. Bu sorular gelin-kayınvalide ilişkileri hakkında önemli veriler sunmaktadır.

Genelde tüm gelinlere ve kayınvalidelere dış sesin sorduğu ilk soru “Gelin-kayınvalide ilişkiniz nasıl, anlaşabiliyor musunuz?” şeklinde olmaktadır. Bu soru etrafında gelişen gelinler-kayınvalideler ve dış ses arasında geçen diyaloglar aşağıdaki şekildedir:

31 Ağustos 2020 tarihli yayın:

Dış Ses: Gelin-kayınvalide ilişkiniz nasıl, anlaşabiliyor musunuz?

Gelin Ö.Ö.: Pırlanta sever, altın sever, giyinsin süslensin sever. O yüzden çok iyi anlaşıyoruz aslında. Zevklerimiz de çok uyuyor bu konularda. Giyim kuşam, ayakkabı, makyaj, saç... Hani zevk konusunda aslında bu yüzden de biraz bu yarışma. Ben zevkine çok güveniyorum. Benim ne istediğimi bilir. Ne giymem gerektiğini bilir. Beğenmediği bir şeyi zaten almaz. Kendi giymeyeceği bir şeyi almaz, bana da almaz.

Dış Ses: Kayınvalideniz günlük hayatınızda nasıl bir insan?

Gelin Ö.Ö.: Kayınvalidem çok titizdir. Örnek verecek olursam mutfak dolapları lake, parlak. Parmak izi bırakıyor. Parmak izi kalmasın diye mutfak bezi ile dolapları açar, mutfak beziyle kapatır.

Dış Ses: Gelin-kayınvalide sık sık görüşüyor musunuz?

Kayınvalide S.Ö.: Kendi annesini her gün arar ama beni hiç aramaz.

1 Eylül 2020 tarihli yayın:

Dış Ses: Gelininizle aranız nasıl, anlaşır mısınız?

Kayınvalide A.B.: Çok iyi anlaşırız. Ben oğlumdan olmam, gelinimden olurum.

Dış Ses: Nasıl sevdirdi kendini size?

Kayınvalide A.B.: Baya sevdirdi. Temizliğini çok güzel yapar.

2 Eylül 2020 tarihli yayın:

Kayınvalide S.A.: Aslında birbirimize çok benziyoruz, biliyor musunuz? O da alışverişi çok seviyor, ben de çok seviyorum.

Gelin M.A.: Annem de kokoş. Kokoşsun anneciğim.

Kayınvalide S.A.: Ben senin kadar parfüm alıyor muyum? Senin kadar kıyafet alıyor muyum? Ben seni aldığımda otuz dokuz yaşımdaydım. Her şeyi alma hevesim varken, her şeyi durdurup sana odaklandım.

3 Eylül 2020 tarihli yayın:

Dış Ses: Gelin-kayınvalide ilişkiniz nasıl, anlaşabiliyor musunuz bari?

Gelin C.A.: Şunun en büyük kanıtıyız bence. Gelin, kaynana toprağına çeker derler ya. Gerçekten bir şey yaptığımda aynı o'yum yani. Onun hareketleri, kendimde buluyorum. Kendimi o'nda buluyorum.

Kayınvalide F.B.: Huyu da aynı, benzer.

Gelin C.A.: Sinir noktalarımız aynı. Kayınvalidemle aynı şeylere sinirlenebiliyoruz.

Yukarıdaki ifadelere bakıldığında gelin Öznur Özdenizci kayınvalidesi ile iyi anlaştığının göstergesi olarak moda konusundaki ortak zevklerini göstermektedir. Kayınvalidesinin günlük hayatta nasıl bir insan olduğunu ise onun titizliğini vurgulayarak anlatmaktadır. Aynı şekilde kayınvalide Ayşe Bütüner de gelininin çok güzel yemek yaptığını vurgulamaktadır. Dolayısı ile kadınlar arasındaki ilişkilerde moda ve temizlik konularının öne çıktığı görülmektedir. Kayınvalide Sema Atçioğlu da gelini ile birbirlerine çok benziyor oluşlarını alışveriş yapmayı çok seviyor olmaları ile açıklamaktadır. Öte yandan gelinin birçok özelliğinin kayınvalideye benzer olacağı “gelin kaynana toprağından olur” sözü ile ifade edilmektedir (Karaca, 2016, s. 121). Gelin Cansu Aslan da kayınvalidesi ile ortak yönlerini bu söz ile desteklemektedir. Bu durumun sonucu olarak gelin ya da kayınvalide giyinen, süslenen, alışveriş yapan, iyi temizlik yapan, kaynana toprağından olan kimlikleriyle kendilerini temsil etmekte ya da kendileri diğer kadınlar aracılığıyla bu özellikleri ile temsil edilmektedir.

Gelin ve kayınvalide ilişkilerinde temizlik konusu ayrı bir yerde durmaktadır. Nitekim evi düzenlemek ve değiştirmek otoritenin bir işareti biçiminde değerlendirildiğinde, aileye yeni katılan gelin, bu otoriteyi sarsabilecek bir seçenek olarak görülebilmektedir. Bu otorite kaybını önlemek için kayınvalide; ev düzeni, eşyaların yer değişimi konularında engel olmakta ve gelinine verdiği işleri kontrol etmekte, yaptığı işleri güzel bulmamakta, yemek yapma işini ise gelinine bırakmamaktadır (İnce, 2015, s. 150-151). Örneğin 31 Ağustos 2020 tarihli yayında geçen Zahide Yetiş, gelin Öznur

Özdenizci ve kayınvalide Safiye Özdenizci arasındaki diyaloglar, kayınvalidelerin otoritelerini korumaya yönelik durumlarını sergilemektedir:

Z.Y.: Siz birbirinize yardım ediyor musunuz? Kayınvalidenize yardım eder misiniz, temizlikte?

Kayınvalide S.Ö.: Genelde ben yardım ederim Öznur'a.

Gelin Ö.Ö.: Ben siler geçerim ama peşimden mutlaka bir daha siler.

Kayınvalide S.Ö.: Kontrol ediyorum.

Z.Y.: Gelin bulaşıkları yıkıyor, kayınvalide bir daha bulaşık yıkıyorsa alt yazı o kadar da beğenmedim olabiliyor.

Genellikle gelin-kayınvalide ilişkilerinde alışlagelen yardım biçimi gelinden kayınvalideye doğru olmaktadır. Yukarıdaki diyaloga bakıldığında ise yardım biçiminin ters yüz edildiği görülmektedir. Nitekim çoğunlukla kayınvalide, gelinine yardımcı olmaktadır. Böylece kalıp yargılar dönüşüme uğramaktadır. Diğer yandan kayınvalide, temizlik konularında gelinini kontrol ettiğini belirterek kayınvalidelere yüklenen denetleyen rolünü sürdürmektedir. Bununla birlikte Zahide Yetiş, bu kontrollerin arka planında gelinlerin yaptığı her işin, kayınvalideler tarafından her zaman beğenilmediği düşüncesinin yer aldığını bir örnekle ifade etmektedir.

Kültürel geçmişin günümüze getirdiği gelin-kayınvalide ilişkilerinde gelinlerin kendilerine biçilmiş rollerden biri de kayınvalidelerinin ev işlerine yardımcı olmalarıdır. Özellikle kayınvalide ile aynı ortamda bulunulan durumlarda sofrayı kurup kaldırmak, temizliği yapmak gibi işlerde gelinler daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu sebeple gelinlerin, kayınvalidelerinin ev işlerinde onlara yardımcı olup olmadıkları toplumsal bağlamda anlam taşımaktadır. Bu bağlamda dış ses ile kayınvalide Safiye Özdenizci arasında geçen aşağıdaki diyaloglar önemlidir:

Dış Ses: Gelininize gittiğinizde sofrayı kim kuruyor, temizliği kim yapıyor?

Kayınvalide S.Ö.: Ben.

Dış Ses: Size hizmet etmiyor mu?

Kayınvalide S.Ö.: Hayır, etmiyor.

Dış Ses: Neden?

Kayınvalide S.Ö.: Yapmıyor.

Dış Ses: Gelin yapar, deseniz olmaz mı?

Kayınvalide S.Ö.: Diyorum, yapmıyor. Ne yapayım?

Dış Ses: Olmadı, oğlunuza şikâyet edin.

Kayınvalide S.Ö.: Dinlemiyor oğlum beni, karısını dinliyor.

Dış Ses: Hım. Evlendi, hanım köylü oldu.

Kayınvalide S.Ö.: Evet, hanım köylü oldu.

Dış Ses: Peki neyi şikâyet etmiştiniz?

Kayınvalide S.Ö.: İşte misafir gelir ben kalkarım, hizmet ederim. Öznur oturur onlarla beraber. Gelinler kaynana olmuş, kaynanalar gelin olmuş (31.08.2020).

Yukarıdaki diyaloglara bakıldığında eski değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılırken kırılma yaşadığı görülmektedir. Nitekim kayınvalide Safiye Özdenizci bu kırılmayı gelinlerin artık kaynana, kaynanaların da gelin olduğunu ifade ederek bir rol değişimi ile açıklamaktadır. Gelinin; sofrayı kurmak, temizlik yapmak, kayınvalideye hizmet etmek, misafirlere hizmet etmek gibi kendine biçilen rolleri yapmadığı belirtilmektedir. Dış sesin, kayınvalideye durumu oğluna şikâyet etme önerisinde bulunması da dikkat çekmektedir. Kayınvalide, önceden gelinini oğluna şikâyet ettiğini belirterek oğlunu hanım köylü olmakla itham etmektedir. Vikisözlükte “hanım köylü olmak” deyimini “(erkekler için) evlendikten sonra eşinin sözünden ve izinden çıkmamak” şeklinde açıklanmaktadır.³⁰ Bu ifade erkeğe yönelik küçük düşürücü bir anlamda kullanılmaktadır.

Gelin-kayınvalide ilişkilerinde hizmet biçimine ilişkin başka bir örnek olarak 2 Eylül 2020 tarihli programda gelin Mine ile kayınvalide Sema Atçioğlu arasında geçen aşağıdaki diyaloglar verilebilir:

Gelin M.A.: Annem en çok şey yapıyor. Genelde problemi benleyken, benle halletmesini istiyorum ama gidiyor oğluyla konuşuyor. Onu tatlı tatlı değil de biraz acı acı dolduruyor.

Kayınvalide S.A.: Ben seni hangi ara boş bulacağım da konuşabileceğim. Elinde bir telefon, zaten öğleyin kalkıyorsun.

Gelin M.A.: Anne 11’e kadar uyuyorum. 11 öğlen mi?

Kayınvalide S.A.: Yatmak bilmiyor, kalkmak da bilmiyor. Yani öylesin. Otelde rahat ediyorum. Çıkıyorum, geziyorum. Kafeleri geziyorum.

³⁰https://tr.wiktionary.org/wiki/ana_kuzusu (Erişim Tarihi: 04.12.2021)

Gelin M.A.: Annecim diyorum, senin evin diyorum. Kalk istediğin gibi kahvaltını hazırla, istediğin saatte yat, rahat et diyorum. Gelmiyor evime.

Kayınvalide S.A.: Ben kendim yaptıktan sonra canım niye geleyim sana?

Sunucu: Benim kayınvalidem gelse, benim evim yerine otelde kalsa olay olur.

Öncelikle kayınvalidenin oğlunun ve gelinin evinde kalmayıp otelde kalıyor olması programda tartışma konusu olmaktadır. Öyle ki sunucu Zahide Yetiş de kendi kayınvalidesinin evinde kalmayıp otelde kalmasının ailede olay yaratacağını ifade etmektedir. Kayınvalide Sema Atçioğlu ise oğlunun ve gelinin evinde kalmayışını gelininin geç uyuduğu, geç kalktığı ve gelininden hizmet görmediği gerekçeleriyle açıklamaktadır. Nitekim kayınvalidenin beklentisi gelininin kendine hizmet etmesidir. Kendi işini kendi görüyor olmak ve gelinden hizmet görmemek, kayınvalidelere göre gelinlerin ideal gelinden kopukluğunu ifade etmektedir.

Diğer yandan torunlara verilecek isimler de gelin-kayınvalide ilişkilerini şekillendirmektedir. Nitekim kayınvalide ile yaşanan anlaşmazlıklar bazen toruna ne isim koyulacağı ile ilgili de olabilmektedir.

Türk âdet ve görenekleri bağlamında torunlara büyükanne ve büyükbabaların adlarının konulması yaygın görülen bir gelenektir. Bu konu şöyle açıklanabilir: Özellikle erkekler ilk çocuklarına kendi anne ve babalarının adlarını koymak isteyebilmektedir. Bu durumu ataerkillikle ilişkilendirmek de mümkündür. Babaannenin ve dedenin adlarının, ataerkillik anlayışı gereği torunlara verilmesi; anneanne ve dede tarafından sert bir tepki ile karşılanmamaktadır. Günümüzde de büyükannelelerinin ya da büyükbabalarının adlarını taşıyan bireylere, çoğunlukla baba tarafından aile büyüklerinin adlarının verildiğini ileri sürmek mümkündür. “Zahide Yetiş’le Gelin Görün’ programında dış ses ve kayınvalide Safiye Özdenizci arasında geçen aşağıdaki diyalog bu konuya bakışı yansıtmaktadır:

Dış Ses: Size sordular mı ne koyalım diye?

Kayınvalide S.Ö.: Sormadılar, onlar öyle istediği için saygı duyuyoruz.

Dış Ses: Aa ama sorsaydılar. Bebeğin adını siz koymak ister miydiniz?

Kayınvalide S.Ö.: İsterdim tabii ki.

Dış Ses: E söyleseydiniz.

Kayınvalide S.Ö.: Yok, ilk çocukları olduğu için kendileri koysun. Bir dahasına ben koyarım (31.08.2020).

Görüldüğü üzere çocuklara aile büyüklerinin adlarının verilmesi geleneği yerini bireylerin kişisel kararlarına bırakmaktadır. Nitekim kayınvalide; toruna verilecek isim konusunda kendilerine danışılmadığını, bununla birlikte oğlunun ve gelininin kararlarına saygı duyduklarını söylemektedir. Öte yandan torununa kendi isminin verilmesi düşüncesini istekle karşılayan kayınvalide, ilk çocuk olması sebebiyle bu isteğini ikinci çocuğa saklamaktadır.

Diğer yandan deneyim ve kayınvalide; sık sık birlikte işitilen iki kavramı ifade etmektedir. “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında da kayınvalide Sema Atçioğlu gelinlere ithafen: “Kayınvalidenin deneyiminden lütfen istifade edin. Hiç ‘ben biliyorum, ben yapıyorum, ben onu mu dinleyeceğim, aman kocamın annesi o’ falan demeyin.” (31.08.2020) demektedir. Bu söylemde kayınvalidelerin tecrübeleri öne çıkmakta ve gelinlerin yol gösterici, öğretici olarak kayınvalidelerinin düşüncelerine önem vermeleri gelinlerden istenmektedir.

Bununla birlikte en kritik soru adı altında 1 Eylül 2020 tarihli yayında Zahide Yetiş tarafından kayınvalidelere; “Kayınvalidelerin ve gelinlerinin ev anahtarları birbirlerinde olmalı mı?” sorusu yöneltilmektedir. Kayınvalide Fatma Bitmez ve Safiye Özdenizci’nin cevapları aşağıdaki şekildedir:

Kayınvalide F.B.: Olmalı. Onlar mesela bir tatile gidecekler. Getirip verebilirler ama devamlı değil.

Kayınvalide S.Ö.: Aynı yerde de oturuyor olsam, gelinin anahtarını almam. Evde bir şey olacak. Annen gelmiş bunu yapmış, annen gelmiş şunu yapmış kocasına söyler mutlaka. Hiç gerek yok.

Verilen cevaplara bakıldığında kayınvalideler, geçici bir süreliğine anahtarların kendilerinde durabileceğini düşünmektedir. Bununla birlikte oluşabilecek yanlış anlaşılmalardan ötürü sürekli olarak anahtarların birbirlerinde durmalarına kayınvalidelerin olumlu bakmadıkları görülmektedir. Diğer yandan belirtmek gerekir ki ailenin temsiliyeti kadınlar üzerinde toplanmaktadır (Berk Yılmaz, 2019, s. 83). Nitekim ev anahtarlarını birbirlerinde bulundurup bulundurmamaya ilişkin ailedeki erkek bireylerin fikirleri dikkate alınmamaktadır. Bu durumda karar verici gelin ya da kayınvalide olarak görülmektedir. Damadın ve kayınpederin bu konularda ne diyeceğine değinilmemesini ise evin hâkimiyet alanının kadınlara ait oluşu ve ailenin temsiliyetinde kadınların öne çıkışı ile açıklamak mümkündür. Nitekim kadınlar isterse evin anahtarları

paylaşılmaktadır. Kadınların istemediği durumlarda çok daha farklı şeyler yaşanabilmektedir.

Özellikle gelinlerin ve kayınvalidelerin iletişimlerini kestikleri takdirde aile arasındaki bağlar da kopabilmektedir. Örneğin kayınvalide Nezahat Yeniçulha, 4 Eylül 2020 tarihli yayında bu konuya şu şekilde değinmektedir: “Sevdirmek lazım. Sen baştan sevdirmezsen sonra geriye hiçbir şey kalmaz. Ondan sonra evine almaz, senle muhatap olmaz, çocuklarını göstermez. Hep etrafımızda görüyoruz böyle şeyleri. Onun için kendini sevdirmek lazım. Açık kapı bırak yani. Kapalı olmasın kapılar.”. Bu sözler üzerine diğer bir kayınvalide Fatma Bitmez: “Gelin beni sevecek diye, ben kendimi Şam şeytanına çevireyim. Var mı öyle bir şey?” karşılığı vermektedir. Kayınvalidenin kullandığı Şam şeytanı sözü Vikisözlükte “her taşın altından çıkan, hinlikler peşinde koşan sevimli yaratık” şeklinde tanımlanmaktadır.³¹ Dolayısı ile kayınvalide; gelini ile geçinebilmek için bir Şam şeytanı gibi davranamayacağını dile getirmekte ve böylece gelin-kayınvalide ilişkilerinde kayınvalidenin yaşça büyük oluşu sebebiyle gösterebileceği olgunluk, anlayış ve empati duygularını ötelemektedir.

Diğer yandan dış ses tarafından gelinlere ve kayınvalidelere sorulan kimi sorular, gelini ve kayınvalideyi karşı karşıya getirebilmektedir. Örneğin 4 Eylül 2020 tarihli yayında dış ses, gelin Duygu Yeniçulha’ya: “Kayınvalideniz sizden izinsiz eve girseydi ne yapardınız?” sorusunu yöneltmektedir. Gelin Duygu Yeniçulha: “Habersiz giren bir kayınvalidem olsa yani çilingir çağırırdım. Kilidi değiştirirdim.” şeklinde cevap vermektedir. Nitekim özelde gelinlerin genelde tüm bireylerin, evlerine izinsiz bir şekilde kim girerse girsin bundan hoşlanmayacağı açık bir gerçektir. Bu sebeple geline herhangi bir kimse değil, kayınvalidesi girerse ne tepki verileceği sorulmaktadır. Böylece gelin ve kayınvalide karşı karşıya konumlandırılmakta ve kayınvalideye gelininin evine izinsiz giren bir kimse rolü verilmektedir.

³¹https://tr.wiktionary.org/wiki/%C5%9Fam_%C5%9Feytan%C4%B1 (Erişim Tarihi: 04.12.2021)

5.2.4. Zahide Yetiş’le Gelin Görün programında gelin-kayınvalide ilişkileri ekseninde toplumsal cinsiyete bakış

“Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programı toplumsal cinsiyet bağlamında çok fazla veri içermektedir. Özellikle kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri programda açık bir şekilde görülmektedir.

Sunucu Zahide Yetiş’in deyimiyle programda gelinlerin “temizliğine, hijyenine, evinin düzenine, karşılmasına ama asıl kıyafetine ve şıklığına” (2.09.2020) bakılmaktadır. Temizlik, hijyen, ev düzeni, karşılama, kıyafet gibi öğeler kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rollerine uygun bir şekilde programda inşa edilmektedir. Gelin; evini düzenli tutan, temizliğine dikkat eden, ikramlıklarını çeşit çeşit sunan, tüm bunların içinde kendi giyimine de dikkat eden bir kadın olduğu sürece kayınvalidelerin takdirini kazanmaktadır. Nitekim programın jenerik müziği sözleri de bu çerçevede yazılmıştır:

Moda avcısı kayınvalideler
Evde maharetli gelinler
Dedikodu medikodu çekişme diz boyu
Son sözü söyler Zahide’nin oyu
Gelin görün

Yukarıdaki sözlere bakıldığında kayınvalideler moda avcıları, gelinler maharetli kimseler olarak görülmektedir. Ayrıca dedikodu sözcüğü de vurgulanmaktadır. Tüm bu ifadeler genellikle kadınlara atfedilen moda, hamaratlık, dedikodu söylemlerini yeniden üretmektedir. Zahide Yetiş’in deyimiyle “en hamarat gelin, en şık giydiren kayınvalide” (31.08.2020) olabilmek kadınların öne sürdükleri iddialar ve amaçlanan hedefler olmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri ile paralellik taşıyan bu durum, kadınların medyada temsil ediliş biçimlerini de sınırlandırmaktadır.

Yemek yapımı ve modayı bir araya getiren programda kayınvalidelerin gelinlerini konsepte uygun ve güzel bir şekilde giydirmeleri gerekmektedir. Moda ve kozmetik sektörü; kadınların toplumda görünürlüğüne temelinde yer almaktadır. Kadınlar hayatın her alanında fark edilebilmek için modaya ve kozmetiğe ihtiyaç duymaktadır. Dolayısı ile gelinler ve kayınvalideler arasındaki ilişkilerde de sık sık alışveriş yapan gelinlere ya da kayınvalidelere rastlanılmaktadır. Nitekim programda gelinler, giysi dolaplarını açmakta ve ne tür elbiseler tercih ettiklerini izleyiciye göstermektedir. Böylece giyim

zevkleri, renk tercihleri, elbise modelleri sunucu tarafından yorumlanmaktadır. Dolayısı ile kadınların giyim biçimleri üzerine yapılan yorumlar, onları doğrudan nesne olarak gören bakışın bir ürünü olmaktadır (Kaya N., 2019, s. 153). Böylece gelinler âdeta seyirlik bir bibloya dönüşmektedir.

Görsel 5.2.3. Gelin günün konseptiyle kayınvalidelerin karşısında³²

Günün konseptini giyinen gelin, kayınvalidelerin karşısına bir nevi görücüye çıkar gibi çıkmaktadır. Kayınvalideler de gelinin kıyafetini, ayakkabısını, çantasını, takılarını yorumlamaktadır. Bu durumda özelde gelini, genelde kadını moda kavramı içine sıkıştırmaktadır. Dolayısı ile “Zahide Yetiş”le Gelin Görün” programında kadın; mutfakta yemek hazırlayan ya da takıp takıştırıp giyinen kimse olarak görülmekten kurtulamamaktadır.

Öyle ki programda da gelinden beklenen özellikler güzel olma, güzel giyinme, lezzetli yemekler hazırlama şeklinde öne çıkmaktadır. Nitekim bu özellikler aynı zamanda gelinin, nasıl bir gelin olduğunun değerlendirilmesini sağlayan ölçütlerdir. Bu ölçütler aracılığıyla geline yüklenen ev içi roller ve vücudu ile ilgili görüşler, diğer yandan kadını metalaştırıcı bir rol oynamaktadır (Atıla Demir ve Nam, 2019, s. 82).

Toplumsal cinsiyet bağlamında erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri de devam ettirilmektedir. Gelin ve kayınvalide ilişkilerinde oğul/eş paylaşılamayan bireyi temsil etmektedir. Kız çocuklarının evliliği ile birlikte kızı ve damadından çok fazla beklenti içinde olmayan kayınvalideler, söz konusu erkek çocukları olduğunda ne kadar evlenmiş bir birey de olsa beklentilerini sürdürmeye devam etmektedir.

³²<https://www.kanald.com.tr/zahide-yetisle-gelin-gorun/bolumler/zahide-yetisle-gelin-gorun-5-bolum-04-09-2020> (Erişim Tarihi: 18.12.2021)

Kayınvalide Sema Atçioğlu ile Zahide Yetiş arasında geçen aşağıdaki diyalog da bu durumu örneklendirmektedir:

Kayınvalide S.A.: Onun kocası ama benim de oğlum. Ben oğlumun ekmeğini hiç yemeyim mi?

Zahide Yetiş: Artık siz kendi kocanızdan, o kendi kocasından.

Kayınvalide S.A.: Benim kocam da iki sene sonra ölüverdi bunlar evlenince. Oğul da yok, koca da yok. Gelinin eline gitti oğlan (02.09.2020).

Evlilik ile birlikte kadın, erkeğin himayesine girmektedir. Özellikle çalışmayan kadınlar için bu durum daha da görünürlük kazanmaktadır. Sunucu Zahide Yetiş'in de yukarıdaki diyalogda ifade ettiği üzere evlilikle kadınlar kendi kocalarının ekmeğini yemeli, kayınvalideler de oğullarından bir beklenti içine girmeyip kendi kocalarının ekmeğini yemelidir. Güncel Türkçe Sözlüğü ekmeğini yemek deyimi: “geçim yönünden birisinin yardımından yararlanmak” şeklinde tanımlamaktadır. Dolayısı ile kocasını, oğlunun evliliğinden kısa bir süre sonra kaybeden kayınvalide için, kocasının boşluğunu doldurup ekmeğini yiyeceği kimse olarak oğlu öne çıkmaktadır. Bununla birlikte kayınvalide oğlunu, gelinine kaptırdığını da düşünmektedir. Bir erkeğin himayesi altında bulunamamak, kayınvalidenin deyimi ile bir yokluk durumunu ifade etmektedir. Bu sebeple koca ölümü ile oğlu da gelininin varlığından ötürü yok durumundadır. Oğlunun kazancıyla yapmadığı ya da yapamadığı şeyler de bu sebeple kayınvalidenin gözünde daha çok dikkat çekmektedir.

Örneğin sık sık alışveriş yapmakla eleştirdiği gelini Mine Atçioğlu kayınvalidesinin eleştirilerine şu şekilde tepki göstermektedir: “Sürekli kıyafet aldığımı kıskanıyor. Oğlumun paralarını buralara mı harcıyorsun diyor. Herkes harcıyor, ben napayım? Ben de iki çocuğumu büyütüyorum. Söyledikleri sanki ben sömürüyormuşum gibi geliyor ona.” (02.09.2020). Kayınvalidenin oğlunun ekmeğini yiyemediği için bir nevi gelinini kıskandığını söylemek mümkündür. Nitekim gelin de kayınvalidesinin kendini kıskandığını belirtmektedir. Diğer yandan çoğu kadının, kocalarının paralarını harcadığını ifade etmektedir. Yaptığı harcamaları da çocukların bakımını öne sürerek kendi hakkı olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda erkeğin evi geçindiren kimse oluşu, kadının ise çocuğun bakımından sorumlu görülüşü; tek taraflı cinsiyet rollerini yeniden üretmektedir. Böylece kadın evin geçiminden çekilmekte, erkekte çocuk bakımı konusunda daha az sorumluluk üstlenmektedir.

Diğer yandan kadın-erkek ilişkilerinde ilk adımı erkeğin atmasının gerekliliği toplumdaki yaygın bir kanaati oluşturmaktadır. Erkek ilk adımı atmalı, evlilik teklifini etmeli, düğün masraflarının büyük bir kısmını karşılamalı ve dolayısı ile evi de erkek geçindirmelidir. İlk adımı atan, evlilik teklifi yapan, düğün masraflarını karşılayan ve evi geçindiren kadın profili toplumsal normlara aykırı olarak görülmektedir. Nitekim 3 Eylül 2020 tarihinde yayınlanan programda müstakbel gelin Cansu Aslan birlikteliği için ilk adımı sözlüsüne kendisinin attığını şu sözlerle ifade etmektedir: “Utanarak söylüyorum, ilk teklifi ben yaptım.” Bu söylemle kadınlar da ilişkilerde istedikleri takdirde erkeklere biçilen rolleri kendilerinin de yapabileceğini göstermektedir. Buna karşın bu durumun her zaman toplumsal cinsiyet rollerine bir tepki olarak gerçekleşeceğini söylemek mümkün değildir. Öyle ki gelin Cansu Aslan da sözlerine utandığını ifade ederek başlamaktadır.

Toplumsal cinsiyet bağlamında “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” de renklerin de cinsiyetlendirildiği görülmektedir. Örneğin en yaygın kullanım itibarıyla pembe rengi kız çocukları için, mavi rengi ise erkek çocukları için giyim başta olmak üzere diğer pek çok araç ve gereçte kullanılmaktadır. Programda “baby shower” konsepti için gelinine alışveriş yapan kayınvalidenin mavi bir toka satın alması üzerine dış ses tarafından: “Erkek bebek olduğu için mi mavi renk?” (3.09.2020) şeklinde karşılık bulmaktadır. Dolayısı ile renklere yönelik cinsiyetçi yaklaşımlar programda da devam ettirilmektedir. Başka bir örnek olarak gelinin evindeki eşyalarda ağırlıklı olarak pembe tonlarındaki renklerin tercih edilmiş olması üzerine kayınvalide Safiye Özdenizci ile gelin Cansu Aslan arasında geçen diyalog aşağıdaki şekildedir (3.09.2020):

Kayınvalide S.Ö.: Küçük kız çocuğu şeyi değil mi? Pembe pembe.

Gelin C.A.: Pembeyi sadece çocuklar mı giyiyor? Ben dışarı çıktığımda çok daha büyüklerin giydiğini görüyorum. Cicili bicili pembeyi seviyoruz.

Gelin, pembe rengi sadece çocuklarla bütünleştiren düşünceye katılmamaktadır. Görüldüğü üzere gelinlerin evindeki eşyalar, renk kullanımları diğer kayınvalideler tarafından da eleştirilebilmektedir. Bireysel zevk ve tercihlerin, herkesçe beğenilecek bir ev düzeninin olanaksızlığı programda yarışan kayınvalideler tarafından göz ardı edilmektedir. Bu durumun sonucu olarak programda her şey eleştirilmeye açık görülmektedir.

Bununla birlikte ev kadını/ev hanımı olmak söylemleri ise toplumsal cinsiyet bağlamında kadının yerinin ve sorumluklarının ne olduğuna ilişkin anlamları

içermektedir. Nitekim ev kadınlığı ya da ev hanımlığı, kadının çalışmayışına ve çoğunlukla ev içi işlere gönderme yapan ifadelerdir. Çalışmayan kadınlar genellikle kendilerini tanıtırken “çalışmıyorum” demek yerine “ev hanımıyım/ ev kadınıyım” ifadelerini kullanmayı tercih etmektedir. Nitekim çalışan kadınlar da ev içi işlerden çalışmayan kadınlar kadar sorumlu tutulmaktadır. Örneğin 3 Eylül 2020 tarihli yayında gıda mühendisi olan gelin Cansu için kayınvalide Sema Atçioğlu: “Mesleği gereği bundan sonra tam ev kadını da olamaz. Çalışan insanlar, mutlaka acemi oluyor.” ifadesini kullanmaktadır. Sunucu Zahide Yetiş ise bu söyleme şöyle karşılık vermektedir: “Oluyor, oluyor hayatım. İş oluyor, iş kadınısın; ev oluyor, ev kadınısın. Hepsi de bizim üstümüzde yani. Hiçbir şey değişmiyor.” Kayınvalide; çalışan kadınların ev işlerinde iyi olmayacağını, yarım ev kadını olacağını ileri sürmektedir. Öyle ki ev kadını olmak, kadının kendini tamamen ev işlerine adanmasıyla mümkün görülmektedir. Sunucu Zahide Yetiş de ev işlerinin çalışan kadınların da omuzlarında olduğunu ve pekâlâ ev kadını da olabileceklerini belirtmektedir. Tüm bu ifadeler kadının toplumsal cinsiyet rollerini benimsediğini ve bu rolleri sorgulamadığını göstermektedir.

5.3. Gelinim Mutfakta Program Formatı

“Gelinim Mutfakta” programı; 12 Mart 2018’den günümüze değin hafta içi her gün 13.00-15.45 saatleri arasında Kanal D’de yayınlanan bir yarışma programıdır. İlk iki sezonunu Fatih Ürek sunmuştur. Fatih Ürek’in programdan ayrılması üzerine Onur Büyüktopçu, Seda Sayan bir dönem program sunuculuğu yapmışlardır. Programın 4. sezonunu Demet Akalın sunmaya başlamıştır. Sezonun ortasında ise sunuculuğu bırakmıştır. Program her hafta farklı bir ünlünün sunmaya başladığı “Yıldız Yağmuru” ismi ile her hafta bir ünlünün sunumuyla yayın hayatına devam etmektedir.

Programın formatı özetle şu şekildedir: Dört gelin, kayınvalideleri ile birlikte yarışmaya katılmaktadır. Her gün gelinler, belirlenen bir yemeği kendilerine verilen süre içinde yapmak zorundadır. Yemek yapımına geçmeden önce gelinler kayınvalideleri ile tüyolaşmaktadır. Bu tüyoloşıma için kendilerine verilen süre doksan saniyedir. Tüyoloşıma bittikten sonra kayınvalideler, kendilerine ayrılan camekânlı odaya geçmektedir. Gelinler dört mutfak tezgâhı üzerinde bir yandan yemek yaparken bir yandan da sohbet etmekte ve kayınvalideleri de hem gelinlerini seyretmekte hem de kendi aralarında sohbet etmektedir. Sunucu gelinlere; gelin-kayınvalide temalı bazı sorular sorup onların

tepkilerini ölçmektedir. Daha sonra kayınvalidelerinin yanına giden sunucu aynı soruyu kayınvalidelere yönelterek gelinlerinin tepkilerinin ne olacağını sormaktadır.

Yemek yapımı sona erdiğinde tadım ve puanlama kısmına geçilmektedir. Yemeklerin, bir şef tarafından tabaklara sunumu hazırlanmakta ve kimse hangi tabakta hangi gelinin yemeğinin olduğunu bilmemektedir. Sunucu ve kayınvalideler tek tek yemekleri tadıp puanlamaktadır. Tadım aşamasında kayınvalideler, kendi gelinlerinin tabaklarını tahmin ederek gelinlerine yüksek puan vermeye çalışmaktadır. Puanlamada 5 puanı ve 1 puanı bir defalığına kullanılmak zorundadır. Bir diğer ifadeyle sunucu ve kayınvalideler beş ve bir puan vermek zorundadır. Beş ve bir puandan birden fazla kullanamamaktadırlar. Bu puanlar dışında kalan puanları birden fazla kullanabilmektedirler. Bununla birlikte yemek yapımında malzemeleri israf eden gelinin puanından iki puan düşürülmektedir. Her bir tabak kayınvalideler tarafından puanlandıktan sonra teker teker kaldırılarak yemeği kimin yaptığı altta yazan kağıttan öğrenilmektedir. En çok puanı alan gelin günün sonunda bir çeyrek altının sahibi olmaktadır. Haftanın en çok puanını toplayan geline ise ayrıca beş altın bilezik verilmektedir. Tadım aşamasından sonra programda bir de kritik bölümü yer almaktadır. Bu bölümde gelinlerin ve kayınvalidelerin kendi aralarında geçen konuşmaları tekrar seyretilmekte ve bu konuşmalar yeniden tartışılmaktadır.

Programı yayınlayan kanalın resmî internet sitesinde program şöyle tanıtılmaktadır:

“Gelinler yarışıyor, kayınvalideler puanlıyor! Hangi yemek, hangi gelinin? Kimse bilmiyor! Bu yarışmada kendini elemekte var, birinci yapmakta! Eğlenceyi ve muhteşem yemek tariflerini kaçıрма! Gelinim Mutfakta, yeni bölümleriyle hafta içi her gün saat 13.00’de Kanal D’de!”³³

Yarışma başvuru formunda yarışmacılardan istenilen bilgiler ise şu şekildedir: Kendi fotoğrafı, kayınvalidesinin fotoğrafı, adı-soyadı, doğum tarihi, ikamet adresi, ev/iş telefonu, cep telefonu, e-mail adresi, nişanlı ya da evlilik durumu ve süreleri, en iyi yaptığı yemekler, kayınvalidesi ile kurulan ilişkinin nasıl olduğu.³⁴

Bu çalışmada 30 Ağustos-3 Eylül 2021 tarihleri arasında yayınlanan beş program izlenmiş ve analiz edilmiştir.

³³<https://www.kanald.com.tr/gelinim-mutfakta/fragmanlar/gelinim-mutfakta-yeni-sezon-fragmani> (Erişim Tarihi: 13.10.2021)

³⁴<https://www.kanald.com.tr/gelinim-mutfakta-basvuru-formu> (Erişim Tarihi: 22.11.2021)

Bir hafta boyunca yarışan yarışmacıların bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5.3. “Gelinim Mutfakta” programı yarışmacı bilgileri

Kayınvalidenin Adı	Gelinin Adı	Gelinin Evlilik Süresi	Gelinin Mesleği
Filiz Maden	Yaren Maden	1 yıllık evli	Çalışmıyor
Nuray Yiğit	Aslıhan Yiğit	5 yıllık evli	Çalışmıyor
Nilgün İşçiler	Yağnur İşçiler	12 yıllık evli	Çalışmıyor
Emine Sağol	Zeynep Sağol	8 yıllık evli	Çalışmıyor

5.3.1. Gelinim Mutfakta programında gelin temsilleri

“Gelinim Mutfakta” programında gelinlerin temsil biçimleri kayınvalidelerin, gelinleri hakkında birbirleri ile ettikleri sohbetlerde öne çıkmaktadır. Nitekim sohbetlerin konularını genellikle gelinlerinin seilmeyen özelliklerinin oluşturduğu dikkat çekmektedir. Örneğin 30 Ağustos 2021 tarihli yayında kayınvalide Emine Sağol gelini Zeynep ile ilgili düşüncelerini şu şekilde paylaşmaktadır: “Ben geliminin hangi huyunu sevmiyorum, biliyor musunuz? Siz aslında bana pinti diyorsunuz, cimri diyorsunuz aslında öyle bir şey yok. Benim gelinim gelir, kapıdan girer hoş geldin falan. Hemen kalker, buzdolabının kapağını açar. Hemen daha gelir gelmez, neyini açıyorsun? Sen bana bir sorsana. Bakar içinde ne var ne yok; anne ne aldın, anne ne yaptın, ondan sonra anne şunu alayım mı, anne bunu alayım mı? Ben verirsem alırsın arkadaşım. Eğer ben sana vermiyorsam, sen benden isteyemezsin onu.” Genellikle aile hayatının mahremiyetine ilişkin konular programda görünürlük kazanmaktadır. Kayınvalide, gelininin evine gelir gelmez buzdolabına bakıyor oluşundan rahatsızlık duymaktadır. Geçen ifadeler de bakıldığında kayınvalide, gelini ile bu konuyu doğrudan konuşmadığı izlenimi vermektedir. Birbirlerine karşı duyulan rahatsızlıkların açık fikirlerle karşı tarafa iletilmiyor oluşu, doğal olarak dedikodu unsurunu beslemektedir.

“Gelinim Mutfakta” programında da gelin ve kayınvalide arasında açık olmayan iletişim sonucu, bir çeşit arınmış olma düşüncesi ile gelinler kayınvalidelerinin, kayınvalideler de gelinlerinin hakkında aile hayatı hakkında ne varsa âdeta ortaya dökmektedir. Bunun sonucu olarak da izleyiciler, gelinler ve kayınvalideler arasında yaşanan tartışmalara tüm ayrıntılarıyla tanıklık etmektedir. Nitekim yukarıda sözlerine

yer verilen kayınvalide Emine Sağol’a gelini Zeynep’in tepkisi şöyle olmaktadır: “Ben annemin evinde dolabını açıp rahatlıkla bir şey yiyemeyecek miyim? Sen bunu mu konuşuyorsun benim arkamdan? Bunu sana gerçekten yakıştıramadım.” Gelin için kayınvalidenin buzdolabını açıp içine bakmak, bir şeyler yemek normal bir durum olarak ifade edilmekte ve kayınvalidesinin arkasından bu şekilde konuşmasını kendisine yakıştıramadığını söylemektedir. Ne var ki ilerleyen bölümlerde de görüleceği üzere gelin Zeynep de kayınvalidesi Emine Sağol’un arkasından konuşmaktadır. Dolayısı ile gelinlerin ve kayınvalidelerin birbirlerini eleştirdikleri noktalarda aynı yanlışları kendilerinin de yaptıkları program içinde açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Buna bağlı olarak da tutarlı olmayan düşünceler, tutarsız davranışlara dönüşmekte ve gelin-kayınvalide tartışmaları çözümsüz kalmaktadır. Başka bir örnekte kayınvalide Nilgün İşçiler’in gelinlere yönelik: “Gelin olduğu için kaynanaları dibe sokmaya çalışıyorlar.” (30.08.2021) ifadesi tek taraflı bir eleştiriyi yansıtmakta olup kayınvalideler de gelinlerine aynı şekilde yaklaşmaktadır. Bu defa kayınvalideler, gelinlerini kayınvalide Nilgün İşçiler’in deyimiyle dibe sokmaya çalışmaktadır.

Bir diğer kayınvalide Filiz Maden ise gelininden şu şekilde söz etmektedir: “Bir gün gelinime gittim. Elinde bir tepsi. İçinde çay, iki bisküvi. Çardakta beni karşılıyor. Yani ben niye gideyim ki gelinimin evine?” (30.08.2021). Burada kayınvalide çardakta karşılanmaktan ve ikram olarak konulan çay ile iki bisküviden rahatsızlık duymaktadır. Ona göre evde daha iyi ikramlarla karşılanmak, gelininin evine gitmesi için geçer bir nedendir. Aynı zamanda kayınvalidenin oğlu ile gelininin ortak evini sadece “gelinin evi” biçiminde görmesi de dikkat çekmektedir. Bu ifade bir noktada evde çoğunlukla zaman geçiren ve misafir ağırlayacak olan kişinin gelin olmasının bir sonucudur. Nitekim kayınvalidenin; oğlunun ve gelininin evine gittiğinde daha çok muhatap olacağı kimse gelindir.

“Gelinim Mutfakta” programının bir nevi gelinlerin kayınvalidelerini, kayınvalidelerin gelinlerini kötüleme merkezli sürdürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin kayınvalide Nuray Yiğit gelini Aslıhan’ın evde yemek yapmadığını şu sözlerle öne sürmektedir: “Yemek yapamıyorsun, oğluma da tabldot şey alıyorsun. Oğlum zaten söylüyor, diyor, isyan ediyor. ‘Ben artık hazır yemekten bıktım, doydum. Ben iş yerinde bütün gün zaten hazır yiyorum. Eve geldiğimde de yemek istiyorum’ diyor.” (31.08.2021). Nitekim kadınlık hâli olarak yemek yapmak, en görünür toplumsal cinsiyet rollerinden biridir. Kadın için yemek yapmamak ya da yapmamak, hazır yemek

söylemek kadının ayıplanması gereken bir durum olarak görülmektedir. Öyle ki bu durum hem eşe hem de kayıvalideye haklı bir isyan sunduğu düşünülmektedir. Kayıvalide de programda gelininin yemek yapmayıp dışarıdan söylediği ve oğlunu hazır yemeklere mahkûm ettiği için gelininden şikâyet etmektedir.

Bununla birlikte gelinler yalnız kayıvalidelerini değil, diğer gelinleri de eleştirmektedir. Bu eleştirinin boyutları kimi zaman tartışmaları körükleyici olabilmektedir. Örneğin gelin Yaren'in diğer gelin Aslıhan'a: "Aslıhan sen kaynanam pinti pinti diyorsun da arkasından böyle çok güzel laflar yapıyorsun, konuşuyorsun tamam. Ama kaynanan yanına geldiğinde sesin çıkmıyor ya." (30.08.2021) demektedir. Dikkat edildiği üzere gelin Yaren, gelin Aslıhan'ın kayıvalidesi hakkındaki cimriliğine ilişkin sözlerini "çok güzel laf yapmak" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlama dedikoduya yaklaşımı da göstermektedir. Nitekim dedikodu, bir kimsenin yanında olmadan onun hakkında istediği gibi konuşabilme özgürlüğünü bireye vermekte ve bireyler arasında kapalı, samimiyetten uzak ilişki biçimlerini doğurmaktadır. Gelin Yaren, gelin Aslıhan'ın kayıvalidesi yanına geldiğinde sessiz kalışını eleştirmektedir. Ona göre kayıvalidenin yanında da gelin, arkasından konuştuğu gibi konuşabilmelidir. Dolayısı ile gelini, kayıvalideye karşı körükleyen bir tutum diğer gelinler tarafından sergilenmektedir.

Diğer yandan toplumsal bağlamda bakıldığında hamarat ve becerikli olmak gelinlerde aranan özellikler olarak değerlendirilmektedir. Aynı şekilde programda da yarışan gelinlerin kendilerine verilen yemek malzemelerini israf etmeden kullanmaları format gereği önem taşıyan bir unsurdur. Nitekim 3 Eylül 2021 tarihli yayında yemek malzemelerini israf eden gelinin kayıvalidesi Filiz Maden'e bir diğer kayıvalide Emine Sağol: "Senin gelinin evde de mi öyle yapıyor? Ne kadar beceriksiz bir gelinin varmış ya?" (3.09.2021) demektedir. Öyle ki kayıvalideler tarafından sadece kötü yemek yapımı gelinleri beceriksiz yapmamakta aynı zamanda ürünleri israf etmekte gelinlerin beceriksiz olarak adlandırılmalarına neden olmaktadır.

5.3.2. Gelinim Mutfakta programında kayıvalide temsilleri

"Gelinim Mutfakta" programında kayıvalidelerin kendilerini ve gelinlerin de kayıvalidelerini ifade etme biçimleri, kayıvalidelerin konumunu anlamlandırmak açısından önemli bulgular içermektedir.

Aile içi kurulan iktidar ilişkilerinde, kayınvalide gelini üzerinde otorite kuran ve toplumsal bağlamda da gelinin aileye uyumundan sorumlu tutulan kimsedir. Buna bağlı olarak kayınvalidelerin gelinlerinden yaşça büyük oluşu ve uzun zamandır ev içi rollerde edindiği deneyimler, gelinler için bir rehber olmaktadır. Örneğin kayınvalide Filiz Maden'in gelini Yaren için söylediği şu sözler bu durumu doğrulamaktadır: “Hamuru böyle güzel yoğur. Ben sana hiç mi öğretmedim kızım? O hamuru alıp da böyle tezgâha koyup da şöyle özdeşleştirene kadar yap, demiyor muyum kızım?” (3.09.2021).

Başka bir deyişle kayınvalideler; gelinlerine yol yordam öğreten, ev içi işlerde gelinleri ile deneyimlerini paylaşan ve gelinlerini denetleyen aile üyeleridir. Bu sebeplere bağlı olarak alışlagelen kayınvalide tipleri otoriter olarak düşünmektedir. Örneğin kayınvalide Emine Sağol'un “Kayınvalide dediğin zaman, dişli olmalı.” (30.08.2021) sözü alışlagelen kayınvalide temsilleriyle örtüşmektedir. Güncel Türkçe Sözlüğünde dişli kavramı mecaz anlamında “sözünü geçiren, istediğini yaptırabilen, güçlü kimse” şeklinde açıklanmaktadır. Nitekim kayınvalideler de gelinlerine söz geçiren, onlara istediklerini yaptıran, güçlü kadınlar olmalıdır. Geline söz geçiremeyen kayınvalideler; toplumun gözünde zayıf, güçsüz karakterler olarak görülmektedir. Bu sebeple kayınvalideler kimi zaman ezilmemek pahasına gelinlerini ezebilmektedir.

Bununla birlikte “Gelinim Mutfakta” programında paylaşımcı olmayan kayınvalideler, gelinleri tarafından cimri olarak itham edilmekte ve cimriliklerinin boyutları gelinleri tarafından açıkça paylaşılmaktadır. Örneğin gelin Zeynep yemeği fazla yaptığı zaman kayınvalidesi Emine Sağol'un kendisine: “Fazla zaten sizin evde çocuklar da yemiyor, az kişisiniz. Ben bunu götüreceğim.” (30.08.2021) deyip yemekleri evine götürdüğünü ifade etmekte ve eklemektedir: “Annem ne yapıyor biliyor musunuz? Islak mendili istediğimiz zaman, bize yarım yarım kullanıyor.”. Diğer gelinler bu tutumu “tamamen cimrilik yani” şeklinde cimrilik olarak değerlendirmektedir. Bir başka gelin Aslıhan da kayınvalidesi Nuray Yiğit'ten benzer bir durum için şöyle dert yakınmaktadır:

“Mesela şöyle söyleyeyim. Kahvaltıya çağırıyor. Herkesin tabağı zaten ayrı ayrı koyar. Kendisi hazırlar tabakları. İşte birer tane yumurta, beşer tane zeytin, kibrit kutusu büyüklüğünde peynir; fazlası yok ama asla. Yani benim kaynanam lokma sayıyor arkadaşlar. On kişiysek beşer tane zeytin koymuştur, altıncısı yok. Dört kişiysek dört incir, beşincisi yok. Diyorum ya gelen herkese aynı şekilde. O bence cimriliklerinden yapıyor arkadaşlar. Geçen

gün kasaba girdik, yani bir daha oraya gider miyim bilmiyorum. Yüz gram tavuk kıyma. Onun yanına bir sıfır koydu, bir takıntısı var muhtemelen. Yüz gram, bir de tavuk yani tavuk” (30.08.2021).

Yukarıda geçen ifadelerle bakıldığında gelinlerin, kayınvalidelerinin ne denli cimri olduğunu anlatabilmek için ayrıntılara inildiği görülmektedir. Kayınvalideler gramın hesabını yapan, zeytinleri taneyle sayan, ıslak mendili ikiye bölüp veren kimseler olarak temsil edilmektedir. Bu durumun cimrilik olduğu ifade edilmekte ve diğer gelinlerce de cimrilik olarak adlandırılmaktadır.

Gelin Aslıhan ve kayınvalidesi Nuray Yiğit arasında cimrilik konusu tartışmaya sebep olmaktadır (30.08.2021):

Kayınvalide N.Y.: Ben bu kadar cimri değilim. Bu kadar söylemeye ne gerek var? Cimri, cimri, cimri... Ne bu? Başka derdin yok mu senin? Ne istiyorsun benden?

Gelin A.Y.: Sen kendin onaylamadın mı bunu? Sen kendin “Evet, cimriyim.” demedin mi?

Kayınvalide N.Y.: Tamam, cimriyim ama bu kadar da değil. O kadar da neden abartıyorsun?

Gelin A.Y.: Ben senin yüzünden eve misafir çağıramıyorum. Sayılı sayılı koyduğun için insanlar bakıyor, bu ne ya diyor. Annemler geldi. Beş tane zeytin koydun. Bir daha gelirler mi? Ben bir daha getirir miyim sana?

Kayınvalide N.Y.: Hayır, ne gereği var bu kadar şey yapıyorsun. Başka zaman koyduğum zamanda oluyor. Belki o gün o kadar vardı, koydum. Hep mi ben cimriyim?

Gelin A.Y.: Öylesin anne. Sen cimrisin. Yemek yemeden ben size gelemiyorum mesela. Çünkü karnım doymuyor.

Kayınvalide N.Y.: Senin annenler geldiğinde ben devamlı fazla bir şeyler koymak zorunda değilim ki. Kusura bakma. Çok biliyorsun.

Gelinin; kayınvalidesinin evine gidip aç döndüğü, eve misafir çağırmaya çekindiği, kendi ailesi geldiğinde de kayınvalidesinin tane hesabıyla kahvaltı hazırladığı bilgilerini izleyici ile paylaştığı görülmektedir. Bu paylaşımın temelinde uzlaşım sağlama ve sorun çözme isteğinin bulunmadığı; aksine şikâyet ederek bir çeşit rahatlama, bir nevi dertleşme

amacı bulunduğu söylenebilir. Nitekim bir diğer gelin Zeynep de aynı durumdan muzdaripliğini ayrıntılarıyla aşağıdaki şekilde anlatmaktadır:

“Benim kayınvalidemin yaptıklarını bir duysanız ağzınız açıkta kalır yani. Seninki neymiş dersiniz. Senin kayınvaliden en azından sayılı zeytin veriyor, benimki zeytin de vermiyor. Kahvaltı bile hazırlamıyor yani. Bence sayılı zeytinine şükret sen. Biz onu da göremiyoruz. Ben bir gün annemin evinden karnım tok döndüğümü hatırlamıyorum. Koyduğu ufacık bir yemek zaten. Genel olarak da benim sevmediğim yemekleri yapar kendisi. Sevmediğim yemekleri yapar ki yemeyeyim diye. Ufacık bir tencereyle kendilerine yetecek kadar yemek yapar. Hatta kayınpederim kıyamam, evde doğru düzgün yemek yiyemez. Geldiği zaman hemen adama bir yumurta kırayım istersen der. Adama hemen bir yumurta kırar. Şöyle iki üç şey çıkartır. Adam da kıyamam, sesi çıkmaz zaten iki üç lokma yer kalkar” (30.08.2021).

Kayınvalideler çoğunlukla olumsuz yönleri ile öne çıkmaktadır. Örneğin bir diğer gelin Yağnur da kayınvalidesi Nilgün İşçiler için şunları söylemektedir: “Bunlar, ucuza kaçsın diye; yazın düğünler, gelinlikler daha pahalı oluyor, sezonu diye. Kışın yapalım düğünü dediler bana. Siz onun öyle durduğuna bakmayın. O var ya çok fenadır.” (1.09.2021). Kayınvalideler ince hesaplar yapan, her şeye karışan bu sebeple fena olan kimseler olarak görülmektedir.

5.3.3. Gelinim Mutfakta programında gelin-kayınvalide ilişkileri

“Gelinim Mutfakta” programında gelinlerin kayınvalideleri ile kurdukları ilişki biçimleri kimi zaman aile hayatının mahremiyeti paylaşarak kimi zaman da gelinlere kurmaca sorular yöneltilerek izler kitleye sunulmaktadır. İçinde dedikoduyu, ön yargıyı, olumsuzluğu, kutuplaştırıcılığı barındıran; gelinleri kayınvalideleri ile karşı karşıya getiren bu kurmaca sorular, sonucu tarafından gelinlere sorulmaktadır. Yöneltilen sorular ve gelinlerin verdikleri cevaplar aşağıdaki şekildedir:

1.Gün: “Kayınvalideleriniz komşularıyla beş çayı yapıyor. Siz çay hazırlamaya mutfığa gittiniz. Ancak tam içerir girerken kayınvalidenizin bir lafını duyuyorsunuz. ‘Aramızda kalsın, benim gelin de buzdolabı gibi. Kusura bakmayın.’ dedi. Ne tepki verirsiniz?” (30.08.2021):

Gelin Y.İ.: Böyle bir şey derse hemen içeriye dalarım. ‘Bir dakika bir dakika, pardon anneciğim ne diyordun sen? Ne söylüyordun? Sanırım senin buzdolabı bile değil de nofrost kadar soğuk olduğundan bahsediyordun. Tam da ben bunun üzerine geldim. Evet, teyzelerim canlarım. Kayınvalidem buzdolabı gibi bile değil. Tam bir nofrost kadın. Onu böyle şen şakrak ben bu hâle getirdim.

Gelin Z.S.: Cevap veririm tabii ama o daha baskın. Bastırır yani.

Gelin A.Y.: Kayınvalidemin lafını eritmek için içeride gelen misafirlerin hepsine öyle sıcak davranırım ki buzdolabı kimmiş gösteririm ona.

Gelin Y.M.: İstedliğini söyleyebilir. Alan almış, veren vermiş artık çok geç. Ben neysem öyle kabul edecek beni. Beni milletin içinde rezil mi etti? Bir diğer gelinine gitsin sataşsın, bana değil. Ben gayet güler yüzlüyüm. Her gittiğim yere de yakışıyorum. Çok girişkenimdir ve bunu her yerde kendisi de söyler zaten.

Sunucu D.A.: Ben var ya bak yemin ederim, ne derdim biliyor musun? Anne sen de az blender değilsin derdim yani.

2.Gün: “Düğününüzü yapacağınız yeri belirlediniz. Sosyal medyada yayınlayıp kaporayı da verdiniz. Ancak baştan beri kayınvalideniz pahalı diye bu mekânı istemiyordu. Sonra bir telefon geldi. Salon başka bir organizasyona kiralanmış denildi. Fakat siz öğreniyorsunuz ki altından kim çıkıyor? Kayınvalideniz çıkıyor tabii ki. Ne yaparsınız?” (31.08.2021):

Gelin Y.İ.: Hiç de ona bir şey söylemem, arkasından iş çeviririm. Son ana kadar o sanar ki ne davetiyeyi gösteririm ne bir şeyi gösteririm. O hâlâ da onun çevirdiği yerde olduğunu sanar. Orda devam eder, son ana kadar her şeyi yaparım. Organizasyon şirketini ararım, Yunus'a (eşi) gerekeni söylerim. Gerekirse annemi babamı karıştırırım. Ne olursa olsun bu düğün olmaz, benim kızım burada bunu yayınladı. İlk önce de orda olacağını söyledi, burada olacak dedim. Tamamen değiştiririm, zaten ortada da bir yanlış anlaşılma var. Öyle bir şey yokmuş sonuçta kayınvalidem yaptı. İşin aslını öğrenirim. Yine orda yaptırırım. Kayınvalidem de bunu son gün öğrenir, emrivaki yaparım. Benim babam onlara ev almadılar diye beni vermediler. Üç kere gidip beni istediler, biliyor musunuz? Ev aldılar, içini yaptırdılar son sistem. Babam yine de alın demedi.

Gelin Z.S.: Ben böyle bir şeyle karşılaşsam, kayınvalidem bana sormadan benim beğendiğim yeri iptal edecek pahalı diye, ben de giderim inadına daha pahalı, onun bütçesini aşacak daha daha pahalı bir yer tutarım. Bir güzel de ona ödetirim. Eşime de söylerim. Ağlarım zırlarım sızlarım, orayı bir şekilde tuttururum ben onlara. Öyle olmaz böyle olur diye söke söke yaptırırım.

Gelin A.Y.: Zaten ben yayınlamışım oraya bir kere, orayı tutmazsam olmaz ama benim kayınvalidem zaten bildiğiniz gibi cimri olduğu için kesinlikle karşı çıkar. Ama ben tabii ki kayınpederimin kalbine girerim, ona bir şekilde orayı tuttururum. O yapar.

Gelin Y.M.: Giderim, kayınvalidemin iptal ettirdiği düğün salonunu eşime söylerim. Annen böyle bir şey yapmış, haberin var mı derim. Onun da haberi varsa, önce o yandı. Onu söyleyim. Giderim, o iptal ettirdiği düğün salonunu hani demiş ya aramışlar ya bizi bu salon daha pahalıya tutuldu, size veremiyoruz. Giderim, tabii öyle bir şey yok, yalandan söylüyor bana oranın sahibi bunu. Giderim, o paranın iki katını veririm. Düğünümü de güzelce yaparım orda. Hiçbir şey diyemez. Gerekirse düğünüm gelmesin. Benim en özel günümü kıyı köşe bir yerde yapmak istiyorsa yapmasın, gelmesin yani. Göz var, nizam var. Yakışması lazım insanların ortama.

3.Gün: “Kayınvalidenizden borç para istediniz. ‘Durumum hiç iyi değil. Ben bu ara sıkışığım kızım. Köyde kalacağım. Köyde de telefon çekmiyor, kapalı olur. Ararsan ulaşamazsın.’ dedi. Kaynananız yurt dışına çıkmış arkadaşıyla, o yüzden de telefonu kapalı. Tepkiniz ne olurdu?” (1.09.2021):

Gelin Y.İ.: Ben de hemen bir uçak bileti alırım. Annecim derim binerim atlarım uçağa. Çocukları da bırakırım “Hayatım derim annen yine her zamanki gibi bana yapacağını yaptı. Bir zahmet sen şu üç yavruna bakıver. Kayınvalideciğim sonrasında içi el vermemiş beni aramış yurt dışlarından kızım alışveriş yapamıyorum yalnız başıma illa sen de gel” diyor. Atlarım uçağa hop yanına giderim.

Gelin Y.M.: Öyle bir çemkiririm ki ona. O gittiği tatile de pişman olur. Geri geldiğinde ne evime girebilir ne yuvama hiçbir şeyime giremez. Asla kabul etmiyorum. Gelemez yani. Bana tatilimi ziyan edecek, haram edecek ondan sonra bana yalan söyleyecek, bana borç vermeyecek benim sıkışık zamanımda asla izin vermem böyle bir şeye.

Gelin Z.S.: Böyle bir şey yapsa kayınvalidem ben onunla pek baş edemem. Eşimi ararım, bir güzel onu doldururum doldururum. Bizim burnumuzdan getirmiş malum. Ben de eşimi bir güzel onun üstüne salarım. O, onun burnundan getirsin. Tatilini burnundan getirsin. Sonra geldiği zaman da kendisi tek başına gitmiş ya eşimle beni göndersin. Çocuklara da otursun, o baksın.

Gelin A.Y.: Benim ihtiyacım varken o arkadaşıyla tatile gidiyorsa önce onu burnundan getiririm bir. Ben yine tabii ki de çok sevdiğim kayınpederimi devreye sokarım. Kayınvalidemin yanına uçarım. “Merhaba anneciğim ben geldim. Ben de yurt dışına çıkmak için senden borç istemiştim. Ama sağ olsun babam (kayınpederi) verdi bana”.

4.Gün: “Yeni evlisiniz ve kayınvalideniz akşam yemeğine geldi. Bir sürü yemek yaptınız. Kayınvalideniz yaptığınız yemekleri; yok tuzlu olmuş, yok tatsız olmuş diye bahaneler buldu. Sonra da oğluna ‘Bana dışarıdan yemek söyler misin?’ dedi. Sipariş verdirdi. Tepkiniz ne olurdu?” (2.09.2021):

Gelin Y.İ.: Tamam annecim derim, afiyet bal şeker olsun. Bir güzel yediririm. Yarın gece de derim “Annecim ben çok yoruldum. Sen zaten benim yemeklerimi de sevmiyorsun. Bir de sen yap da yiyelim”. Giderim ondan önce mutfığa girerim. Bir avuç tuzu alırım, bir avuç biberi alırım. Yemeklerine boca eder, karıştırırım. Hiç çaktırmam. Herkes sofraya kurulur. Sofraya yemekler konur. Herkes bir kaşık alır. Aa o ne? Çok da yaptım böyle şeyleri. Çünkü anlasın. Yani beni takdir etmesi lazım. Yeni gelinim yapamayabilirim, değil mi? ‘Çok güzel olmuş kızım’ deyip beğenmese de bir tatması lazım. O bana kinayesine böyle bir şey yapıyorsa ben de onu aynı duruma düşürürüm.

Gelin Z.S.: Böyle bir şey yaparsa, ben hiçbir şey söylemem. Hiç konuşmam. Direkt “Madem sen dışarıdan yemek istiyorsun annecim, afiyet olsun sana” derim. Yaptığım bütün yemekleri alırım, toplarım bir güzel. Giderim annemin evine, “Sen dışarıdan söylediğin yemekleri ye annecim, sana afiyet olsun” derim. Yaptığım güzel yemeklerimi de alır anneme gider, annem de yerim.

Gelin A.Y.: Ben o kadar emek vermişim, uğraşmışım, hazırlamışım, yapmışım, beğenmeyecek. Bir de eşim ona yemek söyleyecek. Eşim zaten

söyleyemez. Asla söyleyemez. Bir kere misafir umduğunu değil, bulduğunu yer. Bulduğunu yemezse eve gider, kendi yapar öyle yer.

Gelin Y.M.: Benim yaptığım yemekleri eğer ki beğenmediyse ve dışarıdan oğluna yemek söyletecekse eşimi de evden gönderirim. Gidin derim, bütün siparişleri annenin evine söyle. Sen de onunla git, beraber yiye. Ben de bütün yemekleri komşularıma dağıtırım. Afiyetle yerler. Çağıracağım onları, çayım da hazır. Her şeyim hazır. Kızlar gelin buyurun. Kaynanamı da orda bir güzel şey yaparım. “Kaynanam beğenmedi yemeklerimi, siz gelin” derim. Ne güzel afiyetle yeriz, çayımızı içeriz. Arkasından kahvemizi içeriz. Otururuz otururuz sonra da herkes evine gider. Eşim de geldiğinde benden çekeceği var.

5.Gün: “Düğününüzün oturma düzenini ince eleyip sık dokuyarak yaptınız. Ancak düğün anında kayınvalideniz ve kayınpederiniz tam karşınızda oturan annenizle babanızı, düzenin en arkasına attı. Oraya da akrabalarını oturturdu. Tepkiniz ne olurdu?” (3.09.2021):

Gelin Y.İ.: Biz benzerlerini yaşadık. Babam altı yüz kişilik nişan yaptı. İki yüz kişilik oğlan tarafına davetiye verdi diye kayınvalidemler bize altmış kişilik davetiye verdi. Yapar benimkisi, yapmaz değil. Gerçi annemle babamı çok sever ama ne yaparım? Gelini olduğumu bir kenara bırakırım. İki oynarken hep böyle gözetirim, kayınvalidemle kayınpederime bakarım. İki oynarken ederken bir baktım onlar bir yere çıktılar, oynamaya kalktılar hemen anneciğimle babacığımı alırım. “Anneciğim yanlış bir yere oturtturmuşlar seni. Kusura bakma bir karışıklık olmuş. Sizin yeriniz burası” deyip gelir annemi babamı kayınvalidemin oturduğu yere oturturum.

Gelin Z.S.: Ne olursa olsun, bulunduğum ortamdan hemen ayrılır, annemlerin yanına giderim. “Anneciğim seni yanlış yere oturtturmuşlar, kayınvalidemler kendi yerlerine seni oturtturmuşlar” derim hemen. “Burası senin yerin değil, kayınvalidemlerin yeri burası, sen gel yerine” diye en öne annemi alırım.

Gelin A.Y.: Hemen bir dans müziği, roman havasıyla giderim annemin yanına önce. Onu öne geçiririm, ortaya alırım. Sonra kayınvalidemi alırım ortaya. Beraber oynarız. Oynarken anneciğimi alırım, en öne oturturum.

Yukarıda geçen sorular ve gelinlerin verdikleri cevaplar gelin-kayınvalide ilişkilerine olumsuz bakışı yansıtmaktadır. Nitekim sorularda kayınvalideler; gelinlerinin arkasından konuşan, gelinlerinden habersiz gizlice düğün mekânlarında ve oturma düzenlerinde kendi isteklerine göre değişiklik yapan, gelinlerine yalan söyleyen ve onlara borç para vermek istemeyen, gelinlerinin yaptıkları yemekleri beğenmeyen kimseler olarak temsil edilmektedir. Diğer bir ifadeyle sorularda kayınvalideler; dedikoducu, bencil, yalancı, anlayışsız olarak değerlendirilebilecek kötü özelliklerle temsil edilmektedir. Gelinler açısından da bu durum bir farklılık taşımamaktadır. Nitekim gelinlerin verdikleri cevaplara bakıldığında gelinler de kayınvalidelerinin arkasından iş çeviren, kayınvalidelerine sert yanıtlar veren, onların yaptıklarını burnundan getiren, kayınvalidelerini eve almayan, eşlerini kayınvalidelerine karşı dolduran, kayınvalideleri ile inatlaşan, kayınpederlerini kayınvalidelerine karşı yanına alan, ailelerini kayınvalideleri ile olan sorunlarına karıştıran kimseler olarak kendilerini göstermektedir.

Diğer yandan gelin ve kayınvalide ilişkileri söz konusu olduğunda gelinin kendi annesi ile kurduğu ilişki ve kayınvalidesi ile kurduğu ilişki arasında bir karşılaştırma söz konusu olmaktadır. Örneğin 31 Ağustos 2021 tarihli programda, doğum yaptıktan sonraki süreci gelin Aslıhan annesi ile kayınvalidesini karşılaştırarak şu şekilde anlatmaktadır: “Ben daha yeni doğum yapmışım. Annemin yanında mı daha rahat ederim, kayınvalidemin yanında mı? Tabii ki annemin yanında daha rahat ederim.”. Bu düşünce izler kitleye kayınvalidenin yanında, kişinin kendi annesi kadar rahat edemeyeceği yönünde bir izlenim vermektedir.

Genel olarak bakıldığında gelin-kayınvalide ilişkilerinde idealize edilen ilişki biçiminin, anne-kız ilişkisi olduğu bilinmektedir. Ataerkil yapıya göre biçimlenen topluluklarda gelin-kayınvalide ilişkisinin, anne-kız ilişkisi benzeri olması yönünde bir inanç ve beklenti bulunmaktadır. Bu inancın ve beklentinin temelinde amaçlanan gelinin kayınvalidesine itaatkârlığını meşrulaştırmaktır (Kaya T. , 2019, s. 202).

Kayınvalide Nuray Yiğit’in: “Beni anne gibi görmüyor gelin. Kendi annesi gibi görmüyor.” (31.08.2021) sözlerinden hareketle gelinin kayınvalidesini kendi annesi gibi görmesi istenmektedir. Bir diğer ifadeyle gelin ve kayınvalide arasında beklenen tutum; gelinin kayınvalidesini kendi annesi gibi görmesi ve aynı şekilde kayınvalidenin de gelinini kendi kızı gibi görmesidir. Fakat gelinlerin, kayınvalidelerini kendi anneleri gibi görmediğini düşünen Kayınvalide Filiz Maden: “Kızın annesi her zaman kayınvalideden

daha ön planda. Bunu hepimiz gördük, yaşıyoruz da.” (31.08.2021) diyerek annenin kayınvalideden daha baskın olduğunu öne sürmektedir. Bu düşünceye katılan bir diğer kayınvalide Nilgün İşçiler önemli olanın anne-kız ilişkisinden daha çok saygı olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir: “Herkesin annesi bir tane. İkinci bir anne asla gelmez hayata. Ama ister damat ol ister gelin ol; kayınvalidene, kayınpederine saygılı, hürmetli olman lazım. Bu böyledir yani. Anne olarak görmeyebilir sizi ama saygı duymaları lazım. Onların anneleri bir tane, benim evladımın da annesi bir tane ama saygı göstermeleri lazım. Saygı çok önemli.” (31.08.2021).

Gelin ve kayınvalide arasında geçen bir başka diyalogda anne-kız gibi olmak söylemi tekrar kırılmaktadır. Kayınvalide Emine Sağol: “O benim gelinim zaten. Kızım değil” sözü üzerine gelini Zeynep kayınvalidesine şöyle cevap vermektedir: “Bundan sonra sen de benim sadece kocamın annesisin.” (30.08.2021). Diğer gelin ve kayınvalideler bu diyalog sonrası tepkilerini “ooo” sesleriyle göstermektedir. Bu bağlamda anne-kız gibi olmak deyimi gelin ile kayınvalidenin iyi anlaştığının bir ölçütü olarak kullanılabilir. Bu ölçütten ve yukarıda geçen diyalogdan yola çıkarak gelinler, kayınvalideleri ile iyi anlaştıklarını ifade etmek için “kaynanam değil, o benim annem”; kayınvalideler ise gelinleri için “gelinim değil, kızım benim” biçiminde sözler kullanabilmektedir. Birbirlerine duydukları sevgiyi anlatan bu sözler aralarındaki ilişki bozulduğunda bu defa; “artık benim annem değil, kaynanam”, “kızım değil, gelinim” şeklinde anlaşılmadıklarını göstermek için kullanılmaktadır.

“Gelinim Mutfakta” programında kimi zaman gelinler kimi zaman kayınvalideler tarafından aile mahremiyeti ile ilgili konular sıklıkla konuşulmaktadır. Örneğin 30 Ağustos 2021 tarihinde yayınlanan programda gelin Zeynep, kayınvalidesi Emine Sağol ile ilişkisini şu şekilde anlatmaktadır: “Tam zıt karakterleriz. O da bana müsrif der. Aslında müsrif falan değilim. Sadece o çok fazla pinti. Kayınvalidemle aslında anlaşıyoruz. Daha sessiz kalmak zorunda kalıyorum.”. Yine 3 Eylül 2021 tarihli yayında gelin Zeynep: “Kayınvalidem benim üzerime veresiye yazdırıyormuş bakkala.” demektedir. Bu ifadeyle aile mahreminin sınırlarının aşıldığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu ifade üzerine kayınvalide Emine Sağol: “Oğlum ödüyor. Benim oğlum değil mi, ödeyecek tabii.” şeklinde gelinine karşılık vermektedir.

Bu ifadelere genel olarak bakıldığında öncelikle gelin, kayınvalidesini pintilikle itham etmektedir. Aynı zamanda kayınvalidesinin kendini müsrif olmakla suçladığını

ama kendinin müsrif olmadığını düşünmektedir. Bu bağlamda programda gelinlerin kayınvalidelerini ya da kayınvalidelerin gelinlerini herhangi bir konuda itham etmeleri, birbirlerini suçlamaları ve tüm bunları aleni biçimde gerçekleştirmeleri programın geneline yayılmış bir şekilde seyircinin seyrine sunulmaktadır. Nitekim gelinin, kayınvalidesinin bakkalda kendi adlarına alışveriş yaptığını paylaşması; aile ve mahrem kavramlarının dönüştüğünü göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle programda aile sırlarının açığa vurulduğu ve bunda bir sakınca görülmediği göze çarpmaktadır. Bununla birlikte kayınvalide veresiye yaptığı borcu oğlunun ödeyeceğini, kendi oğlu olduğunu, yaptığı borçta bir sakınca olmadığını da düşünmektedir. Bu sebeple gelin ve kayınvalide arasında oğlun/eşin paylaşamadığı da görülmektedir.

“Gelinim Mutfakta” programında aile mahremiyetine ilişkin tüm konular paylaşılarak bir rahatlama, bir yüzleşme sağlanmaktadır. Öyle ki evliliğin üzerinden on iki yıl geçmiş olan gelin Yağnur için düğününde kayınvalidesinin tutumu hâlen paylaşılmaya değer bir konudur: "Kayınvalidem evlenirken her şeye tatlı diliyle böyle karışmak istedi kızlar, biliyor musunuz? Sanki hiçbir şeye karışmıyormuş gibi görünüp aslında alttan alttan her şeye bir bir karıştı." (31.08.2021). Bu sözlerle durumdan memnuniyetsizliğini dile getiren gelin, diğer gelinlerle dertleşmekte ve kayınvalidesi ile yüzleşebileceği bir ortam oluşturmaktadır. Aynı zamanda kayınvalidelerin her şeye tatlı sözlerle karışan bir tarafları olduğu iletisi de bu söylemler aracılığı ile izleyiciye iletilmektedir. Buradan hareketle hiçbir şeye karışmayan kayınvalideler, gelinler için, aranan kayınvalide olmaktadır.

Diğer yandan ailevi ilişki biçimleri programda sık sık paylaşılmaktadır. Örneğin kayınvalide Filiz Maden gelininin telefonunda kendini nasıl kaydettiğini şöyle anlatmaktadır: "Bir gün ne oldu, olayı anlatayım size. Bu mutfığa gitti, çay getirecek tabii. Ondan sonra dedi ki bana: 'Anne, telefonumu bulamıyorum. Hani bir arar mısın?'. Ben de tamam kızım, telefonunu çaldirayım bir bakalım dedim. O arada mutfığa geçti bu. Mutfığa geçince telefon çaldı tabii ben arıyorum ya. Telefona bir baktım. Aa ne göreyim: 'açma'. Beni 'açma' diye kaydetmiş. Çünkü on kere arıyorum ya. Ya bir kere açar ya açmaz. O da 'açma' diye kaydetmiş. İnanır mısınız?" (2.09.2021). Kayınvalide durumun yarattığı şaşkınlığı diğer kayınvalidelerle paylaşmaktadır.

Günümüz teknoloji çağının sunduğu buluşların da insanlar arası ilişkileri şekillendirdiği herkesçe bilinen bir gerçektir. Cep telefonunun yaygınlaşmadığı zamanlarda gelin ve kayınvalide arasında problem olmayan çoğu şey günümüzde bir

soruna dönüşmektedir. En yaygın kullanım şekli olan cep telefonları gelin-kayınvalide ilişkilerine yeni boyutlar kazandırmaktadır. Nitekim gelinin telefonuna kayınvalidesini kaydetme biçimi, gelinin saygısızlığı olarak addedilebilmektedir. Gelin Yaren ise bu kaydetme biçimini şu şekilde açıklamaktadır: “Açtığım zaman çok bunalıyorum, beni çok sıkıyor gerçekten. Konuşsa bir saat konuşacak. Benim işim var gücüm var ve sürekli böyle, günde on kere arıyor yani. Çok rahatsız oluyorum. Sürekli de aranmaz ki bir insan.” (2.09.2021). Gelinin kayınvalidesini “açma” şeklinde kaydedişini, kayınvalidesinin kendini sık sık arayışına ve uzun konuşuyor oluşuna bağlamaktadır. Buradan hareketle gelin-kayınvalide ilişkilerinde açık bir iletişimin olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle gelinler ve kayınvalideler rahatsız olduğu durumları doğrudan karşı tarafla paylaşarak çözüme kavuşturmamaktadır. Uzlaşmaya ve hoşgörüye dayanmayan iletişim formları da sentetik ilişkilerin kurulmasıyla sonuçlanmaktadır. Dolayısı ile taraflarda, kayınvalidesini telefonuna “açma” biçiminde kaydeden gelinde olduğu gibi, kendilerine yeni baş etme yöntemleri bulmaya çalışmaktadır. Örneğin gelin Yaren, kayınvalidesinin kendi numarasını adını ve yanına gelin ifadesini yazıp o şekilde kaydettiğini: “Önceden kızım diye kayıtlıydı. Değiştirmiş.” (2.09.2021) olduğunu söylemektedir. Bu durumda, gelin ve kayınvalide arasında açıklığa kavuşmayan düşüncelerin tavır almaya yönelik baş etme yöntemlerine, kayınvalide çerçevesinde nasıl yansıdığını göstermektedir. Yine anne-kız bağlamından kopuk gelin-kayınvalide ilişkileri kurulmaktadır.

“Gelinim Mutfakta” programında değer yargılarının değiştiği de gözlemlenen bir diğer olguyu oluşturmaktadır. Öyle ki program asıl düşüncelerin paylaşılması, niyetlerin ortaya konulması için bir fırsatmışçasına gelinler kayınvalideleri hakkındaki görüşlerini diğer gelinlerle; kayınvalideler gelinleri hakkındaki düşüncelerini diğer kayınvalidelerle paylaşmaktadır. Örneğin kayınvalide Emine Sağol’un gelini ile ilgili: “Gelmesinden rahatsız olmuyorum. Gelsin benim evime. Yemeğimi yesin, çayını içsin, kahvesini içsin, hemen kalsın gitsin istiyorum.” (30.08.2021) ifadeleri gelini ile ilgili düşüncelerini doğrudan ortaya koymakta ve evinde gelininin çok durmasını istemeyen bir kayınvalide figürü oluşturmaktadır. Nitekim aynı kayınvalide, yukarıda da anlatıldığı üzere gelininden yemek saklayan ve gelininin buzdolabına bakmasından rahatsızlık duyan kayınvalidenin kendisidir. Bu düşünce biçimleri ilişkileri zedeleyen ve iyi bir diyalog kurmayı zorlaştıran sonuçlara neden olmaktadır.

Diğer yandan gelin-kayınvalide ilişkilerinde kıskançlık, çatışmaları doğuran sebeplerden biridir. Örneğin kayınvalide Filiz Maden gelininin kendini kıskandığını sık sık şu cümlelerle ifade etmektedir: “Ben genç bir kayınvalideyim, gelinim beni istemiyor.” (30.08.2021), “Benim gibi genç kayınvalideyi kıskanıyor. Oğlumdan bile kıskanıyor.” (1.09.2021, “Bu gelin beni kıskanıyor, çekemiyor.” (2.09.2021). Gelin-kayınvalide ilişkilerinde bazen gelinler kayınvalidelerini bazen de kayınvalideler gelinlerini kıskanabilmektedir. Kıskançlık farklı nedenlere dayanabilmektedir. Yukarıda geçen diyaloglara bakıldığında kayınvalide, gelininin kendini kıskanmasını genç oluşuna bağlamaktadır. Öyle ki kayınvalide, kullandığı ifadelerde gelininin kendini çekemediğini söylemektedir. Gelin kıskanmadığını belirtse de kayınvalidenin; gelini ile uzlaşamadığı her konuyu kıskançlığa bağladığı görülmektedir. Böylece kayınvalide her fırsatta genç olduğunu, dolayısıyla gençliğin verdiği güzelliğinin olduğunu üstü kapalı şekilde dile getirmekte ve bu durumdan bir nevi gurur duymaktadır. Nitekim kullandığı ifade biçimleri de gelini ile diğer alanlarda da örneğin gençlik, güzellik gibi alanlarda da rekabet edebileceği mesajını taşımaktadır.

Tüm bu güç mücadeleleri içinde oğlun/eşin tutum ve davranışları da gelin-kayınvalide ilişkilerini etkileyen önemli bir diğer unsurdur. Nitekim yanlış iletişime dayalı gelin ve kayınvalide ilişkilerinde yaşanan sorunlar; birçok erkek bireyi, annesi ve eşi arasında bırakmaktadır (Paş ve Kolluoğlu, 2020, s. 57). Örneğin 1 Eylül 2021 tarihinde yayınlanan programda kayınvalide Filiz Maden’in oğlu Batuhan annesi ile eşinin arasında kalışını şu sözlerle açıklamaktadır:

“İki dağ diyorum ikisine. Ben de ortadan geçen ırmak diye adlandırıyorum kendimi. İkisi de güçlü karakter olduğu için kesinlikle ben üste çıkamıyorum. Her zaman arada kalan oluyorum. Baskın karakterler, bunun eziyetini çekiyorum diyebilirim. Gönül her zaman anneden yana oluyor, eşten yana da oluyor. Çünkü ben kendimi terazi olarak görüyorum. Eşit tutmak zorunda hissediyorum kendimi. Biri eşim, biri annem. Ayrımcılık yapmıyorum ikisinin arasında.”

Genel olarak bakıldığında gelin-kayınvalide ilişkilerinde denge mekanizması gören oğul/eş, konumunu benimsemektedir. Yukarıdaki oğlun/eşin sözlerine de bakıldığında annesini ve eşini bir dağa benzetmektedir. Annesi ve eşi tıpkı bir dağ gibi büyüktür. Yerlerinden oynamaz, ulu, görkemli kimselerdir. Kendini ise aralarından akan bir ırmak

olarak gören oğul/eş onları yerinden oynatmaya gücünün yetmeyeceğini ifade etmektedir. Nitekim hem anneye hem de eşine aynı mesafeden bakmakta ve ne anneyi ne de eşini karşısına alabilmektedir. Dolayısı ile genellikle erkek bireylerin kendilerini, iki kadın arasında dengeyi sağlayan bir terazi olarak gördüklerini ve toplumunda kendilerinden o yönde bir beklenti içinde olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Gelin ve kayınvalide ilişkileri söz konusu olduğunda sık şekilde tekrarlanan “gelin, kaynana toprağından olurmuş” sözüne de gelin ve kayınvalidelerin ortak yönünü yansıtmak için “Gelinim Mutfakta” programında da rastlanılmaktadır. Örneğin gelin Yaren: “kaynana gelin aynı toprak” (2.09.2021) sözünü kullanmaktadır. Bu atasözü kayınvalidelerin gelinlerini seçtikleri zaman diliminde geçerli olan bir sözdür. Nitekim kayınvalideler gelin adaylarını seçerken kendi gibi olan, anlaşabilecekleri gelinleri tercih etmektedir. Bu söze ilişkin bir diğer görüş de erkeklerin annelerine benzeyen kadınlardan hoşlandıkları yönündedir.

Bununla birlikte ailevi ilişkilerde gelinin kayınvalidesiyle olan ilişkisi kadar ailenin diğer gelini ya da gelinleri ile olan ilişkisi de diğer bir deyişle eltilerin ilişkileri de önem taşımaktadır. Örneğin Gelin Yağnur’un: "Aynı evin içinde iki elti ne kadar iyi anlaşsak da olur mu kızlar?" (31.08.2021) sözüne diğer gelinler "olmaz" şeklinde karşılık vermektedir. Bu durumda eltilerin bir arada anlaşamayacağı izlenimini oluşturmakta ve var olan ön yargıları yeniden pekiştirmektedir.

5.3.4. Gelinim Mutfakta programında gelin-kayınvalide ilişkileri ekseninde toplumsal cinsiyete bakış

Programa genel olarak bakıldığında ilk göze çarpan programın adı olmaktadır: “Gelinim Mutfakta”. Toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlara yüklenen roller dendiğinde akla ilk gelen rollerden biri şüphesiz yemek yapımı olmaktadır. Nitekim “Gelinim Mutfakta” programında bir kadın olarak gelinin, ev bölümlerinden mutfakla ilişkilendirilmesi; kadının medyada temsil edilişinde mutfakla sınırlandırılmasına neden olmaktadır.

Bununla birlikte gelin ve kayınvalide arasındaki ilişkide de yemek yapımı bir güç gösterisine dönüşmektedir. Kayınvalideler yemek yapımı konusunda olgunlaşmış, tecrübeli kimseler olarak düşünüldüğünden “Gelinim Mutfakta” da gelinlerin yaptıkları

yemekler yarışmaktadır. Bu sebeple gelinler güzel yemek yaptıklarını hem kendi kayınvalidelerine hem de diğer kayınvalideler ile gelinlere ispatlamaya çalışmaktadır. Bu sebeple kadınların kendini ifade ediş biçimlerinde el lezzeti, hamaratlık, marifet kavramları öne çıkmaktadır. Nitekim “Gelinim Mutfakta” programının jenerik müziği sözleri de bu durumu bire bir yansıtmaktadır: “Gelinim mutfakta/ Yemeği tabakta/ Tadı damakta/ Gelinim mutfakta/ Üstüne yok lezzeti bulmakta/ Masayı donatıp kurmakta/ Sanat eseri gibi sunmakta/ Gelinim mutfakta”. Sözlere bakıldığında gelin; zamanını mutfakta geçiren, lezzetli yemekler yapan, masayı donatarak kuran, yemeği sanat eseri şeklinde sunan bir kadın olarak betimlenmektedir. Tüm bu nitelikler özel anlamda gelini inşa ederken genel anlamda ideal kadını inşa etmektedir.

Öyle ki bekâr olan kayınvalidesi Filiz Maden’in yeniden evlenmesine karşı çıkan gelin Yaren’in düşünceleri de evlilikte kadının konumunu üstü örtülü bir şekilde aktarmaktadır: “Benim kaynana evlenmek istiyor ama benim kaynanam düzenli yemek yapmaz. Düzenli düzenli gezer ama düzenli yemek yapmaz. Evini temizlemez. Nerede sabah orada akşam. Gezer gezer eve gelir, yatar. Sabah kalkar, giyinir kuşanır, tekrar.” (1.09.2021). Bu düşüncelerden yola çıkarak aslında evlilik kurumu ile birlikte kadından beklenen sorumlulukların ifade edildiği görülmektedir. Şöyle ki kadın evlendikten sonra düzenli yemek yapmalı, evini temiz tutmalı ve az gezmeli, az giyinip kuşanmalıdır.

Diğer yandan kadının alınan, verilen bir nesne olduğuna ilişkin ifadeler daha çok evlilik kurumu ile görünürlük kazanmaktadır. Örneğin gelin almak, gelin vermek, kız istemek, kız almak, kız vermek, kız kaçırmak gibi deyimler âdetler adı altında kadının nesneleşmesini meşrulaştırmaktadır. Bu sebeple “gelin olmak” alınıp verilmekten kimi zaman kaçırılmaktan geçen bir süreci anlatmaktadır. Örneğin oğluyla kaçarak evlenen gelini için kayınvalide Emine Sağol, herhangi bir düğün yapmayışını şu şekilde açıklamaktadır: “Düğün yapmadım, gelinlik giydirdim. Düğüne ne gerek var? Salonunu tut, kına gecesini yap, onu yap bunu yap, bir sürü masraf.” (30.08.2021). Kayınvalidenin bu düşüncelerine diğer kayınvalideler: “Sen bedavaya gelin almışsın.” şeklinde karşılık vermektedir. Bedavaya gelin almak söylemi, kadının günümüzde de alınır-verilir bir nesne olarak görüldüğünün bir yansımasıdır ve aynı söylem, gelin almanın masraflı bir iş olduğu anlamını da içinde taşımaktadır. Bu konuyu şu şekilde de açıklamak mümkündür: Örneğin başlık parasının önemini büyük oranda yitirdiği günümüzde düğün masraflarının büyük bir kısmının erkek tarafına ait oluşu, kız tarafının “veren” erkek tarafının ise “alan” taraf olarak görülmesinin bir sonucudur. Buna bağlı olarak kızı alan tarafın masrafları

karşılması beklenmektedir. Bu sebeple düğün masraflarını karşılayacak maddi güce sahip olmayan erkekler için evlilik güç bir durumu ifade etmektedir.

Ayrıca gelin ve kayınvalide ilişkilerinde paylaşamayan erkek olarak öne çıkan oğlun ya da eşin yerinin, 30 Ağustos 2021 tarihli yayında gelin Zeynep ile kayınvalide Emine Sağol arasında geçen diyalogda şu şekilde konumlandırıldığı görülmektedir:

Kayınvalide E.S.: Oğlumun evi ne zaman senin evin oldu?

Gelin Z.S.: Oğlunun evi mi? Pardon da senin oğlun, benim iki çocuğumun babası. Yapacak, alacak; ben de çatır çatır yiyeceğim (30.08.2021).

Yukarıda geçen diyaloglarda üstü örtülü biçimde değinilen ataerkil söylem, toplumsal cinsiyet rollerini kendi içinde meşrulaştırmaktadır. Toplum tarafından erkek çalışmakla ve evin geçimini sağlamakla sorumlu tutulmaktadır. Erkeğin çalışıyor oluşu ve kadının çalışmayıp çocuklara bakışı, toplumsal cinsiyete göre rollerin dağılımının gerçekleştiğini göstermektedir. Nitekim erkek çalışacak, yapacak, alacak kimsedir ve kadın da çocukların bakımını üstlendiğinden ötürü erkeğin kazancını doğal bir hak olarak harcayacak olan kimsedir. Bu durumda kadının üretim ağının ve çalışma hayatının dışına itilip ev içi rolleri ile yetinmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte kayınvalidenin; oğlu ile gelininin evini “oğlunun evi” şeklinde görüşü gelini dışlamaktadır. Bu durumda aileye sonradan katılan gelinin erkekten sonra geliyor oluşundan kaynaklanmaktadır. Esasen ev ne yalnız gelinin ne de yalnız damadındır. Ev, ortak bir kullanım alanıdır. Ataerkillikte ise yalnız erkeğin evi olarak ifade edilmekte, kadın görmezden gelinmektedir.

Özellikle gelin ve kayınvalide ilişkilerinde erkeğin paylaşamıyor oluşu kıskançlık yaratmaktadır. Kayınvalideler erkek tarafı olarak gelin almış taraf olsalar da oğullarını gelinlerine kaptırdıklarını düşünebilmektedir. Nitekim kendilerinden sonra oğullarını etkileyecek, bir başka kadın daha vardır. Örneğin Kayınvalide Filiz Maden’in: “Ben senin kayınvalidenim, sen istesen de istemesen de. Ben sana aslanlar gibi oğlumu verdim.” (1.09.2021) sözlerinde de ifade edildiği üzere kayınvalideler için oğullarının evliliğinin kimi zaman “oğlunu vermek” şeklinde görülmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte bu ifade biçiminin kadında olduğu gibi erkeği nesneleştirmediğini de belirtmek gerekmektedir.

Toplum, çocukların bakımı ve yetiştirilmeleri söz konusu olduğunda genellikle bunlardan kadınları sorumlu tutmaktadır. Nitekim erkeğin çalışması gerekmekte ve ev içi

rollerle donatılan kadın için çocukları ile ilgilenememek; anneliğini toplum tarafından sorgulanan bir duruma getirmektedir. Bununla birlikte gelin ve kayınvalide ilişkileri bağlamında çocuk bakımı ele alındığında, çocuk bakımıyla ilgili beklentiler babaanneye ve anneanneye doğru kaymaktadır. Örneğin 30 Ağustos 2021 tarihli yayında Gelin Zeynep ve kayınvalidesi Emine Sağol arasında geçen bir diyalog bu durumu aşağıdaki şekilde yansıtmaktadır:

Gelin Z.S.: Benim annem iki tane çocuğuma bakıyor. Benim bebeğim var.

Benim annem şu an ona bakıyor.

Kayınvalide E.S.: Bakıyorsa anneannesidir, bakacak.

Gelin Z.S.: Sen neden bakmıyorsun?

Kayınvalide E.S.: Ben bakmam. Ben rahatımı bozamam. Kusura bakma.

Daha açık bir ifade ile kadının gelin oluşuyla başlayan çocuk dünyaya getirme süreci ona çocuğun bakımı hususunda önemli roller yüklemekte ve yine aynı kadın ileride kayınvalide olduğunda bu defa torununun bakımı konusunda yardımcı olması gereken kişi olarak görülmesiyle devam etmektedir. Kadının çocuk bakma süreci bir dönem kendi çocuğu, başka bir dönem çocuğunun çocuğu şeklinde sürmektedir. Diğer yandan dedelere yüklenmeyen çocuk bakımı ve çocuğu yetiştirme konuları daha çok ailenin kadın üyelerine bırakılmaktadır. Bu sebeple çalışan kadınların en büyük destekçilerinin de anneleri ve kayınvalideleri olduğunu söylemek mümkündür.

Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadınla özdeşleştirilen diğer bir kavramı oluşturan “hizmet”; gelin ve kayınvalide ilişkilerinde de öne çıkmaktadır. Kadın evlendiğinde eşine ve çocuklarına hizmet etmekle sorumlu görülmektedir. Aynı zamanda bu hizmetin kapsamına eşin ebeveynleri de girmektedir. Nitekim 1 Eylül 2021 tarihinde yayınlanan programda kayınvalide Filiz Maden’in oğlu Batuhan’ın: “Benim evimde anneme hizmet edilecek.” ifadesi; çoğunlukla kadından beklenen davranış biçiminin erkek tarafından özellikle belirtilmesi ile erkeğin ataerkilliğini, kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rolünü güçlendirmektedir.

Diğer yandan iyi yemek yapımının beceriye dayalı ve yemek yapımının karmaşık bir faaliyet oluşu, kadınların yemek yapımına bir övünç nedeni yüklemelerine neden olmaktadır. Buna bağlı olarak kadınlar üstünde kurulan otorite, bu övünçle sağlanmaktadır (İnce, 2015, s. 147). Örneğin gelin Yağnur diğer gelinlere: “Benim sizden tek farkım yedi yaşından beri yemek yaptığım için lezzet konuşuyor.” (30.08.2021)

demesi kadın ve mutfak ilişkisini öne çıkarmaktadır. Kız çocukları; erken yaşlarda annelerinin yanında mutfak eğitimi almakta ve ileride iyi yemek yapıyor oluşlarını, özünde toplumsal cinsiyet rollerini benimsemiş olmanın verdiği durumu bir gurur olarak ifade etmektedirler. Nitekim erkek çocukları bu şekilde yetiştirilmemekte ve yetişkin erkek bireyler kendilerini yemek pişirme konusunda hamaratlık üzerinden tanımlamamaktadırlar. Oysaki kadınlar için hamarat olmak, iyi yemek yapmak âdeta bir övünç kaynağı olmaktadır.

Görsel 5.3.1. *Hafta finalinde beş bileziği kazanan gelin*³⁵

Bununla birlikte “Gelinim Mutfakta” programında ödül olarak her gün çeyrek altın ve hafta finalinde beş bilezik verilisinin temelinde de toplumsal cinsiyet rollerini aramak gerekmektedir. Nitekim bilezik, genellikle bir kadın aksesuarıdır. Altın oluşu ise bileziğe maddi bir değer biçilmesini sağlamaktadır. Altın bilezik ve gelin bağlamında bakıldığında, özellikle yeni evlenmiş gelinlerin taktığı takıların, genellikle altın olduğu bilinmektedir. Örneğin 31 Ağustos 2021 tarihli yayında gelin Aslıhan’ın: “Kayınvalidem istese bana altın takabilirdi. Benim kuzenimin durumu daha kötü. İki yüz gram, yemin ediyorum bir gram abartmıyorum, iki yüz gram bilezik istediler. Borç buldu etti, bir şekilde taktı. Öbür gelinine de yüz gram taktı. Yemin ediyorum.” sözleri altın ve kadınlar arası ilişkiler arasında kurulan bağı yansıtmaktadır. Öncelikle âdet adı altında toplumun koyduğu normlar göze çarpmaktadır. Nitekim düğünde geline altın takmak, bir âdettir. Bu takılar; yüzük, küpe, kolye, bilezik, kemer gibi aksesuarlardır. Altın düğünde önemli bir olgudur. Borç harç bir şekilde bulunup takılması gerekli görülmektedir. Öyle ki gelin Aslıhan’da da görüldüğü üzere kendilerine takılmayan altınlar gelinlerin kendilerini eksik hissetmelerine neden olabilmektedir. Nitekim gelin Aslıhan da bu eksikliği hisseden bir

³⁵<https://www.youtube.com/watch?v=xGlK9SkjyI0> (Erişim Tarihi: 18.12.2021)

gelindir. Kendi kuzeninin durumu olmadığı halde para bulup istenilen iki yüz gram altın bileziği taktıklarından söz ederek, kuzeninin durumu ile kendi kayınvalidesinin durumunu karşılaştırmaktadır. Böylece kuzenine imrenmekte, diğer yandan kendi kayınvalidesine sitem etmektedir.

Genel olarak bu söylemlere bakıldığında düğünlerde kız tarafının, erkek tarafına bulunduğu altın talebinin kimi zaman erkek tarafını borca sürüklediği de bir gerçektir. Bu durumda kadının alınan-verilen bir nesne olarak görüldüğünün ve erkek tarafının tüm masrafları karşılamakla sorumlu olduğunun altını çizmektedir. Nitekim kız tarafı, erkek tarafı kadar düğün masraflarına ortak olmamaktadır. Bununla birlikte giydirilen, süslenilen, takılar takılan kadın nesneleştirilmiş konumunu kanıksamaktadır. O da giydirilmeyi, süslenmeyi, takılar takmayı beklemektedir. Programın büyük ödülü olarak sunulan beş altın bilezik de kadının bu beklentisini karşılamaya yöneliktir. Bu sebeple ödül para olarak verilmemekte, bir kadın aksesuarı olarak nitelenen altın bilezikler şeklinde verilmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada gelin-kayınvalide temalı televizyon programlarının; ataerkillik, toplumsal cinsiyet ve aile değerleri bağlamında gelin-kayınvalide ilişkilerini nasıl sunduğu ele alınmıştır.

Kültürel geçmişi yüzyıllar öncesine dayanan gelin-kayınvalide ilişkileri, ataerkil değerler etrafında ortaya çıkmakta ve ataerkil düzene göre şekillenmektedir. Gelinler ve kayınvalideler, aile hayatında kendilerine biçilen geleneksel rollerle yer almaktadırlar. Anlatılara ve ön yargılara göre değişiklik içerse de toplumda, gelinlerin ve kayınvalidelerin karşıt iki kutbu temsil ettiği yönünde genel bir kanaat bulunmaktadır. Bununla birlikte aile kalıpları, yaşam biçimleri, yetiştirilme tarzları, geleneksel tutumlar, yapısal ve kurumsal değişimler, modernleşme süreci, geleneğin modernizme uyumu, evlenme pratiklerindeki dönüşüm; gelin ve kayınvalide ilişkilerini etkilemektedir. Özellikle kitle iletişim araçları içinde televizyonun yaygınlaşması, gelin-kayınvalide ilişkilerini farklı bir zemine taşımıştır.

Kuşkusuz televizyon ile toplum arasında etkileşime dayalı bir ilişki bulunmaktadır. Televizyon çeşitli içeriklerle toplumu yansıtmakta ve bu yansıtma biçimleri de toplumu etkilemektedir. Ailevi ilişkilerde bir problem olarak öne çıkan gelin-kayınvalide geçimsizliği, televizyon içeriklerini etkilemektedir. Diğer yandan televizyonun gelin-kayınvalide geçimsizliğini yansıtma biçimleri de toplumu etkilemektedir.

Nitekim kırılğan yapıda olan gelin-kayınvalide ilişkileri; içinde barındırdığı gerilimden ve çekişmeden dolayı televizyon dizilerine, reklamlarına ve programlarına konu olmaktadır. Bu yayınlar yoluyla gelin-kayınvalide ilişkileri medyatik bir görünüme kavuşmaktadır. Böylece gelin-kayınvalide ilişkileri, popüler kültürün vazgeçilmez bir ögesi olup televizyon yayınları aracılığıyla gelin-kayınvalide karşıtlıkları tekrar üretilmektedir.

Çalışmanın konusu olan programlar; kadınların televizyonda görünürlük biçimlerini toplumsal cinsiyet rolleri ile benzer şekilde sunmaktadır. Programlarda; kadınlar yemek yapmakta, hizmet etmekte, temizlikten sorumlu tutulmakta ve modaya uygun giyinmek için çabalamaktadır. Gelin-kayınvalide ilişkileri özelinde, kadınların kadınlığı yarıştırılmakta ve ideal gelin söylemi altında ataerkil düzene uygun ideal kadın inşa edilmektedir.

Çalışmaya konu olan programlar genel olarak yemek yapımı üzerinden ilerlemiştir. Gelin-kayınvalide ilişkileri; düğün süreci, oğul ya da eş üzerinde iktidarını kaybetme korkusu, yemek yapımı, temizlik işleri, çocuk/torun bakımı, aile mahremiyeti ile ilgili konular ve alternatif senaryolar üzerinden sunulmuştur. Bütün ev içi işlerin kadının sorumluluğu altında olduğu vurgulanmış ve erkeklerin ev içi işlerde adının geçmeyişi ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği pekiştirilmiştir. Erkeklerden beklenenler; ilişkide ilk adımı atması, düğün masraflarını karşılaması, evi geçindirmesi, yemeğin tadına bakması şeklinde olmuştur. Programlarda toplumsal bir problem olarak öne çıkan gelin-kayınvalide ilişkilerini çözüme kavuşturacak yöntemlerden ve kadının toplumdakini yerinden söz edilmemiştir.

İncelenen “Damat Bayıldı” programında gelinler ve kayınvalideler; yemeği en iyi şekilde yaparak sunucu ve diğer gelinler ile kayınvalidelerden yüksek puan almaya, damadın beğenisini kazanmaya çabalamıştır. Kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinden biri olan yemek yapımı, programda kadınlar arasında bir rekabete dönüşmüştür. Damat ise geleneksel rollerde olduğu üzere kendine sunulan yemeği yiyen ve hangi yemeğin lezzetli olduğuna karar veren kişidir. Dikkat çeken bir diğer konu ise yarışmacıların kadına ve erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamadan kabul etmeleri ve bu rol dağılımından bir rahatsızlık duymamalarıdır. Aynı zamanda programda kadınların hemcinslerine destek olmadığı da görülmüştür. Her bir kadın kendini diğer kadınlardan daha becerikli görüp diğer kadınları küçümsemiştir.

Kadına yüklenen yemek yapma eyleminin “erkeğin kalbine giden yol, midesinden geçer” sözü ile romantize edildiği “Damat Bayıldı” programında, kadının medyada görünürlüğü mutfak ile sınırlandırılmıştır. Erkeğin mutfağın dışında bırakılması ve yemek yapma sürecine dahil edilmemesi, yemek yapımını “kadın işi” olarak gören geleneksel rolleri desteklemiştir.

“Damat Bayıldı” programında gelinlerin dışında kayınvalideler de yemek yapma sürecine dahil olmuştur. Gelinlerin yemekleri gelinler tarafından, kayınvalidelerin yemekleri kayınvalideler tarafından puanlanmıştır. Böylece programda bir statü denkliği sağlanmıştır. Yılların tecrübesine ve yılların ev kadınlığına karşın güzel yapılamayan yemekler; gelinler ve kayınvalideler tarafından yakışık olmayan bir durum olarak görülmüştür. Aynı zamanda gelin ile kayınvalidenin damada, en lezzetli yemeği sunma uğraşları kendi aralarında da rekabet etmelerine neden olmuştur. Bu durumda, kadının yaptığı yemeğin kabul görmesini bir erkeğin onayına bağlamıştır. Eşinin ve annesinin

yaptığı yemeklerden hangisinin daha güzel olduğuna karar veren damat; cinsiyet rollerinin dağılımının kanıksandığını göstermiştir.

“Damat Bayıldı” programında basmakalıp yargıların yeniden üretildiği ve normalleştirildiği gözlemlenmiş bir diğer olgudur. “Büyük kadın, erkeğini zengin edermiş.”, “Her erkeğin arkasında bir kadın olmalı.”, “Bir erkeğin kalbine giden yol midesinden geçer.” şeklindeki söylemler dayanağı olmayan toplumsal inançların ve toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren değer yargılarının yeniden üretilmesine, kadının geri planda kalışının meşrulaştırılmasına katkı sunmuştur.

İncelenen “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programı ise; gelinlerin kayınvalideleri evlerinde en iyi şekilde ağırlamak, en lezzetli ikramları sunmak, en iyi şekilde hizmet etmek için diğer gelinlerle yarıştığı ve kayınvalidelerin de gelinlerini en iyi şekilde giydirmek için diğer kayınvalidelerle yarıştığı bir programdır. Programda gelin kimliği; misafiri güler yüzle karşılama, lezzetli ve çeşit çeşit ikramlar hazırlama, hizmette kusur etmeme, temiz ve düzenli olma, büyüklerine saygılı davranma ve güzel giyinme üzerine inşa edilmiştir. Gelinler, kendilerinden beklenen geleneksel rollerin dışına çıktığında kayınvalidelerden düşük puanlar almıştır.

“Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında kusursuz bir misafirperverlik ve titizlik beklentileri gelinleri güç bir duruma düşürmüştür. Kayınvalideleri en iyi şekilde ağırlayacaklarına inanan gelinler, kayınvalideler tarafından beğenilmediğinde sert bir şekilde eleştirilmiştir. “Her şeyler orta yerde. Ne bu böyle? Ne biçim gelinmiş bu! Tabaklar orta yerde. Bunları insan bir toplar en azından.”, “Ocağın kirine, pisliğine bak! Dolap yağ içinde. Bir de dikkatimi çekti. Perdenin kirine bak! Bizim geleceğimizi biliyor, neden temizlememiş?”, “Gelin Hanım, misafirinin geleceğini bilmiyor muydun? Her şeyin dört dörtlük olması gerekiyor.”, “Gelin sürekli oturuyor. Bir şey istiyoruz. Gelin gidiyor, iki saat mutfakta kalıyor. Bu ne ağırlık!” şeklindeki ifadelerle gelinlerin misafirperverlik ve temizlik konularında kusursuz olmalarının gerekliliği kayınvalideler tarafından sürekli vurgulanmıştır. Aynı zamanda kayınvalidelerin gelinlerden daha titiz kimseler oldukları ve gelinlerin temizliklerini beğenmedikleri söylemleri tekrar kabul edilmiş ve meşrulaştırılmıştır.

Kadınla özdeşleşen yemek yapma, temizlik işleri, hizmet etme rolleri “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programının geneline egemen olmuştur. Yarışmacılar tarafından içselleştirilen bu geleneksel roller, kayınvalideler aracılığı ile denetlenerek hem gelinler hem de kayınvalideler tarafından kanıksanmıştır. Programda evini düzenli ve temiz tutan,

ikramlarını lezzetli ve çeşit çeşit hazırlayan, hizmeti en iyi biçimde sunan, misafirlerini en güzel karşılayan kadın; ideal gelin olarak gösterilmiştir. Gelinler misafirlere iyi hizmet ettiği sürece kayınvalideler tarafından yüceltilmiş, iyi hizmet edemediğinde ise ayıplanmıştır.

“Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında “moda avcısı” şeklinde adlandırılan kayınvalideler kendilerine sunulan konseptlere uygun şekilde gelinlerini giydirmeye çalışmıştır. Gelinlerin görünürlüğü ev içi rollerin dışında moda etrafında gelişmiştir. Gelinler için bu defa güzel görünme ve beğenilme endişesi ön plana çıkmıştır. Gelinlerin giyinip süslenip kayınvalidelerin karşısına çıkmaları, kadın bedenini nesneleştirmiştir. Kadının hayattaki var oluşunu ev içi roller ve moda ile sınırlandıran program, toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretmiştir.

Gelinlere ve kayınvalidelere yüklenen toplumsal roller “Zahide Yetiş’le Gelin Görün” programında açık bir şekilde görülmüştür. Kayınvalideler; gelinlere müdahale eden ve gelinlerini oğullarına şikâyet eden kimseler şeklinde temsil edilmiştir. Toplumun kayınvalideye yüklediği bekçilik rolü, programda da karşılık bulmuştur. Böylece ataerkil düzene uygun bir şekilde kayınvalideler gelinlerine bekçilik etmiştir.

İncelenen üçüncü program “Gelinim Mutfakta” da ise gelinler en iyi yemeği yapmak ve kayınvalideler, gelinlerinin yaptığı yemeği bulup yüksek puan vermek için çabalamıştır. Mutfak ve gelin kavramlarını yan yana getiren programda kadınlar, mutfak alanı ve yemek yapımı ile sınırlı bir şekilde televizyonda temsil edilmiştir.

“Gelinim Mutfakta” programında aile mahremiyeti ile ilgili konuların açık bir şekilde paylaşıldığı gözlemlenmiştir. Gelinler kendi aralarında kayınvalidelerinin, kayınvalideler ise kendi aralarında gelinlerinin kötü yanlarını sayıp dökmüş ve gelinlerinin ya da kayınvalidelerinin kötü yanlarını birbirleri ile yarıştırmışlardır. Bu sebeple programda dedikodu unsuru belirgin bir şekilde öne çıkmıştır. Öyle ki aile mahremiyetine ilişkin detaylar bile gelinler ya da kayınvalideler tarafından sakınmaksızın açığa vurulmuştur. Bu durumun sonucu olarak taraflar birbirlerine sürekli ithamlarda bulunmuştur. Kayınvalideler gelinlerini; evine gelir gelmez buzdolabını karıştırmakla, oğluna yemek hazırlamayıp dışarıdan sipariş vermekle, kendilerine ettikleri yarım hizmetlerle, kıskançlıkla, kendilerini telefonlarına kaydetme biçimleriyle, annelerini kayırmakla suçlamıştır. Gelinler ise kayınvalidelerini; cimri ve pinti olmakla, kendi hesaplarına habersiz bakkala veresiye yazdırmakla suçlamıştır. Böylece programda gelinlerin ve kayınvalidelerin birbirlerine karşı küçük düşürücü, suçlayıcı ifadeler

kullanmalarına izin verilmiştir. Uzlaşımından uzak, küçümseyici tavırların yer aldığı program, erkek egemen düzenin sürdürülmesine katkı sunmuş ve kadınlar arasındaki dayanışma duygusuna zarar vermiştir. Aile üyeleri arasındaki iletişim sorunlarını çözebilecek ve ön yargıları kırabilecek düzeyde bir gelin ve kayınvalide ilişkisi programda sunulmamıştır. Özellikle aile mahremiyetinin tüm ayrıntılarıyla programda ortaya konulması etik olmamakla birlikte çözümsüz çatışmalar doğurmuştur.

İncelenen programların ortak noktası toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde çizilen kadınlık olgusu olmuştur. Eğitim düzeyleri, yaşam biçimleri, yetiştirilme tarzları değişiklik içerse de kadınlar, bu tür programlarda toplumsal cinsiyet rollerini en iyi şekilde sergilemek için yarışmıştır. Yayınlandığı dönemlerde toplumun belirli kesiminin beğenisini kazanmış ve sosyal medya üzerinden de sıkça takip edilmiş bu programlar, kadınları ve erkekleri şüphesiz etkilemektedir. Programlar aracılığıyla erkeklerde kadınlara yönelik -programlarda sunulduğu gibi- beklentiler yaratmakta ve kadınların, kendilerine biçilen rolleri sorgulamaksızın yeniden benimsemelerini sağlamaktadır.

Erkek egemen söylemin kadına yüklediği rollere uygun hazırlanan bu programlar ataerkilliği; gelin-kayınvalide ilişkilerinin içine gömülü olarak tekrar üretmiştir. Toplumsal cinsiyette erkeğin kadını denetleme işlevi, bu programlarda kayınvalideler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kadınların kendilerine biçilen rolleri kabullenmeleri; söz konusu rollerin bu programlarda yeniden üretilmesini sağlamıştır.

Kadının; evlilik, aile kurma, doğurganlık, çocuk bakımı, yemek yapımı, titizlik, hizmet etme sözcükleri ile televizyonda ön plana çıkması kadının toplumdaki var oluşunu ev ve ev içi işler ile sınırlandırmıştır. Programların süresi boyunca kadın problemlerinden ve ev dışındaki yaşamdan söz edilmemesi dikkat çekmiştir. Bu durum kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığını pekiştirmiştir.

İncelenen üç programda da jenerik müziği sözlerinin toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde yazıldığı gözlemlenmiştir. “Annenin lezzeti, eşin marifeti, kolaysa seç tarafını, damat bayıldı.”, “Moda avcısı kayınvalideler, evde maharetli gelinler, dedikodu medikodu çekişme dizi, son sözü söyler Zahide’nin oyu, gelin görün.”, “Gelinim mutfakta, yemeği tabakta, tadı damakta, gelinim mutfakta, üstüne yok lezzeti bulmakta, masayı donatıp kurmakta, sanat eseri gibi sunmakta, gelinim mutfakta.” sözlerinde kadınların yerinin mutfak dolayısı ile ev olduğu, kadınların maharet ve marifet sözcükleri ile nitelendirildiği dikkat çekmiştir. Hamaratlık, moda, dedikodu sözcükleri kadınlarla özdeşleştirilmiş ve jenerik müzikler aracılığı ile bu söylemler tekrar üretilmiştir.

İncelenen üç programda da gelin-kayınvalide geçimsizliğinin alternatif senaryolar ve kurmaca sorular üzerinden tekrar meşrulaştırıldığı dikkat çekmiştir. Gelinlere ve kayınvalidelere sorulan soruların temelinde olumsuzluk bulunduğu ya da olumsuzluğu açığa çıkarmanın hedeflendiği gözlemlenmiştir. Damat Bayıldı programında: “Anneniz mi eşiniz mi daha sivri dillidir?”, “Annenizin mi yoksa eşinizin mi gözyaşlarına dayanamazsınız?”. Zahide Yetiş’le Gelin Görün programında: “Sizin istemediğiniz bir gelini, oğlunuz istemiş almış. Hayır diyememişsiniz ama gönlünüz de yok. Kıyafetinizle bunu belli eder miydiniz düğünde?”, “Kayınvalideniz sizden izinsiz eve girseydi, ne yapardınız?”. Gelinim Mutfakta programında: “Kayınvalidenizden borç para istediniz. ‘Durumum hiç iyi değil. Ben bu ara biraz sıkışığım kızım. Köyde kalacağım. Köyde de telefon çekmiyor. Kapalı olur, ararsan ulaşamazsın.’ dedi. Kaynananız yurt dışına çıkmış arkadaşıyla. O yüzden de telefonu kapalı. Tepkiniz ne olurdu?”. Programlardaki bu tür sorular, gelini ve kayınvalideyi karşı karşıya getirmiş ve sorular aracılığıyla kadınlar arasında tartışma yaratacak ortamların oluşması sağlanmıştır.

Bu programlar aracılığıyla kadınlardan beklenen gelinlik ve kaynanalık rollerine ilişkin mesajlar izleyici kitleye sunulmuştur. Aynı zamanda erkek egemen sistemin değerlerine uygun şekilde sunulan açık veya kapalı bu mesajlar aracılığıyla kadın ve erkek izleyicilerin, cinsiyetlerine yüklenen geleneksel rollerini; benimseyip kanıksamaları pekiştirilmiştir. Böylece toplumsal cinsiyet eşitsizliği güçlendirilmiştir.

İncelenen programlarda gelinin istenen, verilen ve alınan bir nesne olarak görülüşü tekrar üretilmiş ve kayınvalideler, gelini alan taraf olarak temsil edilmiştir. Kayınvalideler “kız alan” tarafta ise oğlu ile gelininin evliliğine müdahaleci bir tavır sergilemiş; “kız veren” tarafta ise müdahaleden sakınmıştır.

İncelenen programlarda gelinler; güzel yemek yaptığı, titiz olduğu, iyi hizmet ettiği, erkeğin beğenisini kazandığı ölçüde diğer gelinler arasında yükselmiştir. Gelinden beklenenlerle, ataerkil düzenin kadına biçtiği roller bağdaşmaktadır. Bu durumda kadının toplumsal hayatın; ekonomik, siyasi, kültürel vb. pek çok alanında var olabilme savaşımında konumunu güçleştirmiştir. Nitekim kadına toplum tarafından yüklenen cinsiyet rolleri ile benzer olarak kadının hayattaki tek amacı yemek ve temizlik yapmak, hizmet etmek, erkeğin beğenisini kazanmak ve böylelikle verilen ödüllere sahip olmak şeklinde gösterilmiştir. Kadınlar da programlarda bu rolleri içselleştirmişlerdir.

İncelenen programlar içinde “Damat Bayıldı” ve “Gelinim Mutfakta” programlarında verilen ödüllerin kadını nesneleştirdiği dikkat çekmiştir. Her iki

programda da günün sonunda verilen ödül bir çeyrek altın iken hafta finalinde “Damat Bayıldı” programında beş tam altından oluşan bir kolye, “Gelinim Mutfakta” programında ise beş adet bilezik ödül olarak verilmektedir. Kadınlar tarafından kanıksanan ev içi rollerin ayrıca kadını seyirlik bir nesneye dönüştüren kolye ve bilezik aksesuarları ile güçlendirildiği gözlemlenmiştir.

Gündüz kuşağında yayınlanan bu tür programların hedef kitle olarak çalışmayan kadınları seçtikleri düşünüldüğünde izlerkitleye kültürel anlamda katkısının ne olduğu tartışma konusu olmaktadır. Gündelik hayatında da ev işleri ile uğraşan, yemek ve temizlik yapan kadınlara; televizyon programlarında da yemek, temizlik, ev işleri konulu programlar sunulmaktadır. Bu durumda kadının kültürel gelişimini, ev içi işlerle kısıtlamaktadır.

Ardışık yıllarda yayınlanan televizyon programlarının genel olarak aynı konuları işlediği ve gelin-kayınvalide ilişkilerini benzer şekilde ele aldığı gözlemlenmiştir. Dolayısı ile televizyonun, gelin-kayınvalide ilişkileri özelinde, kadını temsil etme biçimleri ilerleyen yıllarda bir değişikliğe uğramamıştır.

Medya hizmet sağlayıcı olarak adlandırılan televizyon yayın kuruluşlarının şüphesiz yayın içeriklerine ilişkin program düzenleme serbestlikleri ve uymaları gereken yayın ilkeleri bulunmaktadır. Bununla birlikte bu serbestlik, yayınlarından dolayı topluma karşı sorumluluklarını da kapsamaktadır. Topluma karşı sorumlu yayın anlayışından uzaklaşan medya hizmet sağlayıcıları, izlenme kaygılarını ön planda tutup kimi zaman yasal yayın hizmeti ilkeleri ile bağdaşmayan yayın hizmeti sunabilmektedir. Nitekim izlenme kaygısının egemen olduğu çalışmanın konusu olan televizyon programlarında; aile hayatının mahremiyeti ile ilgili konuların paylaşılması ve kaba bir üslup ile düşüncelerin ifade edilmesi serbest bırakılmıştır. Programlarda aile ve evlilik kurumlarına ilişkin ön yargılar tekrar oluşturulmuş ve gelin-kayınvalide geçimsizliğini meşrulaştırıcı örnekler sergilenmiştir.

Buradan hareketle televizyon programlarının; toplumsal sorumluluk anlayışı içinde ve toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sunacak biçimde, kadının konumunu güçlendirecek, ailevi değerleri yıpratmayacak ve toplumsal problemlere çözümler üretecek şekilde hazırlanmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın ilerletilebilmesi ve konu ile ilgili yeni çalışmaların ortaya konulabilmesi için araştırmacının önerileri şunlardır:

1. Gelin-kayınvalide ilişkileri bağlamında televizyon programlarını ele alan bu çalışmadan yola çıkılarak programları hazırlayan yapım ekibi ile görüşmeler sağlanarak programların hazırlanma süreçleri çalışmaya dahil edilebilir.
2. Çalışmanın ilerletilebilmesi adına, televizyon programlarına yarışmacı olarak katılan bireyler ile görüşülerek daha ayrıntılı çözümlemeler yapılabilir.
3. Çalışma; programları hazırlayanlar, programlara katılanlar ve programları izleyenler bağlamında geniş bir açıdan analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

- Ağdemir, S. (1991). *Aile ve Eğitim*. Aile ve Toplum (1).
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/198056> (Erişim Tarihi: 22.10.2020)
- Ahmetbeyoğlu, A. (2015). *İslamiyet Öncesi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Yapı*. İ. Çapcıoğlu ve H. Beşirli içinde, Türk Kültürü (s. 342). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akıncı Yüksel, N. Aysun (2016). *İki Kişilik Dans: İletişimde Toplumsal Cinsiyete Dayalı Farklılıklar*. Konya:Literatürk Yayınları.
- Altunsu Sönmez, Ö. (2019). *Gelin Kaynana Çatışması Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 13(19), 1159-1201.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/817481> (Erişim Tarihi: 10.01.2021)
- Apalı, Y. (2011). *Sosyolojik Açıdan Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar*. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 49-64.
http://isamveri.org/pdfdrq/D01535/2011_26/2011_26_APALIY.pdf
(Erişim Tarihi: 15.02.2021)
- Atila Demir, S., ve Nam, D. (2019). *Evlilik Yolu İle Edinilen Kimliklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerini Yeniden Üretmeye Etkisi: "Gelin"- "Görümce" Kimliği Örneği*. Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi Sayı II (1), 67-92.
- Aydemir, A. (2021). *Geçmişlerinin Gölgesinde Gelin Kayınvalidenin Bakım İlişkisi; Yaşlı İhmal ve İstismarı*. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 5(1), 4-18.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1964302> (Erişim Tarihi: 23.11.21)
- Aydın, M. (2011, Haziran). *Gelin ve Kayınvalide Nasıl Geçinirler?* Somuncu Baba, s. 56-58. <https://www.somuncubaba.net/makale/cocugun-egitiminde-ailenin-onemi>
(Erişim Tarihi: 10.03.21)
- Batmaz, V., ve Aksoy, A. (1995). *Türkiye'de Televizyon ve Aile*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. <https://docplayer.biz.tr/3124748-Turkiye-de-televizyon-ve-aile.html> (Erişim Tarihi: 20.02.2021)

- Bayram, P. (2013). *Nevşehir'in Avanos İlçesi, Uçhisar ve Göreme Beldelerinde Evlilik Merasimleri*. Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17-37.
- Berk Yılmaz, A. (2019). *Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Toplumsal Cinsiyet Algısı. Türk Atasözleri ve Deyimlerinin “Cinsiyetçi” Roller Üzerinde Etkileri*, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, 2(1): 69-90.
- Bülbül, H. (2014). *Erkek Kimliğinin Oluşumundaki Faktörler: İktidar, Emek ve Arzu*. H. Kuruoğlu, ve B. Aydın içinde, *Toplumsal Cinsiyet ve Medya* (s. 1-16). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Can Maraşlı, M. (2017). *Türkiye'nin İlk Özel Televizyon ile Tanışması: Magic Box/ Star 1 Kanalının Yazılı Basındaki Yansımaları Üzerine Bir İnceleme*. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi-Sayı 44, 384-403.
- Canatan, K. (2011). Aile Kavramının Tanımı. K. Canatan ve E. Yıldırım içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 53-81). İstanbul: Açılımkitap.
- Canatan, K. (2011). Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi. K. Canatan ve E. Yıldırım içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 97-119). İstanbul: Açılımkitap.
- Çağan, K. (2011). Ailenin İşlevleri. K. Canatan ve E. Yıldırım içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 83-93). İstanbul: Açılımkitap.
- Çakıral, M. (2016). *Televizyon Kısılcığında Çocuk ve Subliminal Mesajlar*. İstanbul: Ferfir Yayınları.
- Çalışkan, H. (2002). *Gelin-Kaynana İlişkileri*. İstanbul: Kitap Dünyası.
- Cebeci, D. (2017). *Tanzimat ve Türk Ailesi*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Çekiç Akyol, A., Akyol, M., & Kılınç, Ö. (2019). *Toplumsal Rollerdeki Çatışmanın Televizyon Reklamlarında Kullanımı: Gelin-Kaynana Çatışmasının Reklamlardaki Sunumu Üzerine Bir Değerlendirme*. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 131-154.
- Çelik, Ö. (2008). *Ataerkil Sistem Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Benimsenmesi*. Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Cereci, S. (2016). *Televizyon Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Cesur Kılıçaslan, S., ve Işık, T. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve Efsaneden Gerçeğe Türkiye'de Kadın*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çınar, S. (2010). Sözlü Kültürün Kadın Temsilcileri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 3 (5), 57-69 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/445315> (Erişim Tarihi: 21.12.2021).
- Çiftci, A. (2015). *Vatandaşlık Bilgisi: Demokrasi ve İnsan Hakları*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Çiftci, A., ve Kırğıl, S. (2015). *İçtihatlı Türk Basın-Yayın Mevzuatı*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Delaney, C. (2014). *Tohum ve Toprak*. (Çev: S. Somuncuoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğan, İ. (2016). *Türk Aile Sosyolojisi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erdemir Göze, F. (2015). *Televizyon İmgisine Sinema Perdesinden Bakmak*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Erdoğan, İ., ve Budak, L. (2016). *Anglo Amerikan Eğlence Endüstrisinde Televizyon Program Formatları: Reality Show, Eğlence ve Yarışma Programları*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Erdoğan, N., ve Koçer, S. (2018). *Televizyon Yayıncılığı Sektöründe Çalışan Profesyonellerin Kariyerinin Sınırsız Kariyer Kuramı Açısından İncelenmesi*. M. Güner içinde, *Televizyon Çalışmaları* (s. 1-20). İstanbul: Der Yayınları.
- Ermiş, M. (tarih yok). *En Güzel Kaynana Gelin Damat Fıkraları*. İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Ezer, B. (2019). *Uluslararası Düzenlemeler Işığında Babanın Ebeveyn İzni: İspanyol Hukuku ve Türk Hukuku Bakımından Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt 5, Sayı 2, 451-509. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1286566> (Erişim Tarihi: 18.12.2021)
- Fırıncioğulları, S. (2018). *Eril Alanda Kadının Varoluş Savaşı*. İstanbul: Paradigma Akademi

- Geçer, E. (2015). *Medya ve Popüler Kültür: Diziler, Televizyon ve Toplum*. İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık.
- Genç, H. (2019). *Muş Manilerinde Kadın ve Aile İzleği*. Tarih ve Kültür Bağlamında Muş Uluslararası Sempozyum Bildirileri (s. 513-525). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/mu%c5%9f-sempozyumu.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2021).
- Güney, A. (2002). *Türk Siyasal Kültüründe Devlet Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hargreaves, I. (2006). *Gazetecilik*. (Çev: Y. Özkan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Işık, M. (2012). *Kitle İletişim Teorilerine Giriş*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Işık, S. N. (2007). *Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset*. Heinrich Böll Stiftung Derneği içinde, Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları (s. 56-67). İstanbul: Sena Ofset.
- İbrahimoğlu, D. (2015). *Gelin mi Kaynana mı*. İstanbul: Altın Bilek Yayınları.
- İçel, K. (2015). *Kitle İletişim Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- İnce, Ş. (2015). *İki Kadın Bir Mutfak: Kadınlararası İktidar İlişkileri*. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2(2), 135-156. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/447339> (Erişim Tarihi: 24.11.2021)
- Kaplan, M. (2016). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karaca, N. (2016). *Hayatın "Eşik" Durumu Bağlamında ve Sivas Evlenme Geleneğinde "Gelin" Kültürü*. TÜBAR XL, Güz, 105-136.
- Karacan, Ş. (2002). *Kaynananın Hakları: Kaynana-Gelin-Damat İlişkileri*. İstanbul: Selis Kitaplar.
- Karakelle, A., ve Özbağı, T. (2019). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Çeyiz Geleneği "Erzurum Örneği"*. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 668-689. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/907826> (Erişim Tarihi: 17.12.2021)
- Karataş, K. (2001). *Toplumsal Değişme ve Aile*. Toplum ve Sosyal Hizmet (12), s. 89-98.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/802461> (Erişim Tarihi: 22.10.2020)

Kaya, N. (2018). *İyi Aile Yoktur*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Kaya, N. (2019). *İyi Toplum Yoktur*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Kaya, D. (2000). *Açık Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Kitabevi.

Kaya, T. (2019). *Gelin-Kaynana İletişiminin Niteliğini Belirleyen Kültürel Etmenler*. Erciyes İletişim Dergisi, 185-204.

Kır, İ. (2011). *Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (10), s. 385-398. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70285> (Erişim Tarihi: 22.10.20)

Maigret, E. (2014). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. (Çev: H. Yücel). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mor Söyleşiler. (2018). *Fırsat Eşitliğı-Farklılık-Ayrımcılık Bağlamında/Toplumsal Cinsiyet Eşitliğı ve Eğitim*. Mutlu Toplum İnşası İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğı. İzmir: Berke Ofset.

Oğurtan, S. G. (2019). *Aile Kurmak Aile Olmak*. Çizgi Kitabevi

Özbay, F. (2015). *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özsoy, A. (2011). *Televizyon ve İzleyici: Türkiye'de Dönüşen Televizyon Kültürü ve İzleyici*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Öztürk, ř. (2004). *Özel Televizyon Kanallarının Türk Haberciliğine Etkisi*. Selçuk İletişim, Sayı 2, Cilt 3, 97-112.

Paş, B., ve Kolluoğlu, M. (2020). *Aile İçi Çatışmalarda Kayınvalide Faktörü*. Journal of Health and Sport Sciences, Vol.3, No.2, 55-57. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1849412> (Erişim Tarihi: 23.11.2021)

RTÜK. (2014). *Yayınlarda Program Türleri Kod, Tanım ve Sınıflandırmaları*.

Sancar, S. (2011). *Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada Ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Sarmaşık, J. (2000). *Türkiye'de Radyo ve Televizyon Düzeni (1927-2000)*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Şenyürek, E. (2019). *Kadınların Aylık Periyotlarının Üç Kuşakta Sosyo-Kültürel Açından İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Şişman, B. (2017). *Türk Kültüründe Evlilik*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Strauss, Y. (1997). *Öteki Anne: Nasıl "Mükemmel"e Yakın Bir Kaynana Olunur*. (Çev: S. Eren). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Tezcan, M. (2000). *Türk Ailesi Antropolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Türköne, A. S. (2018). *Türk, Moğol ve Kore Atasözlerinde Kadın*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Y. Dökmen, Z. (2015). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yakalı Çamoğlu, D. (2018). *Kaynana Ne Yaptı, Gelin Ne Dedi? Ailedeki Kadınlar ve İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, N. (2007). *Toplumsal Cinsiyet ve Aile-Din-Toplum*. Heinrich Böll Stiftung Derneği içinde, Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları (s. 49-55). İstanbul: Sena Ofset.
- Yıldız, N. (2021). *Türk Dünyası Fıkralarında "Gelin" Olmak*. Milli Folklor, Sayı 130, Cilt 17, 70-83. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1510535> (Erişim Tarihi: 24.11.2021).
- Yiğit, Y. (2019). *Düzenleyici Devlet ve Radyo, Televizyon Piyasası Düzenlemesi: RTÜK Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul. İstanbul.
- Yücel, S. (1998). *Medyatik Medya*. Ankara: Hacettepe-Taş Kitapçılık.
- Zubir, Z. (2017). *İfade Hürriyeti Bağlamında Televizyon Yayıncılığında Program Düzenleme Serbestliği: Türkiye ve Malezya Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Televizyon Programları:

Kızıllı, U. (Yönetmen). (2021, 30 Ağustos). Gelinim Mutfakta [Televizyon Yayını].

İstanbul: Kanal D.

Yılmaz, Ç. (Yönetmen). (2020, 31 Ağustos). Zahide Yetiş'le Gelin Görün [Televizyon

Yayını]. İstanbul: Kanal D.

Yiğiter, S. (Yönetmen). (2019, 2 Eylül). Damat Bayıldı [Televizyon Yayını].

İstanbul: Show TV.

İnternet Kaynakları:

http-1: <https://sozluk.gov.tr/> , Güncel Türkçe Sözlüğü

http-1: https://www.rtuk.gov.tr/mevzuat_56 (Erişim Tarihi: 18.09.2021)

http-2: <https://www.mevzuat.gov.tr/>, Mevzuat Bilgi Sistemi web sitesi

(Erişim Tarihi: 20.12.2021)

http-3: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21272.pdf> (Erişim Tarihi: 14.12.2021)

http-4: https://www.who.int/health-topics/gender#tab=tab_1 (Erişim tarihi: 10.09.2021)

http-5: <https://hukuklu.com/gonderi/bir-ev-kadininin-aile-konutunda-temizlik-ve-ev-islerini-yapmaması/> (Erişim Tarihi: 24.09.2021)

http-6: <https://yaseminmersin.av.tr/erkegin-calismamasi-bosanma-sebebi/>

(Erişim Tarihi: 24.09.2021)

http-7: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Anasayfa> (Erişim Tarihi: 20.09.2021)

http-8: <https://www.rtuk.gov.tr>, Kamuoyu Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması 2018 (Erişim Tarihi: 01.10.2021)

http-9: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim

(Erişim tarihi: 01.10.2021)

http-10: <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html> (Erişim Tarihi:12.10.2021)

http-11:

file:///C:/Users/casper/Downloads/Evlenme_ve_Bo%C5%9Fanma_%C4%B0statistikleri_25.02.2021.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2021)

http-12: <https://www.yenisafak.com/gundem/turk-kadinina-gelin-kaynana-narkozu-2686317> (Erişim Tarihi: 12.11.2021)

http-13:

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/rtuk-gelin-kaynana-atismasini-affetmedi/1220574> (Erişim Tarihi: 12.11.2021)

http-14: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/gunaydin/aytug/2018/07/14/agzimizin-tadini-kaciran-yemek-programi> (Erişim Tarihi: 12.11.2021)

http-15: <https://www.showtv.com.tr> (Erişim Tarihi: 13.10.2021)

http-16: <https://www.youtube.com/watch?v=Y24FWYN99Bk> (Erişim Tarihi: 18.12.2021)

http-17: <https://www.kanald.com.tr/> (Erişim Tarihi: 13.10.2021)

http-18: <https://tr.wiktionary.org> (Erişim Tarihi: 04.12.2021)

http-19: <https://www.youtube.com/watch?v=xG1K9SkjyI0> (Erişim Tarihi: 18.12.2021)

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad : Canan Döner

Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim Geçmişi

Lisans 2018 Gazi Üniversitesi/ İletişim Fakültesi/ Radyo Televizyon
ve Sinema

Yayınları ve/veya Bilimsel/Sanatsal Faaliyetleri

Döner, C. (2019). Av Mevsimi ve Terkedilmiş Filmlerinde Yasadışı Organ Nakli ve Etik. *Uluslararası Sinema ve Gençlik Kongresi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, s. 43-55.